

ACADEMIA OPEROSORUM

ZBORNİK PRISPEVKOV S KOLOKVIJA
OB 300-LETNICI USTANOVITVE

LJUBLJANA
1994

Att. Graf.

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN
UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

ACADEMIA OPEROSORUM

ZBORNIK PRISPEVKOV S KOLOKVIJA OB 300-LETNICI USTANOVITVE

LJUBLJANA
1994

SPREJETO NA SEJI PREDSEDSTVA SLOVENSKE
AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 13. JUNIJA 1994.

UREDIL KAJETAN GANTAR

CIP - kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

061.12(497.12)(091)

Academia operosorum : zbornik prispevkov s kolokvija ob
300-letnici ustanovitve. - Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in
umetnosti, 1994
44994048

Po mnenju ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije št. 415-01-
137/94 je ta publikacija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5 odstotni
davek od prometa.

ISBN 86-7131-083-3

VSEBINA — CONTENTS

France Bernik	
UVODNA BESEDA	5
Branko Reisp	
ZGODOVINSKI OKVIR DELOVANJA PRVE	
ZNANSTVENE AKADEMIJE V LJUBLJANI	7
DIE ERSTE WISSENSCHAFTLICHE AKADEMIE	
IN LJUBLJANA IN DEREN HISTORISCHEN RAHMEN ...	19
Marija Pirjevec	
ACADEMIA OPEROSORUM IN NJENI STIKI Z	
ITALIJO	23
ACADEMIA OPEROSORUM E I SUOI CONTATTI	
CON L'ITALIA	33
France Martin Dolinar	
OD DIZMOVE BRATOVŠČINE DO AKADEMIJE	
DELOVNIH V LJUBLJANI	35
VON »DER GESELLSCHAFT DER VEREINIGTEN«	
BIS ZUR »AKADEMIA OPEROSORUM« IN	
LAIBACH (LJUBLJANA)	46
Primož Simoniti	
APES ACADEMICAE	47
APES ACADEMICAE	60

ACADEMIA OPEROSORUM

Marijan Smolik	
JANEZ KRSTNIK PREŠEREN IN PRVA JAVNA ZNAJSTVENA KNJIŽNICA V LJUBLJANI	61
JOANNES BAPTISTA PRESCHERN UND DIE ERSTE OFFENTLICHE BIBLIOTHEK IN LJUBLJANA	70
Sergij Vilfan	
PRAVNIKI MED OPEROZI	73
DIE JURISTEN UNTER DEN MITGLIEDERN DER AKADEMIE	89
Kajetn Gantar	
OPEROZI IN LATINSKA VERZIFIKACIJA	91
OPEROZI UND DIE LATEINISCHE VERSIFIZIERUNG	109
Emilijan Cevc	
ACADEMIA OPEROSORUM IN LIKOVNA UMETNOST	111
ACADEMIA OPEROSORUM UND DIE BILDENDE KUNST	121
Danilo Pokorn	
OPEROZI IN ACADEMIA PHILHARMONICORUM	125
THE OPEROSI AND THE ACADEMIA PHILHARMONOCIRUM	138
Kajetan Gantar	
UREDNIKOVO POJASNILO	141

UVODNA BESEDA

FRANCE BERNIK

Znanstveni kolokvij, ki ga začenjamo, ima dva cilja: Poskušal bo razkriti, opisati in ovrednotiti okoliščine, v katerih je nastala Academia Operosorum, hkrati pa bo poskušal razčleniti pojav sam — pojav ustanovitve Akademije delavnih — ob upoštevanju širšega konteksta znanosti in umetnosti pri nas v tem času. Vedeti je namreč treba, da začetek slovenske književnosti v 16. stoletju ni samo oblikoval jezikovnega standarda — zlasti s prevodom celotne Biblije, komaj 50 let za Lutrovim — temveč je ta čas črpal pobude in ideje za svoje delo iz protestantizma. Lahko bi rekli, da je slovenski knjižni jezik konstituirala ali pomagala konstituirati po izvoru nemška verska ideologija, kar se na prvi pogled zdi paradoksalno. Prav zaradi te ideologije se pri nas ni v večji meri razvil humanizem in iz istih razlogov nas ni dosegla renesansa, kot ni močneje dosegla nemških dežel. Je pa renesansa iz Italije vplivala na druge slovanske narode, ob dubrovniško-dalmatinski književnosti še na češko in poljsko književnost. Slovenske dežele so bile, kot rečeno, v 16. stoletju duhovno odprte nemški srednji Evropi, in to predvsem verski reformaciji v tem prostoru.

Že protireformacija na Slovenskem je pomenila premik v splošni duhovni usmeritvi, ki je postala še izrazitejša v naslednjih desetletjih. Več dinamike kot v nabožni književnosti je pokazala protireformacija zlasti v glasbi in likovni umetnosti. Razcvet teh umetnosti je rezultat

pobud, ki so prihajale k nam iz sosednje Italije, tako da se je v 17. stoletju vedno bolj čutila v kulturnem ozračju Ljubljane navzočnost romanskega duha. Bistveno preusmeritev od srednjeevropskega mišljenja k mediteranski duhovnosti v vseh umetnostih pomeni seveda zadnje desetletje 17. stoletja in začetek 18. stoletja na Slovenskem, čas, v katerem je delovala Academia Operosorum. V razvoju umetnostnega snovanja prevladuje v tem obdobju barok oziroma pozni barok, saj se naš barok pojavi precej za barokom v italijanski, pa tudi v španski in nemški književnosti. Slogovne tendence te smeri so v naši književnosti izjemno skromne, bolj izrazite so v likovni umetnosti in arhitekturi ter glasbi. V književnosti nastopata ta čas pri nas dva pridigarja — Janez Svetokriški in oče Rogerij — vendar se barok v njunih pridigah in nabožnih spisih ne kaže toliko v vsebinskem sporočanju kot v močno dekorativnem slogu, polnem podob, prispodob in nabrekle metaforike. Ne nazadnje pridige obeh redovnikov spominjajo na španske in nemške baročne pridigarje oziroma na italijanske latiniste.

Naš znanstveni kolokvij je osredotočen na čisto določen pojav ob koncu 17. stoletja pri nas, na nastanek in razmeroma kratko obdobje delovanja Academiae Operosorum, vendar bo kot pars pro toto nedvomno prispeval svoj delež k popolnejši osvetlitvi celotnega kulturnega dogajanja v tem času pri nas in spodbudil nadaljnje raziskave v tej smeri.

ZGODOVINSKI OKVIR DELOVANJA PRVE ZNANSTVENE AKADEMIJE V LJUBLJANI

BRANKO REISP

V času delovanja prve znanstvene akademije v Ljubljani konec 17. in v začetku 18. stoletja je vojvodini Kranjski z glavnim mestom Ljubljana, kot eni od habsburških dednih dežel in delu »Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti« že od leta 1658 vladal cesar Leopold I. Leta 1705 ga je nasledil cesar Jožef I. in 1711 cesar Karel VI.

V političnih in vojaških dogajanjih za njihove vlade so imela prednost prizadevanja, da bi si po zadnjem živečem Habsburžanu na španskem prestolu, Karlu II., zagotovili nasledstvo v Španiji. Tedaj najmočnejša evropska država Francija se je ob načrtih avstrijskih Habsburžanov čutila ogroženo. V politično igro so posegle tudi druge evropske sile. Različne koalicije in iz njih izhajajoče nenehne vojne na vzhodu in zahodu so s svojimi posledicami in političnimi kombinacijami vplivale na izid bojev s Turki. Nerešena vprašanja s Francijo so v prvi Leopoldovi vojni s Turki (1663-1664). Kljub avstrijskim vojaškim uspehom je bil v Vasváru sklenjeni mir za turško stran ugoden. To je bil zadnji povod za zaroto najvišjih ogrskih in hrvaških velikašev proti Habsburžanom.

Leopoldove vojne s Francijo od leta 1673 do 1679 in ponovne upore ogrskih velikašev, ki so dobivali pomoč od Francije in Turčije, so izrabili Turki za ofenzivo v Srednjo Evropo. Z ogromnimi silami so leta 1683 prodrli do Dunaja. Mesto so oblegali dva meseca, potem

je združena krščanska vojska, ki je prišla prestolnici na pomoč, pod poveljstvom poljskega kralja Jana III. Sobieskega in vojvode Karla Lotarinškega oblegovalce odločno porazila. Naslednje leto je bila pod protektoratom papeža Inocenca XI. sklenjena Sveta liga, ker so se avstrijsko-poljski protiturški zvezi pridružile Benetke in malo kasneje še Rusija. Sedaj so se vloge zamenjale in po več stoletjih so vojske krščanskih držav prešle v ofenzivo. V šestnajstletni, tako imenovani »dunajski vojni« (1683-1699) so avstrijske armade po večjih zmagah zasedle vso Ogrsko, Slavonijo in Srem ter prodrle celo globoko na Balkan. Nova vojna s Francijo (1688-1697) je sicer izničila avstrijske vojaške uspehe na Balkanu, vendar je z mirom v Sremskih Karlovcih (1699) Avstrija obdržala vse srednje Podonavje.

»Dunajska vojna« je imela izredno daljnosežne posledice. Odslej Turčija za svoje zahodne sosedne ni pomenila nobene resne nevarnosti več. Avstrija je postala evropska velesila, ozemeljske pridobitve pa so ji dale tisto obliko, ki jo je v bistvu ohranila do leta 1918.

Čeprav Kranjska in sosednje dežele od konca druge beneške vojne v začetku 17. stoletja niso bile področje vojaških operacij, so vseskozi nosile pretežni del stroškov za vzdrževanje Vojne krajine in za druge vojaške akcije proti Turkom. Z drugimi habsburškimi deželami vred so nosile bremena in posledice tridesetletne vojne v Nemčiji, v začetku 18. stoletja, ki ga v zgodovino pisju imenujejo obdobje velikih evropskih vojn, med njimi vojne za špansko dediščino (1701-1714) in nove vojne s Turčijo (1714-1718), pa so z denarjem in krvjo plačevale številna habsburška vojna podjetja širom po Evropi. Za dogajanje v naslednjih desetletjih je vendar važno dejstvo, da so bili z okrepitevijo Avstrije, osvoboditvijo Ogrske in Slavonije in s pomaknitvijo obrambne črte proti jugu ustvarjeni pogoji za uspešnejši gospodarski in kulturni razvoj tudi na Kranjskem in v soseščini.

Navznotraj se je na predhodno ustvarjenih temeljih in zaradi splošnega razvoja vladarjeva oblast krepila in kasneje dozorela do

absolutne monarhije. Vse posesti avstrijske veje Habsburžanov so bile združene pod enim vladarjem. Notranja Avstrija, kamor so spadale dežele Kranjska, Štajerska, Koroška in Goriška, je kot posebna dinastična tvorba prenehala obstajati že leta 1619, ostala pa je še naprej posebno upravno področje.

V drugi polovici 17. stoletja so še vedno delovale iste stare upravne in oblastne institucije. Vendar so deželni stanovi, sestavljeni sicer iz prelatov, gospodov, vitezov in predstavnikov mest in trgov, postali vse bolj le predstavniško telo deželnega plemstva. Politični pomen deželnih stanov se je zmanjšal, važno pa je bilo, da so imeli stanovi oziroma plemiči v rokah skoraj vso upravo in sodstvo v deželi. Najvišji funkcionar je bil deželni glavar, ki ga je imenoval vladar iz vrst domačega visokega plemstva. Od stanov neodvisni višji funkcionar je bil vicedom, deželnoknežji uradnik, toda njegove kompetence so bile omejene le na vladarjeve posesti in regale.

Dežele so bile razdeljene v »četrti«, ki so nastale zaradi organizacije obrambe, pomembnejša je bila delitev na deželskosodna gospodstva, ki so bila pristojna za hujše kriminalne primere. Privilegirani sloji (plemstvo, duhovščina) so imeli svoja posebna sodišča. Mesta in trgi so imeli nižje kazensko sodstvo, civilno sodstvo in svojo upravo domala v taki obliki kot v prejšnjih stoletjih.

Svobodni so bili poleg meščanov še rudarji in redki svobodni kmetje. Velika večina kmečkega prebivalstva pa je bila podložna posvetnim ali cerkvenim zemljiškim gospodom. Ti so bili za podložnike upravna in sodna oblast, ki je v imenu države izterjevala tudi davke. Le v redkih predelih so opravljali vaški župani in zbori kmetov nekatere javne funkcije. Od posebnih pravnih institucij so ponekod obstajala gorska sodišča, ki so obravnavala vinogradniške zadeve.

Državni dohodki so se delili na kameralne dohodke in kontribucijo. Kameralni dohodki v kompetenci vladarja so bili razni

regali: rudniki, kovnice, carina, mitnina, davki na potrošne predmete, monopoli, kolki itd. Kontribucija pa je bila direktni davek, ki so ga izterjevali zemljiški gospodje. Določena je bila na osnovi imenjskih knjig, to je davčnih napovedi gospodstev. Poleg rednih kontribucij so prišle v navado še izredne in še drugi direktni davki.

Relativno izboljšanje podložnikovega položaja proti koncu 17. stoletja je bilo v zvezi z izboljšanjem splošnega gospodarskega stanja, zlasti zaradi poživitve trgovine, prometa in obrti. To je prinašalo dohodke podeželskemu prebivalstvu, ki je le tako zmoglo naraščajoče dajatve, ki jih je terjala država. Boljše gospodarske možnosti so povzročile povečano premoženjsko diferenciacijo vaškega prebivalstva. Značilno je nadaljnje naraščanje števila kajzarjev. V poljedelski tehniki ni bilo posebnih sprememb in tudi zunanja podoba naše vasi se tja do srede 18. stoletja še ni veliko spremenila.

Od nepoljedelskih gospodarskih vej sta bili pomembni veji rudarstvo in fužinarstvo. Izjemen položaj je imel rudnik živega srebra v Idriji. Ker je vladar dajal črpanje rude v zakup tujim firmam, so šli bogati dohodki mimo naših dežel na mednarodna tržišča. Za naše gospodarstvo je bilo zato važnejše fužinarstvo, kjer je bilo pridobivanje rude povezano s predelavo železa. Proizvodnja je bila v rokah fužinarskih in založniških družb. Razvite so bile nekatere podeželske domače obrti, na primer izdelovanje volnenega blaga, platnarstvo, sitarstvo, svilarstvo, lončarstvo, izdelovanje lesenih predmetov, usnjarstvo, ki so delale tudi za zunanji trg. Podeželska obrt je bila navadno organizirana in povezana po trgovcih-založnikih. Mestna obrt je bila še naprej v starih cehovskih okvirih.

Po razširitvi habsburške monarhije na Ogrsko in Hrvaško se je razvila zlasti trgovina na veliko in na dolge razdalje. V zvezi z grosistično trgovino, založništvom in delno s preskrbovanjem Vojne krajine so nastala v naših krajih prva res velika denarna premoženja. Zanimivo pa je, da je bilo pri tej akumulaciji kapitala udeleženih le

nekaj oseb. Ker sta bila veletrgovina in založništvo domena redkih kapitalističnih podjetnikov, so se povprečni mestni trgovci ukvarjali le s trgovanjem na drobno, še v skromnejšem obsegu pa so trgovali branjevci. Zato se mesta niso mogla izkoptati iz gospodarske revščine. Dejstvo je tudi, da v 17. stoletju pri nas ni bilo manufakturnih podjetij. Po skromnih začetkih v 16. stoletju se namreč ponovno razvijejo šele v prvih desetletjih 18. stoletja, ko se že močno uveljavlja merkantilna politika. Dosti živi pa sta bili kmečka in graščinska trgovina s poljedelskimi in obrtnimi produkti. Enako živahen je bil promet, ki je bil zaradi slabih cest pretežno tovorniški; vozni promet je bil izjemen. Zato je imel ob tovorniškem veliko vlogo še rečni promet, zlasti po Savi in Ljubljani. Promet je bil, poleg trgovine in obrti, za podeželsko prebivalstvo, tako kmete kot kajzarje, pomemben vir dodatnega zaslužka.

Mesta pri nas so bila v primerjavi z drugimi evropskimi mesti sorazmerno majhna. Največja je bila Ljubljana, ki je imela okrog 7000 ljudi, od tega 4000 znotraj obzidja. Prebivalstvo Trsta je hitro naraščalo, od 3000 v začetku na 6000 ljudi ob koncu 17. stoletja, Koper je v tem času zaostal za Trstom. Glavni mesti sosednjih dežel, Gorica oziroma Celovec, sta imeli 4000 do 5000 prebivalcev; druga mesta so bila seveda manjša. Pravih meščanov je bilo nekako desetina vsega prebivalstva v mestih, z družinskimi člani vred pa približno polovica. Drugi del mestnega prebivalstva so sestavljali manj številna duhovščina in plemstvo in številnejši obrtniški pomočniki, dninarji in ljudje podobnih poklicev. Za hitrejšo naraščanje prebivalstva v večini mest ni bilo gospodarskih pogojev, manjša mesta so celo nazadovala zaradi konkurence podeželske trgovine in veletrgovine kakor tudi zaradi pogostih epidemij in požarov. Mesta so še vedno oklepale stoletja stare fortifikacije, ki so padle šele ob koncu 18. stoletja. Pač pa so gradovi fevdalcev izgubili vsak vojaški pomen, zato so jih začeli

razkošneje prezidavati in nekatere na višinah zaradi neudobnosti celo zapuščati.

Po koncu protireformacije so oblasti dogradile katoliško organizacijo in uredile versko življenje. Zanj sta bila v tem pogledu odločilna dva redova. Med višjimi sloji so delovali jezuiti in s šolami vplivali zlasti na plemstvo in meščanstvo. Vendar so imeli tudi v razvoju slovenske literature v primerjavi s celotnim sicer skromnim slovenskim knjižnim ustvarjanjem znaten delež. Med preprostimi ljudmi in širšimi sloji mestnega prebivalstva pa so delovali kapucini. Ti so se kot pisci pridigarških priročnikov uveljavili tudi v slovenskem slovstvu. Značilen za versko življenje te dobe je razmah vsakovrstnih ljudskih pobožnosti: številnih bratovščin, romanj, procesij in pasijonskih iger. Število duhovščine in samostanov se je v tem obdobju zelo povečalo. Zaradi nalog, ki so jih prevzeli novi redovi, so samostane ustanavljali v mestih in ne več na podeželju kakor prej. Že od srede 17. stoletja je imelo vsako pomembnejše mesto po več samostanov.

Zaradi boljše izobrazbe duhovščine in zaradi potreb vedno močnejše državne organizacije po uradnikih je bilo treba urediti tudi šolstvo. Šole so bile namenjene le tistim, ki so nameravali doseči višjo izobrazbo. Zato so bile v 17. stoletju osnovne šole prav redko posejane. Učni jezik je bil nemški, le tu in tam so verouk poučevali v slovenščini. Vse višje šolstvo pa so organizirali jezuiti in ga kot monopol reda obdržali v rokah do srede 18. stoletja. V glavnih mestih dežel so takoj po svojem prihodu ustanovili gimnazije. Latinščina je bila ne le učni ampak tudi občevalni jezik profesorjev in študentov. Jezuiti so imeli razmeroma dosti učencev, tako v Ljubljani, Gorici in Celovcu povprečno okrog 500. V navedenih mestih so uvedli tudi enoletna ali dveletna predavanja iz teologije, kasneje pa kot prvo stopnjo univerzitetnega študija še dveletni ali triletni študij filozofije. Najbližja univerza s filozofsko in popolno teološko fakulteto je bila v Gradcu in so jo tudi vodili jezuiti. Naši študentje so odhajali na visoke šole še

na Dunaj ali v Salzburg, vedno pogosteje tudi v Italijo, zlasti v Padovo in Bologno.

V podobo 17. stoletja se kot pojav vključuje tudi verovanje v čarovništvo. Pregarjanje čarovništva v naših krajih doseže višek prav v drugi polovici 17. stoletja, poslej število procesov naglo pade. Čarovniški procesi so deloma povezani s posebnimi družbenimi okoliščinami, v tem primeru z razrvanimi razmerami po tridesetletni vojni, ko je oblast hotela iztrebiti potepuške in beraške družbe, ki so imele trdno organizacijo, in sploh številne posameznike, ki so se izmikali nadzorstvu zemljiških gospodov. Zmotnemu verovanju v čaravnice se niso mogli upreti niti najbolj prodorni duhovi tedanjega časa. Poleg tega so bili vsi sloji prebivalstva nagnjeni še k vsakovrstnim razvadam in verovanjem. Med preprostimi ljudmi je bilo polno praznoverskih navad in vraž in tudi visoki in izobraženi sloji so razne prirodne pojave razlagali z delovanjem nadnaravnih moči. V modi sta bili posebno alkimija in astrologija. Širile so se bolezni. »Šiba božja«, huda morilka kuga je pogosto gospodarila. Pod zemljo je spravila več ljudi kot vojne in ohromila trgovski promet, da so bila nekatera mesta na robu propada. K relativni negotovosti so pripomogle še roparske in tatinske rokovnjaške družbe, pljenja najemniških čet in hajduški napadi obmejnih uskokov.

Kmečka gibanja in upori so bili začasno manj izraziti. V 16. stoletju zrahljani fevdalni red se je v obravnavanem obdobju okrepil in dosegel svoj zadnji višek in razcvet. Od zadnjega velikega kmečkega upora stare vrste v letu 1635, obrnjenega predvsem proti zemljiškim gospodom, je minilo nekaj desetletij in najhujša škoda je bila že popravljena. Ker so bremena, zlasti tista, ki jih je zahtevala država, rasla, tudi poslej kmečke upornosti ni bilo mogoče povsem zajezi. Gibanja krajevnega in širšega značaja ter pravde z gosposko so bili še naprej odraz vladajočih razmer. Vedno bolj pa je raslo kmečko spoznanje, da krivci težav niso le zemljiški gospodje, ampak vedno

hujši davčni pritisk države, kar se je povsem jasno pokazalo ob velikem tolminskem kmečkem puntu leta 1713.

Pod vplivom gospodarskega razvoja je proti koncu stoletja vendar prišlo do nekaterih sprememb in novih pojavov. Med temi je treba poudariti oblikovanje posebne skupine prebivalstva - inteligence. Ni raslo le število šolanih fevdalcev, vzrok so bile vedno večje potrebe v stanovski deželni upravi in centralnih uradih, ampak tudi število inteligentov iz meščanskih vrst, predvsem pravnikov, zdravnikov, lekarnarjev in tudi umetnikov, ki so bili deloma domačini, deloma pa so se doselili iz drugih habsburških dednih dežel in Nemčije ali čedalje več iz Italije. Ustvarjeni so bili potrebni pogoji za obnavljanje kulturnega delovanja, ki je zaostalo s protireformacijo in še bolj s tridesetletno vojno in njenimi posledicami.

Najprej je mogoče opaziti izreden razvoj domoznanstva. Publikacije s tega področja so povečevale ugled dežele, obravnavale so zgodovino in geografijo, hvalile naravne in druge znamenitosti in posebnosti ter poudarjale odločilno vlogo deželnih dejavnikov, še posebej plemstva v preteklosti in sedanjosti. Ne glede na različne motive, ki so kakorkoli spodbujali k domoznanskim raziskavam, je predvsem važno dejstvo, da se je takrat pojavilo nekaj nadpovprečnih mož, ki so vse svoje intelektualne sposobnosti in svojo ustvarjalno vnemo posvetili temu delu. Rezultat tega je nekaj edinstvenih domoznanskih izdaj, ki tudi kasneje niso našle posnemovalca, zaradi vsebinskega bogastva pa je njihova recepcija aktualna še danes. Ta smer je bila iz zgodovinskih razlogov nemškega in severnoevropskega izvora ter je pri nas prevladovala do zadnjih desetletij 17. stoletja.

Kmalu nato se je med delom višje duhovščine in nekaterimi akademsko izobraženimi fevdalci in meščani pokazala težnja, da bi kulturna prizadevanja naravnali k bogastvu italijanskega baroka. Ti intelektualci sicer niso imeli enotnih ciljev, pač pa jim je bila skupna želja pretrgati pri nas vladajočo kulturno stagnacijo. Med njimi so

bili duhovniki-pisatelji, ki so želeli podeželski duhovščini dati v roke najpotrebnejše verske knjige v slovenskem jeziku in so zato po več desetletjih zastoja obnovili slovensko literarno dejavnost. Slovstvenozgodovinsko je sicer duhovniška smer važnejša, kulturnozgodovinsko pa je pomembna zlasti druga, akademska smer, ki je stopila kot organizirana združba izobražencev v javnost zadnja, šele na koncu stoletja.

Literarno delovanje je bilo omejeno na izobražence in njim tudi namenjeno. Celo slovenske verske knjige so bile v tej dobi napisane le za duhovščino. V tem so se načelno ločile od svojih protestantskih predhodnic, ki so bile napisane in izdane za predikante, plemiče, meščane in kmete. Izbor jezika, v katerem so bila dela pisana (latinščina, nemščina, slovenščina ali italijanščina), je bil odvisen od publike, ki ji je bilo delo namenjeno. Vsa dela so bila v skladu s katoliško usmerjenostjo in v okviru enotne evropske kulture baročnega obdobja. Jezik znanosti pa je bila praviloma latinščina. Glede pojmovanja domovine je bilo to opredeljeno fevdalno oziroma deželno, tudi pojmovanje narodnosti ni bilo identično z današnjim.

Vedno bolj so se utrjevali tudi nekateri materialni temelji za kulturno življenje. Po skoraj sto letih presledka je leta 1678 začelo v Ljubljani delovati odlično tiskarsko in knjigotrško podjetje. Tiskarna je opravljala pomembno kulturno poslanstvo. Izdajala je vrsto znanstvenih del v latinščini, med njimi dela članov akademije, razna nemška dela, med njimi pomembne pravne izdaje, pa tudi slovenska knjiga je našla v založniškem programu svoje mesto. Bogatile so se graščinske in samostanske knjižnice, prav tako knjižnice duhovskih in posvetnih izobražencev. Izjemni po obsegu in vsebini sta bili knjižnica Janeza Vajkarda Valvasorja na gradu Bogenšperk in knjižnica grofov oziroma knezov Auerspergov (Turjaških) v Ljubljani. Pomembna novost v kulturnem življenju Ljubljane so postale kmalu po sredi 17. stoletja gledališke predstave, ki so jih uprizarjale potujoče

družine poklicnih komedijantov. Od začetka 18. stoletja dalje postanejo taka gostovanja sezonska in več ali manj redna.

Zadnji v tem obdobju so stopili na prizorišče somišljeniki akademske smeri. Kulturni napredek med meščanstvom in delo Janeza Ludvika Schönlebna in Janeza Vajkarda Valvasorja je pripravilo tla za daljnosežni poskus nekaterih kranjskih plemičev, patricijev, meščanov in v redkejšem primeru tudi kmečkih sinov, učencev italijanskih univerz, da osnujejo svoje znanstvene družbe. Leta 1693, ob stoletnici odločilne kranjske zmage nad Turki pri Sisku in prav v letu Valvasorjeve smrti, so po vzoru rimske Accademie degli Arcadi in drugih italijanskih učenih društev ustanovili v Ljubljani prvo znanstveno društvo z imenom Academia Operosorum Labacensium.

Člani akademije so prinesli k nam literarni in umetnostni okus tedanje Italije. Ustanovili so prvo javno znanstveno knjižnico, ki deluje kot Semeniška knjižnica še danes. Na njihovo pobudo je zaživela Academia philharmonicorum, ki je dala glasbeni umetnosti nove plodne spodbude. Nadalje so se Operozi ukvarjali z načrti za organizacijo celotne filozofske in teološke fakultete. Ob vodilnem delovanju Operozov se je razvilo živo umetnostno delovanje v arhitekturi, slikarstvu in kiparstvu v stilu zrelega baroka. Namesto individualnega znanstvenega napora, ki je značilen za kulturne delavce še v zadnjih desetletjih 17. stoletja, se je v novih organizacijah razodeval skupni napor družbe izobražencev, ki so želeli ustvariti trajnejšo podlago naši kulturi z načrtno zasnovanim delom.

Opisani politični, gospodarski in kulturni dogodki in pojavi so bili okvir ustanovitve in delovanja prve znanstvene akademije v Ljubljani. Toda že so se kazali obrisi novih reformnih časov, za katere so značilne velike politične in upravne spremembe in vztrajen gospodarski in kulturni napredek, ki pa ni segal toliko po vrhovih, pač pa je začel zajemati bolj v širino. Želje so se uskladile z možnostmi, visoki ustvarjalni vzpon Operozov pa še dolgo ni bil ponovljen.

IZBOR LITERATURE

(dela pomembna za prikaz celotnega obdobja, monografije, razprave s širšo in ožjo tematiko):

August Dimitz, *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, 3. Theil, Laibach 1875; 4. Theil, Laibach 1876. — Viktor Steska, *Academia Operosorum*, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko X 1900*. — Viktor Steska, *Dolničarjeva »Bibliotheca Labacensis publica«*, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko X 1900*. — Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, 3. del, Celovec 1914-1916. — Hugo Bren, *Za zgodovino akademije ljubljanskih operozov*, *Carniola n. v. IX 1919*. — France Kidrič, *Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva*, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino III 1921/22*. — Slovenski biografski leksikon (pod ustreznimi gesli), 1. knj., Ljubljana 1925-1932; 2. knj., Ljubljana 1933-1952; 3. knj., Ljubljana 1960-1971; 4. knj., Ljubljana 1980-1991. — Janko Polec, *Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo*, *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana 1929. — Fran Zwitter, *Starejša kranjska mesta in meščanstvo*, Ljubljana 1929. — France Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*, Ljubljana 1929-1938. — France Kidrič, *Razvojna linija slovenskega preporeda v prvih razdobjih*, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani V/VI*, Ljubljana 1930. — Melita Pivec-Stelè, *Naše knjižnice*, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XIII 1932*. — Viktor Steska, *Najstarejši časnik v Ljubljani*, *Kronika slovenskih mest III 1938*. — Avgust Pirjevec, *Knjižnice in knjižničarsko delo*, Celje 1940. — France Kotnik, *Naši bukovniki, ljudski pesniki in pevci*, *Narodopisje Slovencev*, II. del, Ljubljana 1952. — France Kotnik, *Verske ljudske igre*, *Narodopisje Slovencev*, II. del, Ljubljana 1952. — *Zgodovina slovenskega slovstva I*, Ljubljana

1956. — Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda, III. zv., Ljubljana 1956; IV. zv., Ljubljana 1961. — Dušan Ludvik, Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790, Ljubljana 1957. — Dragotin Cvetko, Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem, 1. knj., Ljubljana 1958. — Zgodovina narodov Jugoslavije, 2. knj., Ljubljana 1959. — Janez Logar, idr., 130 let Blasnikove tiskarne, Ljubljana 1959. — Mirko Rupel, Novejše raziskave starejšega slovenskega slovstva, Jezik in slovstvo VI 1960/1961. — Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961. — Nace Šumi, Ljubljanska baročna arhitektura, Ljubljana 1961. — Bogo Grafenauer, Kmečki upori na Slovenskem, Ljubljana 1962. — Branko Reisp, Mayrjev Catalogus librorum, prvi v Ljubljani tiskani knjižni katalog, spet v evidenci, Kronika X 1962. — Branko Reisp, Višje šole na slovenskem ozemlju v XVII. in XVIII. stoletju, Kronika X 1962. — Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I, Ljubljana 1963. — Marijan Smolik, Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja, Ljubljana 1963. — Ferdo Gestrin, Oris zgodovine Ljubljane od XVI. do XVIII. stoletja, Kronika XI 1963. — Branko Berčič, Tiskarstvo na Slovenskem, Ljubljana 1968. — Anton Slodnjak, Slovensko slovstvo, Ljubljana 1968. — Umetnost XVII. stoletja na Slovenskem I, Ljubljana 1968. — Nace Šumi, Arhitektura sedemnajstega stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1969. — Fran Zwitter, Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918, Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969. — Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I. zv., Ljubljana 1970; II. zv., Ljubljana 1980. — Vlado Valenčič, Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju, Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane (Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave, zv. 2), Ljubljana 1971. — France Koblar, Spremna beseda (k faksimilirani izdaji), Oče Romuald - Lovrenc Marušič, Škofjeloški

pasijon (Monumenta litterarum Slovenicarum, 11), Ljubljana 1972. — Primož Simoniti, Sloveniae scriptores Latini recentioris aetatis, Zagreb-Ljubljana 1972. — Ivan Grafenauer, Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva (Znanstvena knjižnica, nova serija, 1), Celje 1973. — Stanko Škerlj, Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih (SAZU, Razred za filološke in literarne vede. Dela 26), Ljubljana 1973. — Marijan Smolik, Semeniška knjižnica v Ljubljani (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 54), Ljubljana 1975. — France-Martin Dolinar, Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597-1704, Ljubljana 1976. — Ferdo Gestrin, Italijani v slovenskih deželah od 13. do 17. stoletja, Zgodovinski časopis XXXV 1981. — Branko Reisp, Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, Ljubljana 1983. — Branko Reisp, Korespondenca Janeza Vajkarda Valvasorja z Royal Society (SAZU, Razred za filološke in literarne vede. Korespondence pomembnih Slovencev 8), Ljubljana 1987. — Branko Reisp, O nekdanji knjižnici knezov Auerspergov (Turjaških) v Ljubljani, Zgodovinski časopis XLIII 1989. — Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (Obdobja 9), Ljubljana 1989. — Jezuiti na Slovenskem (Redovništvo na Slovenskem 3), Ljubljana 1992.

DIE ERSTE WISSENSCHAFTLICHE AKADEMIE IN LJUBLJANA IN DEREN HISTORISCHEN RAHMEN

Zur jener Zeit, als die erste wissenschaftliche Akademie in Ljubljana (von 1693 bis etwa 1725) aktiv war, regierte im Herzogtum Krain (als einem der Habsburger Erbländer und einem Teil des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation) mit der Hauptstadt Ljubljana von 1658 an Kaiser Leopold I. Im Jahre 1705 folgten ihm Joseph I. und dann 1711 Karl VI. auf den Thron. Die politischen und militärischen Ereignisse standen im ausgehenden 17.

Jahrhundert im Zeichen der Bestrebung der Habsburger, die Nachfolge in Spanien zu sichern. Daraus resultierten verschiedene politische Koalitionen und nicht endende Kriege in West und Ost: der Türkenkrieg (1663-64), jener mit Frankreich (1673-1679), Aufstände ungarischer und kroatischer Fürsten, die türkische Offensive in Mitteleuropa und die Belagerung Wiens 1683, der "Wiener Krieg" (1683-1699), ein neuerlicher Krieg mit Frankreich (1688-1697), der spanische Erbfolgekrieg (1701-1714) und ein erneuter Türkenkrieg (1714-1718). Die hiesigen Länder zahlten einen beträchtlichen Teil der Kosten für die Erhaltung der Militärgrenze und für andere Kriegsaktionen gegen die Türken, sie trugen weiters an den Lasten und Folgen des Dreißigjährigen Krieges in Deutschland, sie entrichteten ihren Geld- und Blutzoll außerdem noch für zahlreiche Habsburger Kriege europaweit. Indes breitete sich Österreich vor allem nach dem "Wiener Krieg" territorial aus und entwickelte sich zu einer europäischen Großmacht, was auch hier bessere Bedingungen für einen erfolgsversprechenden wirtschaftlichen und kulturellen Aufschwung schuf.

Die Macht des Herrschers stärkte sich nach innen und entfaltete sich später zur absoluten Monarchie. Zwar funktionierten die Institutionen der Verwaltung und der Obrigkeit wie in den vorhergehenden Jahrhunderten, wobei die politische Bedeutung der Landstände abnahm. Wegen der Verteidigungsorganisation waren die Länder in "Viertel" eingeteilt, bedeutender war indes die Teilung auf Gerichtsherrschaften, die für ärgere Kriminalfälle zuständig waren. Die privilegierten Schichten hatten ihre besonderen Gerichte, die Städte wurden ähnlich verwaltet wie in der Vergangenheit, der Großteil der ländlichen Bevölkerung war den weltlichen oder kirchlichen Landsherren untertan. Die Staatseinkünfte, die sich in die Einkünfte der Kammer, die ordentlichen und außerordentlichen Kontributionen und in andere direkte Steuern gliederten, stiegen in dieser Zeit beträchtlich an. Lediglich die Verbesserung der allgemeinen Wirtschaftslage gegen Ende des 17. Jahrhunderts brachte der ländlichen Bevölkerung größere Einkünfte, so daß die Abgaben erhöht werden konnten. In der Technik der Land- und Feldarbeit gab es keine wesentlichen Veränderungen und auch die Dörfer blieben ihrem äußeren Erscheinungsbild

nach bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts gleich. Außerhalb der Landwirtschaft bildeten der Bergbau und das Eisenhüttenwesen zwei bedeutende Wirtschaftszweige. Entwickelt waren auch einige Arten des Haushandwerks und Heimgewerbes auf dem Lande, die auch für den auswärtigen Markt produzierten. Das Stadthandwerk befand sich weiterhin im Rahmen der alten Zunftordnungen. Nach der Ausbreitung der Habsburger Monarchie nach Ungarn entfalteten sich der Großhandel und andere Formen der Kapitalakkumulation, jedoch waren daran nur wenige Personen beteiligt. Die Stadthändler beschäftigten sich hauptsächlich mit Einzelhandel, deswegen und wegen der Konkurrenz des Bauernhandels, häufiger Seuchen und Feuerbrünste konnten sich die Städte aus der wirtschaftlichen Notlage und Armut nicht befreien. Sie waren auch verhältnismäßig klein, Ljubljana als größte hatte etwa 7000 Einwohner. Die Städte klammerten sich noch immer an die alten Ummauerungen, die erst Ende des 18. Jahrhunderts geschliffen wurden. Die Burgen der Feudalherren hatten freilich ihre militärische Bedeutung verloren, infolgedessen wurden sie prunkvoller gestaltet, einige hochgelegene wurden auch aufgelassen. Ziemlich lebhaft war indes der gutsherrschaftliche und bäuerliche Handel mit Feldfrüchten und Handwerksprodukten. Lebhaft war auch der Verkehr, der vorwiegend dem Gütertransport diente. Eine wichtige Rolle spielte auch der Flußverkehr auf der Save und der Ljubljana.

Nach beendeter Gegenreformation baute die Obrigkeit die katholische Organisation aus und regelte das religiöse Leben. Dabei waren besonders zwei Orden aktiv: die Jesuiten und die Kapuziner. Typisch für das religiöse Leben dieser Zeit ist auch die weite Verbreitung der Volksfrömmigkeiten jeglicher Art. Die höhere Bildung wurde von den Jesuiten geleitet, die in den Landeshauptstädten Gymnasien gründeten und ihnen noch Vorlesungen aus Theologie sowie ein zwei- bis dreijähriges Philosophiestudium anfügten. Die nächste Universität befand sich in Graz, die slowenischen Studenten indes machten sich nach Wien und immer häufiger auch nach Italien auf. In das Bild des 17. Jahrhunderts gehört auch der Hexenglaube. Diesem Irrglauben konnten nicht einmal die schärfsten Geister widerstehen. Außerdem gab es unter dem Volk eine Fülle abergläubischer Bräuche und

Sitten, in den höheren Schichten waren aber besonders die Alchimie und Astrologie in Mode. Die arge Mörderin Pest herrschte häufig, zur relativen Unsicherheit trugen außerdem noch Räuberbanden bei. Bauernbewegungen und –aufstände waren zu jener Zeit zwar weniger ausgeprägt, jedoch, da die Lasten stiegen, waren aufständische Bewegungen und Rechtsstreitigkeiten mit der Herrschaft noch weiterhin Ausdruck der schwierigen Lage der Untertanen.

Wegen der wirtschaftlichen Entwicklung gegen Ende des 17. Jahrhunderts wurden die Bedingungen zur Erneuerung kultureller Aktivitäten geschaffen. Zunächst war eine ausnehmende Entfaltung der Heimatkunde zu beobachten. Aus historischen Gründen war diese Richtung deutschen und nordeuropäischen Ursprungs. Daraufhin kamen bei einem Teil des höheren Klerus und einigen akademisch gebildeten Adligen und Bürgern die Tendenzen zum Vorschein, die kulturellen Bestrebungen auf den Reichtum des italienischen Barock zu richten. Darunter gab es schriftstellernde Geistliche, die dem Landklerus geistliche Bücher in slowenischer Sprache geben wollten und deswegen die slowenische literarische Aktivität erneuerten. Auf den Schauplatz des Geschehens traten nun auch akademische Gleichgesinnte. Im Jahre 1693, anlässlich der Hundertjahrfeier des entscheidenden Sieges Krains über die Türken bei Sisak und gerade im Todesjahr des berühmten Krainer Polyhistor Johann Weichard Valvasor wurde nach dem Vorbild der italienischen gelehrten Gesellschaften in Ljubljana die erste wissenschaftliche Gesellschaft mit dem Namen *Academia operosorum Labacensium* gegründet.

ACADEMIA OPEROSORUM IN NJENI STIKI Z ITALIJO

MARIJA PIRJEVEC

Kronist, zgodovinar in pravnik Janez Gregor Dolničar, član številnih italijanskih učenih družb in eden od ustanoviteljev Akademije operosorum v Ljubljani, je v svoji rokopisni kroniki *Annales Urbis Labacensis* prikazal najpomembnejše dogodke iz družbenega, kulturnega, verskega in gospodarskega življenja Ljubljane od leta 1660 do leta 1718¹. Pri tem je svojo pozornost osredotočil predvsem na obdobje na prelomu 17. in 18. stoletja, ko se je razmahnilo delovanje ljubljanskih operozov. V skopih zapiskih se je omejil na nizanje golih dejstev in podatkov, ne da bi izpostavil tiste, ki imajo večji zgodovinski pomen, ali pa iskal notranje vezi med njimi. Podoba tedanjega življenja pa je v njegovih Analih kljub temu dokaj povedna, saj je iz nje razvidno, da glavno mesto Kranjske v tem času ni bilo gluha provinca, temveč da je bilo vpeto v razgibano politično, gospodarsko in kulturno življenje tedanje Evrope.

Družba, o kateri govori Dolničar, je bila živahno vpletena v takratno dogajanje, ki je zadevalo habsburško vladarsko hišo in posredno tudi nje same. V začetku 18. stoletja so se Habsburžani zapletli v boje s Francozi za špansko dediščino in si pri tem prisvojili

---

¹ V. Steska, *Dolničarjeva ljubljanska kornika od leta 1660 do leta 1718*, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 1901, str. 141-186.

nekatero španske posesti v Italiji. To pa je še okrepilo tradicionalne vezi med Kranjsko in severnimi ter srednjimi deli Apeninskega polotoka. V Analih pripoveduje Dolničar o plemstvu, ki je imelo svoja posestva na Kranjskem in je bilo po večini nemškega ali italijansko-furlanskega rodu, o visoki duhovščini in o tisti plasti plemenitenega meščanstva, navadno slovenskega izvora, ki je dejansko upravljalo in vodilo mesto. Za vrhnji sloj tedanje družbe, plemstvo in duhovščino, v manjši meri za meščanstvo, je bila v tistem času značilna izredna gibljivost na širokem prostoru, ki je zaobjemal dobršen del srednje Evrope in Italijo. Tudi zato so se v omenjenih krogih ustvarile kozmopolitske razmere, v katerih poznavanje različnih jezikov in kultur ni bilo izjema, temveč pravilo. Znano je, da je med sodobnimi jeziki tedanje Evrope uživala poseben ugled italijanščina. Zato ni naključje, da je npr. Megalotti, kot piše Benedetto Croce, zabeležil leta 1675, da govorijo v avstrijskih deželah ta jezik vsi, ki se "nosijo dostojno" in spadajo med omikance. V naslednjem stoletju pa se je raba italijanskega jezika spričo začasne zasedbe Neapeljskega kraljestva in dolgotrajne osvojitve Lombardije še bolj okrepila².

Kulturno in politično ozračje Ljubljane je bilo torej v mnogih pogledih ubrano s tem, kar se je dogajalo v srednji Evropi in Italiji. Mesto je bilo namreč skupaj s Kranjsko deželo prehodna točka iz alpsko-panonskega v jadranski in padski prostor. Tu srečamo, kakor je mogoče razbrati iz Dolničarjeve kronike, še nazorneje pa iz njegove Zgodovine ljubljanske stolnice (*Cathedralis Basilicae Labacensis Historia*), umetnike in izobražence pa tudi trgovce in obrtnike, duhovnike in redovnike, ki prihajajo na eni strani iz Nemčije in avstrijskih dednih dežel, na drugi pa iz Benečije, Lombardije in srednje

---

² B. Croce, *Elemento italiano nella società europea del Settecento*, v knj. *Uomini e cose della vecchia Italia*, Bari 1927, str. 6.

Italije. Skratka, na prelomu stoletja je bila Ljubljana razpeta med dve kulturni in jezikovni območji, iz katerih so kranjski razumniki črpali spodbude za svoje intelektualno delo. Pri tem ne gre prezreti, da je bila njihova pozornost usmerjena v glavnem bolj proti Italiji kot proti nemškemu severu, kar si je mogoče razlagati z zmagoslavjem protireformacije v avstrijskih dednih deželah in z njenim vplivom na vse pojave duhovnega življenja. Koliko so bili v zadnjih desetletjih 17. in na začetku 18. stoletja višji sloji navezani na Italijo, priča že veliko število študentov, ki so tedaj obiskovali italijanske plemiške zavode in univerze, predvsem v Padovi, Bologni, Perugi, Sieni in Rimu.

Spričo tesnih kulturnih vezi z italijanskim intelektualnim življenjem je razumljivo, da so bili nekateri ljubljanski razumniki v stiku z italijanskimi akademijami, ki so postale na Apeninskem polotoku prava moda. V Italiji so se novodobne literarne akademije razvile v pozni renesansi, nastajale so vzporedno s postopnim uveljavljanjem književnosti v "vulgarnem", to je italijanskem jeziku, kar je sprožilo znotraj učenih družb, kakršna je bila npr. slavna Accademia della Crusca, številne jezikoslovne pa tudi literarnokritičke in teoretične debate.

Duhovno življenje v Italiji in srednji Evropi se je proti koncu stoletja začelo osvobajati togosti protireformacije, v kulturno razvitejših središčih so se pojavile nove družbene sile, nositeljice racionalizma, merkantilistične miselnosti in pobudnice novih reform. Italijansko izobraženstvo ni ostalo na robu tega dogajanja, čeprav je na drugi strani res, da so se spremembe, do katerih je prišlo v nekaterih deželah evropskega zahoda, dotaknile italijanske družbe le mimogrede. Za novo duhovno vzdušje je proti koncu stoletja značilen povratek k naravi, ljubezen do antike, odkrivanje zgodovinske preteklosti, zanimanje za naravoslovne vede in znanstveno raziskovanje. Pri tem se ne zdi odveč poudariti, da sta bila novo naravoslovje in nova, na naravoslovni znanosti temelječa filozofija,

kot piše Arnold Hauser, že v svojih osnovah mednarodna. Univerzalni nazor, ki ga izražata, je obvladoval tudi razvejano umetniško ustvarjanje tega časa³. Vrednote, kot so intelektualna zavzetost, skrb za skupno duhovno rast in sodelovanje, so postale za številne izobražence ne samo po svetu, temveč tudi pri nas izhodišče njihovega znanstvenega dela.

Najvidnejši izraz želje po kulturnem prerodu je bila v Italiji akademija Arkadija. Postala je središče živahnega književnega ustvarjanja najprej v Rimu, kjer je nastala leta 1690, nato pa po vsem Apeninskem polotoku, saj je v številnih italijanskih mestih ustanovila svoje podružnice, t. i. kolonije, ki so prevzele njeno temeljno kulturno usmerjenost. Na področju poezije sta bila zanjo značilna odpor do izrojenega baročnega literarnega modela in težnja po ponovni uveljavitvi "dobrega okusa", o katerem govori Antonio Muratori, eden najpomembnejših arkadijskih mislecev, v svoji teoretični razpravi *Riflessioni sopra il buon gusto* leta 1708. Zgled za takšno poezijo je postalo delo F. Petrarce in njegovih epigonov iz 16. stoletja, pa tudi nova, na racionalističnem klasicizmu osnovana poetika. Italijanskim teoretikom zato niso mogle biti tuje misli, ki jih je zapisal N. Boileau v svoji *Art poétique* leta 1674, torej dobro desetletje pred ustanovitvijo rimske Arkadije: "Ljubite razum. Samo tako bodo vaša dela vredna slave in ugleda. Preden se lotite pisanja, se naučite misliti."⁴ Benedetto Croce je v svoji knjigi o italijanskem Seicentu in Settecentu poudaril, da je rimska Arkadija hote ali ne izhajala iz Descartesa in s svojim ustvarjalnim delom postavila temelje moderni dobi mnogo odločnejše kot humanizem in reformacija⁵. Čeprav je na drugi strani res, da je bil prelom s preteklostjo v arkadijskem obdobju postopen in vse prej

³ A. Hauser, *Socialna zgodovina umetnosti in literature*, Ljubljana 1961, str. 110.

⁴ G. Petronio, *L'attività letteraria in Italia*, Palermo 1987, str. 357.

⁵ B. Croce, *La letteratura italiana, Il Seicento e il Settecento II*, Bari 1961, str. 226.

kot nenaden in oster. Obsežno pesniško ustvarjanje arkadijcev sicer ni doseglo pomembnejših rezultatov, saj se njeni pisci kljub zahtevi po obnovi "dobrega okusa" niso znali otresti tistega baročnega leporečja, miselne površnosti in čustvene lahkotnosti, ki so jih sami obsojali. Z druge strani pa so nekateri med njimi s svojo kar enciklopedično izobrazbo ustvarili dela, ki so pustila za sabo pomembno sled. Omenimo samo ustanovitelja rimske akademije Maria Crescimbenija, pisca prve zgodovine italijanskega pesništva *Istoria della volgar poesia* (1698), in na področju poetike mnogo prodornejšega Antonia Muratorija, ki je v enem od svojih del v duhu novih idej razmišljal, kakšna naj bi bila popolna poezija (*Della perfetta poesia italiana*, 1706)⁶.

Ustanovitev Arkadije je hitro odjeknila v ljubljanskih kulturnih krogih. Že tri leta po njenem nastanku je skupina izobražencev osnovala učeno družbo operozov (1693) po italijanskih zgledih. Pri tem jih je vodila želja, da bi tako kot tuji razumniki, s katerimi so prišli v stik v Italiji, prispevali k razvoju znanosti in umetnosti in da bi se njihovo rodno mesto uvrstilo med priznana kulturna središča tedanje Evrope. Zato ni naključje, da srečamo med ustanovitelji akademije Janeza Gregorja Dolničarja, ki je bil že po družinski tradiciji navezan na Italijo in v tesnem stiku s tamkajšnjimi akademijami. Po posredovanju Ludvika Schönlebna, uglednega člana Akademije dei Gelati v Bologni, ki ga knjiga *Memorie e ritratti degli Accademici Gelati di Bologna* omenja kot izredno učenega moža, je tudi njegov nečak Janez Gregor Dolničar postal član bolonjske akademije leta 1679, deset let kasneje pa še član Arkadije⁷. Za nas ni brez pomena, da je

⁶ G. Petronio, *L'attività letteraria in Italia*, n. d., str. 360-363; E. Sala di Felice, *Petrarca in Arcadia*, Palermo 1959, str. 28-32.

⁷ Besedilo se v italijščini glasi: "Anche fuori de' confini d'Italia hà stesse le radici la nostra Selva (Impresa dei Gelati), e nel principio della Germania vive oggi una

vest o njegovem znanstvenem delu zabeležil italijanski list *Il giornale dei letterati d'Italia*, ki je dosledno poročal o pomembnejših knjižnih novostih doma in na tujem. Italijanski bralec se je tako lahko seznanil z dvema deloma "jurista in meščana, prebivalca mesta Ljubljane J. G. Dolničarja, člana Akademije operosum", pri tem pa list ni pozabil še posebej opozoriti na "la molta correlazione che hanno le storie dell'antichissima città di Lubiana con quelle della nostra Italia", to je "na mnoge zgodovinske vezi med starodavnim mestom Ljubljano in našo Italijo"⁸.

Ljubljanska učena družba se je po osmih letih zasebnega delovanja prvič predstavila javnosti leta 1701. Med tujci, ki so bili sprejeti med ljubljanske operoze, je bil tudi ustanovitelj Arkadije Mario Crescimbeni. Njegov biograf Mancurtti še posebej poudarja ta dogodek, gotovo z namenom, da bi dokazal, kako se je predsednikov sloves razširil tudi izven italijanskega prostora⁹. Iz Akademije operozov se je leta 1709 razvila Akademija Emonia, kolonija rimske Arkadije, kakor posebej omenja Crescimbeni v knjigi *Dell'Istoria della volgar poesia*¹⁰. Zamisel za ustanovitev arkadijske podružnice v Ljubljani je dal sin Janeza Dolničarja Aleš, ki je študiral v Perugi in nato v Rimu, kjer je postal član Arkadije¹¹. Na podlagi vseh teh

---

dottissima Pianta. Questa è Gio. Ludovico Schoenleben.", v knj. M. Maylander, *Storia delle Accademie d'Italia*, IV, Bologna 1929, str. 126. V. Steska, *Dr. Janez Gregor Dolničar, kranjski zgodovinar*, Dom in svet, 1901, str. 526.

⁸ M. Maylander, *Storia delle Accademie d'Italia*, n.d. str. 132.

⁹ G. M. Crescimbeni, *Dell'Istoria della volgar poesia*, VI, Venezia MDCCXXX, str. 251.

¹⁰ Ibidem, str. 430.

¹¹ Aleš S. Dolničar je umrl v Neaplju leta 1708, to je še pred ustanovitvijo ljubljanske Emonie. Crescimbeni se ga v knjigi *Memorie storiche degli Arcadi morti* spominja kot mladeniča, ki ga je odlikovala prirojena nadarjenost za leposlovne vede, posebno

podatkov bi lahko sklepali, da se je Akademija operosorum v svojih temeljnih smernicah navezovala na Arkadijo in da je imela z njo bolj ali manj tesne duhovne vezi. Vendar natančnejši vpogled v njeno strukturo daje slutiti, da med njima globlje povezanosti ni bilo. V primerjavi z modernejšo, po svojem programu predvsem literarno Arkadijo, kjer je bilo pesništvo v ospredju, so bili ljubljanski akademiki usmerjeni pretežno znanstveno, glede nazorske opredeljenosti in literarnega okusa pa konservativnejši. Operozi nasplošno niso pokazali večjih literarnih ambicij, čeprav so pogosto pisali priložnostne latinske verze, kot je bilo med tedanjimi intelektualci v modi. V glavnem je šlo za besedno umetelnost, ki je bila sestavni del družabnega življenja kot dokaz žlahtnega okusa tistega, ki je verze oblikoval, in občinstva, kateremu so bili namenjeni. In nenazadnje je za programsko usmerjenost akademije značilno že samo ime Akademija delavnih, skupni emblem čebela in geslo, povzeto po antičnih piscih, Lukreciju in Seneki. Po svojih temeljnih smernicah se zato zdi ljubljanski učeni družbi bližja bolonjska Akademija Gelatorum, ustanovljena leta 1588, ki je sprejela med svoje člane, kot smo videli, tudi dva Ljubljančana: Ludvika Schönlebna in Janeza Dolničarja. Pomen imena Accademia dei Gelati pojasnjuje grb, ki so si ga akademiki izbrali za simbol: zamrznjeni gozd z mottom "Nec longum tempus" — z njim je bila izpovedana vera v intelektualno delo, ki lahko odtaja zamrznjeno duhovno okolje¹².

Maylander, temeljit raziskovalec italijanskih akademij, poroča, da so se akademiki Gelati poleg poezije s posebno pozornostjo posvečali študiju filozofije in raznim znanstvenim raziskavam, ki so,

---

za latinsko govorništvo. G. M. Crescimbeni, *Notizie storiche degli Arcadi morti*, III, Roma 1720, str. 98.

¹² M. Maylander, *Storia delle Accademie d'Italia*, n. d., str. 81, 88.

sodeč po tematiki del, segale — kot pri ljubljanskih operozih — na najrazličnejša področja: od filozofije, teologije, prava, astronomije do medicine in glasbe. Nič manj ni zanimiv tudi podatek, da je imel kardinal Maffeo Barberini, prvi zaščitnik bolonjske akademije, v rodbinskem grbu zarisane, podobno kot ljubljanski operozi, čebele kot simbolni znak delavnosti¹³. Tudi če primerjamo pravila vseh treh akademij, rimske, bolonjske in ljubljanske, je očitno, da so se operozi pri oblikovanju osnovne ureditve lastne skupnosti naslanjali predvsem na bolonjsko. Medtem ko rimska Arkadija ni imela povsem razčlenjenega notranjega vodstva in ni posvečala velike pozornosti njegovi hierarhični strukturi, temveč je bolj poudarjala načelo skupnosti, je bolonjska akademija tako kot ljubljanska natančno določila vodstvene organe in njihove naloge ter namenila vseh šestnajst členov svojega zakonika prav tem vprašanjem. Ljubljanski operozi so ta ustroj v celoti prevzeli, vendar tako, da so iz bolonjskega vzorca sprejeli samo bistvene značilnosti¹⁴. In morda tudi ni zgolj naključje, da si je eden od operozov nadel ime *Gelatus* (Zledeneli), kar očitno spominja na bolonjsko akademijo. V Bologni pa je obstajala še ena akademija, imenovana *degli Operosi*, ustanovljena leta 1620.

Te vezi med ljubljansko in bolonjsko učeno družbo pa nas ne smejo ovirati pri iskanju drugačnih, morda globljih idejnih vzpodbud, pri katerih so operozi črpali navdih za svoje delo. Ob branju slavnostnega govora J. Štefana Florjančiča leta 1701, ko je akademija stopila v javnost, skoraj ne moremo mimo znane nemške baročne

¹³ Ibidem, str. 82.

¹⁴ M. Maylander, *Storia delle Accademie d'Italia*, I, n.d., str. 81-88; *Leggi dell'Accademia de' Ss^{ri} Gelati di Bologna, col Catalogo degli Accademici viventi l'Anno 1682*, Bologna 1683, str. 3-19; *Apes Academicae Operosorum Labacensium – Akademske čebele ljubljanskih operozov*, prevod, opombe in spremna beseda P. Simoniti, Ljubljana 1988, str. 7-10.

poetike Martina Opitza *Buch von der deutschen Poeterey* iz leta 1624, ki je v sklepu prinašala eno izmed izrazitejših mišljenj o smislu in vrednosti početja, ki mu pravimo gojenje znanosti¹⁵. Svojo apologijo znanstvenega dela je namreč Opitz zgradil na treh temeljnih vrednotah, pri čemer je na prvo mesto postavil človekovo duševno in duhovno ugodje, ki ga nudi učeno delo. Podobno tudi ljubljanski akademik v svojem govoru omenja "veliko ugodje" (*oblectamentum ingens*), ki ga prinaša znanost. Drugi razlog je pri baročnem teoretiku zaznamovan že z določeno vrednostno zavestjo, saj znanstveno delo zelo razločno postavlja v razdaljo z življenjskimi vrednotami, kot so imetje, obilje in bogastvo. Opitz daje za zgled tiste, ki so trpeli lakoto in zastavili za učeno delo celo premoženje. Tako tudi Florjančič ne more mimo ugotovitve, da so si operozi raje izbrali učenost kot zlato, še več, pripominja, "oni so velik del zlata porabili zanjo"¹⁶. In končno je pri Opitzu še tretji razlog, verske in rodoljubne narave hkrati. Po njegovih besedah je velika in častna dolžnost služiti svoji domovini in maternemu jeziku. Tudi na tem mestu, vsaj kar zadeva ljubezen do ožje domovine, lahko pri operozih zasledimo podobno mišljenje. Eden od pglavitnih vzgibov, značilnih za njihovo delo, je namreč vzporedno s kozmopolitizmom zavest, da so njihovi naporu usmerjeni v čast in slavo domovine. Med njimi je sicer živa misel o enotnosti Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti, vendar je mogoče, kakor pri njihovih predhodnikih Schönlebnu in Valvasorju, opaziti tudi izrazit lokalni patriotizem. Ob tem ne gre seveda spregledati, da se njihovo pisanje giblje znotraj kozmopolitske latinščine in da so v

¹⁵ M. Opitz, *Buch von der Deutschen Poeterey*, Bresslau 1624, v knj. *Poetik der Barock*, hrsg. M. Szyrocki, Texte deutscher Literatur 1500-1800, Rowohlt, 1968, str. 54, 55.

¹⁶ *Apes Academicae Operosorum Labacensium*, MDCCI, faksimile, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1988.

glavnem še brez posluha za slovenski jezik na Kranjskem. Slovenščino zasledimo namreč v njihovih spisih le sporadično. In naposled je bil tudi za operoze kot za Opiza svet učenosti tesno povezan z Bogom, saj se npr. v drugi, popravljeni inačici akademskih pravil navaja kot glavni namen delovanja akademije "Dei honor et gloria", šele za tem pa "rei litterariae exercitatio et incrementum"¹⁷. Morda pa so s popravkom, s katerim so izrazili podrejenost vse učenosti Bogu, skušali omiliti svojo prvo, za tedanje razmere preveč humanistično utemeljitev namenov svojega raziskovalnega dela, ki naj bi bilo pretežno znanstveno. Pri svojih intelektualnih prizadevanjih so ljubljanski akademiki vsekakor uživali podporo tamkajšnjih knezoškofov pa tudi visokega plemstva in deželnih oblasti. To je bil čas, ko med religijo in znanostjo še ni bilo vidnih trenj, čas, ko je rimska kurija skušala izrabiti v svoj namen tisti intelektualni nemir, ki se je pojavil v Evropi, Italiji in tudi pri nas. Opitzova filozofija znanosti gotovo ni bila edina tovrstna filozofija, ki je segla v naš prostor, toda bila je med najbolj dosegljivimi in našemu okolju najbolj ustreznimi. Ob sklepu lahko rečemo, da so bili operozi s svojim zanimanjem za antiko, naravoslovne vede, pravo in medicino, s svojimi ideološkimi in estetskimi nazori v našem prostoru predstavniki poživljene kulturne in znanstvene usmerjenosti, za katero je bil v središču zanimanja človek kot vmesni člen med snovno naravo in Bogom. Hauser je človekovo zavest v obdobju baroka označil takole: "Izhodišče novega prirodnega svetovnega nazora je Kopernikovo odkritje. Nauk, po katerem se Zemlja vrti okoli Sonca, je premagal trditve, da se vesolje vrti okoli Zemlje, in s tem dokončno spremenil nekdanji človekov od Previdnosti za vedno določeni položaj (...). Človek je postal majhen, nepomemben činitelj v novem odčaranem

---

¹⁷ H. Bren, *Za zgodovino akademije ljubljanskih operozov*, Carniola 1919, str. 211.

svetu. Najbolj nenavadno pa je bilo, da ga je ta spremenjeni položaj navdal z novim ponosom in z zaupanjem v samega sebe."¹⁸. In prav zaupanje v lastne umske sposobnosti so operozi s kulturnimi stiki v Evropi in posebej v Italiji in s svojim znanstvenim delom bogato izpričali.

Podoba Ljubljane na sliki F. B. Wernerja iz prve polovice 18. stoletja.

ACADEMIA OPEROSORUM E I SUOI CONTATTI CON L'ITALIA

A cavallo tra il 17° e 18° secolo Ljubljana, la capitale della Carniola, si trovò inserita tra due aree linguistiche e culturali, da cui gli intellettuali potevano trarre stimolo per il proprio lavoro. Va comunque sottolineato che la loro attenzione si diresse piuttosto verso l'Italia che verso il Nord germanico, fatto che è possibile spiegare con la vittoria della Controriforma nelle terre austriache e con la sua

¹⁸ A. Hauser, *Socialna zgodovina umetnosti in literature*, n.d., str. 410, 411.

influenza sulla vita spirituale del tempo. Fu pertanto inevitabile che a causa dei legami con la cultura italiana — confermati anche dal grande numero di studenti carniolani che frequentavano istituti e università della Penisola — gli eruditi lubianesi entrassero in contatto con le Accademie italiane. Tra queste va menzionata l'Accademia degli Arcadi di Roma (1690) che fondò le proprie "colonie" in molte città italiane, ma anche all'estero (Academia Emonia di Ljubljana). Già nel 1693 un gruppo di intellettuali che avevano studiato in Italia (tra essi spicca soprattutto Janez Gregor Dolničar) fondò una società di studiosi il cui indirizzo programmatico si rispecchia tanto nel nome, Academia Operosorum, che nella sua insegna, l'ape. Il presente contributo vuole sottolineare, correggendo le tesi finora sostenute, che l'accademia lubianese non fu strutturata tanto sul modello dell'Arcadia (che fu soprattutto un'associazione di letterati) bensì su quello dell'Accademia dei Gelati di Bologna, impegnata più nel campo scientifico (suoi membri erano anche due storici lubianesi: Ludvik Schönleben e Janez Gregor Dolničar). Ciò si desume tanto dalle leggi dell'Academia Operosorum che si rifanno in maniera esplicita allo statuto dei Gelati di Bologna, quanto all'attività scientifica dei suoi soci.

OD DIZMOVE BRATOVŠČINE DO AKADEMIJE DELOVNIH V LJUBLJANI

FRANCE MARTIN DOLINAR

Na praznik Marijinega imena, 12. marca 1689, se je v spominsko knjigo novo ustanovljene Academiae unitorum v Ljubljani¹ vpisalo prvih 26 članov.² Tako je v Ljubljani nastala prva Akademija, kot so jo njeni člani poimenovali (samo v naslovu spominske knjige tudi Societas unitorum) ali Družba združenih (Die Gesellschaft der Vereinigten), kot so zapisali v nemški tekst svojih pravil. Pobudo za

---

¹ Spominsko knjigo Academiae unitorum, bolj znano pod imenom "Dizmova bratovščina", danes hrani Arhiv Republike Slovenije, Rokopisi I./1.

² To so bili: Wolfgang Sigismund Kynpach, Frančišek Jakob Erberg (pravnik), Janez Gregor Dolničar (zgodovinar in pravnik), Andrej Burger (pravnik), Janez Andrej Coppini (zdravnik), Karel Jožef Coppini (deželni svetnik), Janez Gašpar Corusi (zdravnik). Janez Danijel Erberg (pravnik), Gabrijel Eder pl. Edenburg (ljubljski župan), Wolf Andrej Türnpfeil, Janez Jožef Gainzely (Gaionzell), Janez Gregor Ganser (pravnik), Marko Gerbec (zdravnik), Janez Jožef Mugerle pl. Edlhaimb (solicitor), Janez Andrej Mugerle pl. Edlhaimb (pravnik), Janez Krstnik Petterman (zdravnik), Marko Jožef Perzihoff pl. Ehrenhaimb (registrator), Janez Pavel pl. Qualiza (zdravnik), Jurij Marko pl. Siberau (deželni upravnik), Franc Karel pl. Schweizen (pravnik), Janez Krstnik Dolničar (ljubljski župan), Janez Anton Dolničar (stolni dekan), Janez Jakob Widerkern (deželni svetnik), Janez Peter Wisenthal, Franc Viljem pl. Zergollern, Janez Henrik grof Mzenberg. Spominska knjiga v ARS, Rokopisi I./1; Prim. tudi: August Dimitz, Matrikel-Buch der adeligen Dismas-Conföderation in Laibach (Vortrag bei der Monats-Versammlung des HVK), v: MHVK, 1862, 4-8.

ustanovitev nove družbe je dal skorajda leto dni poprej (5. maja 1688) upravitelj rudnika v Idriji, Wolfgang Sigismund pl. Künpach³. Zaradi njenih verskih ciljev se je v naši literaturi za novo ustanovljeno Akademijo združenih uveljavilo ime Dizmova bratovščina. Žal pa tako poimenovanje akademije preveč oži duhovno in interesno sfero njenih članov, čeprav je seveda res, da so bili verski cilji, oziroma osebna pobožnost posameznih članov *Academiae unitorum* na prvem mestu. Nova akademija, ali kot smo danes navajeni reči, Dizmova bratovščina, je bila namenjena plemičem, izobražencem in uglednim meščanom (pravila, člen 8). Bila je izrazito laično združenje vodilnih znanstvenikov in javnih delavcev na Kranjskem. Med njimi naj posebej omenim kronista, zgodovinarja in pravnika Janeza Gregorja Dolničarja, ljubljanskega župana Janeza Krstnika Dolničarja in Gabrijela Ederja pl. Edenburga, zdravnike Marka G(e)rbeča, Janeza Krstnika Pettermanna, Janeza Gašparja Corussija, Janeza Pavla pl. Qualiza. O pravnikih bo posebej spregovoril akademik prof. Sergij Vilfan. Mnogi med njimi so svoj študij končali na italijanskih univerzah in so jim bile zato razmere v italijanskem znanstvenem svetu dobro znane. Njihov duhovni vodja je postal ljubljanski stolni dekan Janez Anton Dolničar, ki je bil ob ustanovitvi Akademije združenih tudi edini duhovnik v njej⁴.

Za svojega zavetnika so si člani *Academiae unitorum* izbrali priprošnjika umirajočih, desnega razbojnika pri Jezusovem križanju, sv. Dizma (člen 1) in že s tem jasno opredelili osnovni namen združenja, ki je bil molitev za rajne. Ta namen so podrobneje določala pravila, ki so zapisana na prvih straneh spominske knjige (fol. 8r-

³ France M. Dolinar, *Ob tristoletnici Dizmove bratovščine v Ljubljani 1688/89-1989*, v: *Mohorjev koledar 1989*, Celje 1988, 33-34.

⁴ Slovenski biografski leksikon, 4. zvezek, Ljubljana 1980-1991, 72-73 (citirano SBL).

10r). V tretjem členu so pravila združenja npr. določala, da mora vsak član združenja v roku enega meseca po obvestilu o smrti sobrata za pokoj njegove duše darovati za štiri zadušnice. Ker je bilo število članov *Academiae unitorum* omejeno na 26 članov (člen 2), se je za pokojnika v mesecu dni opravilo sto maš in od leta 1708, ko so število članov dvignili na 51, dvesto maš⁵.

Svoj oltar je Akademija združenih imela v ljubljanski stolnici. Ko so staro gotško stolnico podrli in sezidali novo, je v njeni prečni ladji italijanski mojster Giulio Quaglio na steno nad oltarjem za Akademijo združenih naslikal Kristusa v predpeklju, kako tolaži duše in jim obljublja odrešenje. V ospredju slike je sv. Dizma s križem. Na stropu je upodobljeno Dizmovo povečanje, na levi strani njegovo križanje, na desni pa beg sv. Družine v Egipt.

Z molitvijo je bilo povezano tudi posnemanje kreposti pokojnih članov (predgovor), ki jih je izražalo pokojnikovo geslo oziroma njegovo življenjsko vodilo. V ta namen se je vsak član lastnoročno vpisal v spominsko knjigo, dal naslikati svoj grb in upodobiti svoje geslo, ki si ga je izbral za svoje življenjsko vodilo. Po smrti posameznih članov naj bi tajnik združenja vpisal še kratek pokojnikov življenjepis (člen 3). Žal je te življenjepise vestno pisal le prvi tajnik Akademije združenih, Janez Gregor Dolničar⁶. Zaradi poslikav grbov in alegorične upodobitve življenjskega vodila posameznih članov je spominska knjiga *Academiae unitorum* oziroma Dizmove bratovščine edinstven dokument naše kulturne dediščine. Miniature v gvaš tehniki na pergamentu ali papirju so nastajale med leti 1688 in 1801, najlepše med njimi pa je naslikal slikar Simon Volbenk Grahovar. (1710-1774)⁷.

⁵ Dolinar, *Ob tristoletnici*, 33-34.

⁶ SBL 4/1980-1991, 73-76.

⁷ O poslikavi bratovščinske knjige Dizmove bratovščine v Ljubljani: Polonca Vrhunc,

Aktivnost združenja pa se ni omejila le na molitveno pobožnost za rajne in na poudarjeno Marijino češčenje, zlasti v mesecu maju in oktobru. Ne smemo pozabiti, da je Academia unitorum ali, kot smo danes navajeni reči, Dizmova bratovščina združevala priznane javne in kulturne delavce na Kranjskem. Odprtost akademije na področje znanosti in umetnosti nazorno izraža poleg imena Akademija zlasti še alegorična naslovna slika njihove spominske knjige. Njeno simboliko je v predgovoru razložil Janez Gregor Dolničar.

Pred nami je oder z dvignjenim zastorom. Zato nosi spominska knjiga Academiae unitorum pomenljiv naslov: Spominsko gledališče plemiške in blagorodne družbe združenih. Živali, ki nastopajo na odru, simbolizirajo kreposti, ki (naj) krasijo slehernega člana združenja (akademije): slon predstavlja modrost, enorožec strah božji, ovca milino, lev velikodušnost in moč, konj plemstvo. Sredi odra dviga "zaščitnik mesta" (genius loci) mesto Ljubljana kot sedež Akademije proti simboloma antične umetnosti (Apolo) in znanosti (Minerva). S tem je slikar želel poudariti, da znanost v Ljubljani ne bo nikoli zamrla, saj jo obilno napaja mleko iz Minervinih prsi. Nad odrom je upodobljen še simbol združenja: veliko srce, sestavljeno iz 26 manjših src (število članov). Simbol obdajata rogova blagostanja in napis: Sad sloge — edinst (concordiae fructus — uniti)⁸.

Slikar je seveda naslovno stran v spominski knjigi Družbe združenih izdelal po naročilu. Člani Academiae unitorum oziroma Dizmova bratovščina so bili torej prepričani, da znanost v Ljubljani ne bo nikoli zamrla. V tem prepričanju lahko torej iščemo vzrok za novo pobudo, ki se je "porodila dvema prijateljskoma na božič leta

---

Simon Tadej Volbenk Grahovar (1710-1774), v: Zbornik za umetnostno zgodovino, Nova vrsta, 8 (1979) 107-130.

⁸ Dolinar, Ob tristoletnici, 34.

1693⁹. Po zgledu tujih akademij naj bi tudi Ljubljana dobila svojo pravo "znanstveno akademijo, ki bi skrbela za poglobljeno pospeševanje znanosti in umetnosti. Ta naj bi bila, za razliko od Academiae unitorum, ki je bila številčno omejena in idejno širše zasnovana, številčno odprta in osredotočena prvenstveno na področje znanosti in deloma morda še na področje umetnosti. Ideja o ustanovitvi Academiae operosorum se je torej po vsej verjetnosti rodila med člani Academiae unitorum oziroma Dizmove bratovščine.

Glede same pobude za ustanovitev Academiae operosorum je v naši literaturi še nekaj odprtih vprašanj. Primož Simoniti je v spremni besedi prevoda Akademijskih čebel ljubljanskih operozov zapisal, da je bil spiritus agens in najbolj prizadevni član te družbe kronist, zgodovinar in pravnik Janez Gregor Dolničar (Thalnitzscher, 1655-1719), ki je bil — pomenljivo — tudi prvi tajnik Academiae unitorum (Dizmove bratovščine). In Simoniti nadaljuje: "Dolničar je" okrog sebe in stolnega prošta Janeza Krstnika Prešerna, prvega predsednika, zbral izobrazeno ljubljansko plemiško, cerkveno in višjo meščansko smetano¹⁰.

Zapis v Enciklopediji Slovenije pa je pač zaradi svoje enciklopedične zgoščenosti glede ustanovitve akademije bolj skop in zaradi tega nekoliko nejasen. V članku je namreč rečeno, da je pobudo za ustanovitev akademije v Ljubljani dal ljubljanski stolni prošt Janez Krstnik Prešeren (1656-1704), ki je postal tudi njen prvi (dosmrtni) predsednik¹¹. Po članku v Enciklopediji Slovenije naj bi prošt Prešeren¹² v Ljubljani in bližnji okolici zbral ljudi z visoko izobrazbo,

⁹ Primož Simoniti, *Spremna beseda*, v: *Akademske čebele ljubljanskih operozov*, Ljubljana 1988, 79.

¹⁰ Simoniti, *Spremna beseda*, 79.

¹¹ *Enciklopedija Slovenije*, 1. zvezek, Ljubljana, 1987, 5; Prim. tudi Janez Menart, *Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1938-1989*, Ljubljana 1988, 6-10.

¹² *SBL*, 2. zvezek, Ljubljana 1933-52, 564-566.

teologe, pravnike in zdravnike, pretežno z doktorskimi naslovi, za skupno in načrtno delo v njihovih poklicih in ljubiteljskih vedah (zgodovina, numizmatika idr.). S svojo aktivnostjo na znanstvenem področju naj bi torej Akademija delovnih cilje Akademije združenih (torej Dizmove bratovščine) presejala in dopolnjevala. Da gre tu resnično za medsebojno dopolnjevanje, potrjujejo številne vezi, ki so povezovala obe ustanovi.

Na tesno povezanost obeh ustanov opozarja že podatek, da je kar osem ustanovnih članov Dizmove bratovščine (torej tistih, ki so bili vpisani 12. septembra 1689) postalo ustanovnih članov Akademije delovnih v Ljubljani, od 23 članov Akademije pa jih je bilo kar trinajst istočasno članov Dizmove bratovščine¹³. Na sorodnost in tesno povezanost med obema opozarjajo tudi druge podrobnosti: vzdevek oziroma akademsko ime članov pri eni in drugi ustanovi, osebno geslo in "spominska knjiga", ročno slikana pri Dizmovi bratovščini in tiskane Akademске čebele ljubljanskih operozov, ki so jih predstavili na svojem javnem ustanovnem zboru 13. decembra 1701 v veliki dvorani škofijskega dvorca¹⁴.

Kdaj se je akademija dokončno oblikovala in dejansko zaživela, je še vedno odprto vprašanje. Nobenega dvoma pa ni, da so se akademiki oblikovali kot Akademija kmalu po "prijateljskem pomenku" na božič leta 1693. Ko se je Akademija delovnih leta 1701 s slovesnim, danes bi temu rekli letnim "občnim" zborom prvič predstavila širši javnosti, je bil namreč eden njenih ustanovnih članov,

¹³ To so bili: Janez Gregor Dolničar, Janez Andrej Coppini, Janez Gašpar Corusi, Janez Danijel pl. Erberg, Marko G(e)rbec, Marko Jožef pl. Perizhoff, Janez Anton Dolničar, Frančišek Viljem pl. Zergollern, Jurij Andrej Gladič, Janez Štefan Floriantschitsch, Karel Jožef Khappus, Karel Henrik Schweiger in Janez Krstnik Prešeren.

¹⁴ Simoniti, Spremnna beseda, 79.

Jurij Andrej svobodni baron Gallenfels, že mrtev (umrl 30. 12. 1699).

Ob svoji ustanovitvi je Akademija delovnih v Ljubljani štela 23 članov, od tega 13 juristov, šest teologov in štiri medicince, ki so se sprva sestajali na zasebnih zborih. Na prvi pogled nas preseneča, da med teologi¹⁵ ni bilo nobenega redovnika, čeprav so bile med njimi tudi odlične in sposobne osebnosti. Naj omenim le nekaj vidnejših med njimi.

Tako je bil npr. stiški opat v tem času Anton pl. Gallenfels (1654, opat 1688-1719). Opat Gallenfels je bil velik prijatelj znanosti in umetnosti in je oboje po svojih močeh tudi podpiral. Po ustanovitvi Academiae operosorum je bil opat Gallenfels tako rekoč v stalnih stikih z njenimi člani. Zdravnik Marko G(e)rbec (1658-1718) pa mu je posvetil celo več svojih razprav. Gallenfels je podpiral tudi dunajsko univerzo, za ustanovitev modroslovne fakultete v Ljubljani pa je med prvimi leta 1703 prispeval 2000 goldinarjev¹⁶.

Drugi pomemben prelat v okolici Ljubljane je bil bistriški prior Hugo Muregger (prior 1669-1703). Obdobje njegovega vladanja pomeni gospodarski in duhovni razcvet kartuzije Bistra¹⁷. Njegovi stiki z ljubljanskim plemstvom so nedvomno izpričani. Podobno kot stiški in kostanjeviški opat je imel tudi bistriški prior po svojem položaju stalni sedež v Kranjskem deželnem zboru. Res pa je, da njegov odnos do znanosti še vedno ni natančneje opredeljen.

V času ustanovitve Academiae operosorum v Ljubljani je bil opat

¹⁵ To so bili: Janez Krstnik Prešeren, stolni prošt; Jurij Andrej s.b. Gallenfels, gorenjski arhidiakon; Janez Anton Dolničar pl. Thalberg, stolni dekan; Janez Jakob Schilling, župnik v Kranju; Maksimilijan Leopold Rasp, mestni župnik v Kamniku; in Jurij Andrej Gladič, ljubljanski kanonik.

¹⁶ Jože Gregorič, Cisterčani v Stični, Ljubljana 1980, 93.

¹⁷ Jože Mlinarič, Kartuzija Bistra od 1255 do 1782, v: Redovništvo na Slovenskem, 1. zvezek, Ljubljana 1984, 186.

v cisterci Kostanjevica Robert Knop (opat 1687-1702), prelat še ene pomembne cerkvene ustanove na Kranjskem. O njegovi znanstveni usposobljenosti nimamo poročil, prav tako ni znano, da bi vzdrževal stike s katero koli znanstveno ustanovo v svoji ožji ali širši domovini¹⁸.

Seveda ne smemo pozabiti na novomeškega prošta, ki je bil v tem času Rajmund Ferdinand grof Lanthieri (prošt 1697-1714). Nekdanji študent jezuitskega Germanika v Rimu, je kot novomeški prošt postal dolenski arhidiakon. Svoje ambicije pa je uresničil kot olomuški kanonik in tam tudi preživel zadnja leta svojega življenja. O njegovem odnosu do znanosti nimamo poročil¹⁹. Je pa nedvomno pomenljivo, da mu je Janez Svetokriški posvetil enega od zvezkov svojega svetega priročnika.

Med akademiki prav tako ne srečamo nobenega jezuita, čeprav je bil jezuitski kolegij v Ljubljani takrat na višku svoje slave in moči²⁰. Za članstvo v akademiji bi prišli v poštev itak samo teologi. Večina profesorjev v ljubljanskem kolegiju je bila namreč magistrstov, ki so poučevali — danes bi temu rekli kar gimnazijske predmete — od "infimae" (prvega razreda) do retorike. Od leta 1693 do leta 1701, torej od ustanovitve Akademije delovnih do njenega prvega javnega nastopa, je v ljubljanskem kolegiju izmenoma delovalo kar šest profesorjev moralne teologije²¹. Glavni razlog, da ne srečamo jezuitov med akademiki, je verjetno v tem, da so se profesorji v ljubljanskem

¹⁸ Jože Mlinarič, *Kostanjeviška opatija 1234-1786*, Kostanjevica na Krki 1987, 405-410.

¹⁹ France Dolinar, *Prošti novomeškega kapitlja 1493-1993*, Novo mesto 1993, 86-87.

²⁰ France M. Dolinar, *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597-1704*, Ljubljana 1976.

²¹ To so bili: p. Frančišek Pröller, p. Janez Krstnik Rösing, p. Janez Haas, p. Karel Haas, p. Anton Barbo in p. Jurij Göldl.

kolegiju razmeroma hitro menjavali. V Ljubljani so bili le neke vrste "profesorji gostje". Težišče njihovega dela pa je bilo drugje, še največkrat na graški univerzi. Zato tudi niso navezali trajnejših stikov s krajevno duhovščino in ne z ostalo inteligenco v Ljubljani. To velja seveda samo za "fakultetne profesorje". T. im. "gimnazijski profesorji" in pastoralni delavci (pridigarji, kateheti, ljudski misjonarji) so v ljubljanskem kolegiju ostajali dalj časa. Ti so vzpostavili tesne stike s krajevnim škofom (med člani škofijskega konzistorija je bil vedno tudi eden od jezuitov), škofijsko duhovščino (ljudski misijoni po župnijah) in ostalimi redovi v mestu (izmenjava pridigarjev zlasti s kapucini).

Na videz bolj presenetljivo je morda, da ni izpričan tesnejši stik kapucina Janeza Svetokriškega (1647-1714)²² z ljubljanskimi akademiki, čeprav je prav v času nastajanja Akademije delovnih izhajalo njegovo monumentalno delo *Sacrum promptuarium* (Sveti priročnik, 1691-1707). Toda v tem primeru je šlo za "uporabno literaturo" (če smem uporabiti ta izraz) in ne za znanstvene razprave, za katerimi so stremeli ljubljanski akademiki.

In tu je verjetno že tudi odgovor, zakaj redovnikov ne najdemo med člani Akademije delovnih. "Vsem skupaj in vsakomur posebej" je bilo res "dano na prosto izbiro", da se pridruži akademiji, kot je zapisano v drugem členu akademskih pravil. Dolžnosti akademikov pa so jasno opredeljene že v prvem členu, ki pravi, da so se akademiki dolžni "pasti kakor čebele in okušati razne cvetice piscev ter nositi nabrano kot v en sam uljnjak"²³. Tega pa zgoraj omenjeni prelati iz tega ali onega razloga očitno niso zmogli. V interesni sferi njenih članov pa je morda iskati vzrok, da je bila Akademija unitorum

²² SBL, 1. knjiga, Ljubljana 1925-1932, 375-376.

²³ Akademska pravila, v: Akademske čebele ljubljanskih operozov (prevod Primož Simoniti), Ljubljana 1988, 7.

(Dizmova bratovščina) aktivnejša, "bolj trdoživa", in je zato v prvem obdobju svojega obstoja tudi za dolgo preživela Akademijo delovnih v Ljubljani.

PRILOGA

Pravila Dizmове bratovščine (Academiae Unitorum)
(povzeta po izvirniku, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, I./1 r;
v prepisu so ohranjene tudi vse posebnosti, nedoslednosti in očitni
pisni spodrsaljaji)

Theatrum memoriae nobilis ac almae Societatis Unitorum das
ist Schau-Bühne der Gedächtnüß der Adelichen und Gottseeligen
Gesellschaft der Vereinigten zu Stätts wehrenden Andenken eröffnet
in der Uhalten Hauptstatt Laybach 1688

Leges Academiae Unitorum daß ist Geßätz der Adelichen und
Gottseligen Gesellschaft der Verainigten in Laybach (neoznačeni fol.
7-9)

1. Diser Gesellschaft Schutz Patron ist der hl. Dismas der
büßende Schächer am Kreuz, als sonderlicher Firsprecher bey Gott
der Sterbenden.

2. Die Zahl der Einverleibten soll sich über 26. nicht erstekhen,
sofehrn aber einer oder der andere darüber auffgenomben wird, so
solle derselbe vor einen Supernumeratio gehalten werden. //

3. Die höchste obligation ist so bald einer auß denen einverleibten
mit Todt abgehet, ein Monat hernach jeden wissenschaftt, 4. hl.
Messen lesen zu lassen. Auff daß der Verschiedene in den Herrn 100
hl. Messen zu geniessen habe.

4. Weilen auch jährlich in Maio der Jahrs Tag fir die abgestorbene

mit einen gesungenen Ambt celebriert wierdet, als ist ieder verbunden zu solcher Andacht zu erscheinen und sein Contingent zu deme waß zu diser Andacht und sonst erfordert wiert, herzugeben.

5. Das Hautb dißer Gesellschaft Wierdet Vorsteher derselben benambset, deme gebiehr in allem zusambenkhunfftten von denen übrigen Einverleibten der schuldige Respect, hat auf die Authoritet einen oder mehr in dise Gesellschaft auffzunemben. //

6. Wan obgedachter Herr Vorstecher abwesig, so gebiehr dise Authoritet dem Vicevorsteher, welcher in dessen abwesenheit daß behörige mit eben denselbigen Gwaldt alß daß Hautbvorstehern khan.

7. Dem Secretario diser Gesellschaft stehet zu alle Actus diser Gesellschaft in das Prothocol kommen zu lassen, die angestellte Andacht oder so einer abstirbt, durch zedlen kundt zu machen.

8. In dise Gesellschaft kan keiner eingnomben werden der nicht geadlet, graduiret oder sonst sich in einen reputierlichen Ambt befindet.

9. Sobald einer einverleibt wird, soll sich eigenhendig in das gedechtnuß buch einschreiben // dan sein Wappen und Sinn-Bild in dasselbe mahlen lassen.

10. Wie abwesig und nicht alda zu Laybach wohnhafft sein, wan sie gleich zu der Andacht nicht erscheinen khönnen, sollen doch gleich denen andern daß contingent zu celebrierung des Jahrs-Tags hergeben und gehöriger orthen überschikhen.

11. Wann dise Gesellschaft ihr aigne Kapellen haben wiert, soll so woll jährlich die Hautb Andacht daselbst verricht, als sonst so einer abstirbt, auf eine darzu bestimbenden Tag die Seelenmessen daselbst gehalten werden.

12. Der Ansager oder Bidell soll allen officialen gehorsamb sein und dieselbe anahmen // so baldt er erfahrt, daß einer aus denen Einverleibten mit Tod abgeheth, damit die hl. Messen verricht werden, colligiert auch die Attestationes.

VON "DER GESELLSCHAFT DER VEREINIGTEN" BIS ZUR
"ACADEMIA OPEROSORUM" IN LAIBACH (LJUBLJANA)

Am 12. März 1689 haben sich in das Erinnerungsbuch der neugegründeten "Academia unitorum" (auf deutsch Die Gesellschaft der Unitorum) die Ersten 26 Mitglieder eingetragen. Wegen ihrer religiösen Ziele (das Gebet für die Verstorbenen) hat sich für diese Gesellschaft in unserer Literatur die Bezeichnung "Dismas Bruderschaft" durchgesetzt. Die neue Akademie wurde unter anderen berühmt durch ihr Erinnerungsbuch, in das sich jeder Mitglied persönlich eintrug und bei dieser Gelegenheit sein Wappen und eine allegorische Gestaltug seines Lebensspruches abbilden liess.

Die Wissenschaftler in der Academia unitorum (Dismas Bruderschaft) wünschten jedoch nach dem Vorbild der italienischen Akademien auch in Laibach eine eigene Akademie zu errichten, die vor allem für die Pflege der Wissenschaft in Laibach sorgen sollte. So wurde am Weihnachten 1693 eine neue Academia operosorum in die Wege geleitet. Beide Stiftungen waren eng miteinander verbunden (teilweise die gleichen Mitglieder). Am Anfang trafen sie sich in den Privatarbeitskreisen, am 13. Dezember 1701 traten jedoch mit einer feierlichen Jahrestagung in die Öffentlichkeit. Für diese Gelegenheit liessen die Akademiker eine Art Erinnerungsbuch mit dem Titel Die akademischen Bienen der Laibacher operosorum drucken, in dem die Satzungen, Ziele, die Namen und die Symbole der neuen Akademie veröffentlicht wurden. Es ist aber erstaunlich, dass unter den ersten 23 Mitglieder der neuen Akademie kein Ordensmann und vor allem kein Jesuit aufgenommen wurde. Zur Zeit der Errichtung der Academia operosorum in Laibach waren die "Universitätsprofessoren" am Laibacher Jesuitenkolleg meistens nur eine Art "Gastprofessoren", während die anderen Ordensmänner offensichtlich mehr pastoral und weniger wissenschaftlich orientiert waren.

APES ACADEMICAE

PRIMOŽ SIMONITI

Janez Gregor Dolničar je v svojih kronikalnih zapiskih pri letnici 1701 v nemščini zabeležil: "13. decembra na dan sv. Lucije je Academia operosorum Labacensium, na novo ustanovljena tukaj v Ljubljani leta 1693, nadvse slovesno praznovala svoj prvi actum publicum v škofijskem dvorcu v dvorani, ki gleda na ulico, zvečer ob šesti uri. Za to priložnost je dala njegova knežja milost škof prostovoljno kot poseben ljubitelj svobodne vede na voljo ne le bogato okrasje zastorov, ampak tudi bakle in drugo razsvetljavo (s svečami) iz belega voska. Navzoča sta bila dva kneza in najuglednejše duhovno in svetno plemstvo ter redovniki. In ta actus je imenitno potekal v splošno zadovoljstvo ob prijetni godalni in vokalni glasbi ter zvoku trobent. Kdor bi rad o tem vedel več, naj si ogleda knjižico, ki so jo delili ob tej priložnosti."¹

---

¹ "13. Xbris an S.Lucia tag hat die An. 1693 alhier za Laybach neu aufgerichte Academia Operosorum Labacensium, Ihren ersten Actum Publicum in Bischoffs hoff auf der Saal gegn der gassn abendts umb 6 Vhr, solemmissime gehalten. darzu niht allein der adobament, sundern auch die wündlichter, vnd all ander beleuchtung von weissn wax Ihr fürst. gnaden bischoff freywillig als sunderliher liebhaber der freyn wissenschaftt beygeschafft. wobey sih 2 fürstn, vnd der vornembste geist = vnd weltlicher standts adel, vnd Ordens befunden. Vnd ist der actus bey angenehmen Seitten spil, vnd Vocal music, auch Trambeten schal mit aller Contento woll abgelofen. der was mehrers dauon wissn will besiehe das bey demselben

Ta knjižica so torej *Apes aCaDeMICae*, ki so jih dali delavni akademiki natisniti v Mayrovi tiskarni.² Vsebina je nakazana v dolgem naslovu, ki s sklepnim citatom iz Sirahove knjige o majhni čebelici, ki daje imeniten slaj, vabi bralca k branju. Bakrorez Andreja Trosta prikazuje panoramo Ljubljane, pred katero stoji simbol nove akademije, uljnjak s čebelami, ki se spreletavajo med cvetjem. V podobo je vključeno geslo akademikov: NOBIS ATQVE ALIIS — *Nam in drugim* — in ime OPEROSI — *Delavni* — vse skupaj je v bogato razgibanem okviru, na katerem čepi z razprostrtimi krili orel s krono. Posvetilna pesem — pravzaprav epigram k podobi — v 14 distihih — je kakor vse drugo prav tako ubrana na simbolično znamenje učene družbe, katere delovanje in namen potlej določajo akademska pravila (*leges academicae*), nekakšen statut družbe. Med vsebinskimi določbami je zlasti važna obljuba, da bodo že včlanjeni in morebitni novi akademiki, ki si imajo izbrati ime, povezano s čebelo kot simbolom marljivosti, v skladu s svojo izobrazbo in zanimanjem izdajali svoje spise v zbornikih pod naslovom "Učene razprave ljubljanskih akademikov, teološke, juridične, medicinske, politične itn." (*eruditiones academicae*; zadnjim bi danes bolj ustrezal atribut državoznanske). Raziskovali naj bi akademiki v teh letnih zbornikih po eno stoletje, začevši s Kristusovim rojstvom. Zanimivo pa je opredelil Dolničar smoter nove akademije v svojih rokopisnih beležkah: koristiti "slovstveni državi", in sicer z delom, ki bi ga kakor

---

aufgeteilte büchl." Glej J. G. Dolničar, *Annales urbis Labacensis 1660-1719*, Semeniška knjižnica Ljubljana (SKL), rkp. 11, str. 38v.

² Prim. zdaj paralelni faksimilirani ponatis in slovenski prevod *Apes academicae operosorum Labacensium MDCCI/Akademske čebele ljubljanskih operozov 1701*. Prevod, opombe in spremna beseda Primož Simoniti (Ljubljana 1988). K tam (str. 79-80 v op. 2) navedeni literaturi dodaj še: Marija Pirjevec, Na pretoku dveh literatur. Študije in eseji (Trst 1992), 35-41 (Oblike kulturnega življenja na Slovenskem v dobi baroka).

čebele pripravili akademiki skupaj, ali pa z deli, ki bi jih izdelovali vsak zase in jih natisnili kot primer svojih zasebnih študij. Glede vsebine si sprva niso bili edini; eni so namreč dajali prednost rimski zgodovini (*gesta Romanorum*, bržkone s posebnim poudarkom na krajevni zgodovini v smislu Schönlebnovega dela *Aemona vindicata*), drugi državoznanskim razpravam z zgodovinskega ali npravstvenega vidika, tretji spet samo pravoznanskim razpravam³.

Posebej pomembno je, da je v 8. členu pravil predvidena ustanovitev javne znanstvene knjižnice. Medtem ko zamisli o letnih zbornikih ni bilo mogoče ustvariti, je ustanovitev javne knjižnice iz darežljivosti akademikov kasneje uspela in njen osnovni fond, kot znano, še danes hrani Semeniška knjižnica.

Jurist Janez Štefan Florijančič de Grienfeld, imenovan *Tinnulus* — Zvenčeči, objavlja nato svoj dolgi nastopni govor (*oratio inauguralis*), dovolj značilen literarni izdelek pompoznega, mestoma že kar bombastičnega leporečja, do nabreklosti obloženega s citati in reminiscencami iz antičnih klasikov, Plutarha, Plinija St., Tacita, Valerija Maksima, zlasti pa Vergilija, navajajoč iz njih prodigije v zvezi s čebeljimi roji. Seveda "po zamenjavi" (*per hypallagen*) z mestom Lavinijem, ki ga je bil ustanovil Enej, ne more mimo mitične

³ Scopus itidem cum huic Academiae omnium primo praefigendus erat, omnibus arrisit, ut sit Reipublicae Litterariae prodesse, uidelicet opusculo aliquo, ab omnibus apum more collato, uel etiam separatim ab Academicis elaborando ac praelo commisso, specimen priuati studij dare. qualis uero materia pro ipso opere ab omnibus conferendo assumenda consultum foret, plurimum facessit negotium, ut diuersae uotantium fuerunt opiniones, hi enim, ut *Gesta Romanorum*, alij ut *Politicae notae historice*, moraliter uel *Ethice* traderentur, nonnulli, ut *Juridicae obseruationes tantum* conscriberentur. Glej SKL, rkp. 22, drobni zapiski J. G. Dolničarja. To so zadnje besede nepopolnega Dolničarjevega spisa *Dissertatio de academiis veterum ac recentium*, ki so se še ohranile, čeprav je evidentno, da je Dolničar spis nadaljeval, a se je nadaljevanje neznano kdaj izgubilo.

ustanovitve Emone po Jazonu in Argonavtih, sklicujoč se (v tem sledi Schönlebnu in Valvasorju) na poznoantična cerkvena zgodovinarja Sozomena in Zosima. Po splošnih mislih o koristnosti in potrebnosti znanstvenega in slovstvenega delovanja in tipično humanistični ovržbi morebitnih ugovorov, ki bi jih utegnili izreči zavistneži, preide govornik v drugem delu na imena, ki so si jih nadedli akademiki, in v tedaj nadvse priljubljeni, nam pa bržkone čudaški baročni maniri razvije pravi ognjemet neprevedljivih anagramatičnih besednih iger. Okultistom je bil anagram, premetavanje črk, ki dajo v drugačnem zaporedju prvotni besedi neslutene nove pomenske razsežnosti, že od nekdanj mnogo več kot duhovita miselna igra: njegovo bistvo je za okultista v tem, da razkriva skrite pomene in smisle. Zanimivo je, da je leta 1700 prvi predsednik ljubljanske Akademije v Ljubljani objavil celo zbirko anagramov z značilnim naslovom *Ex nomine omen* in iz imena Leopold napovedal srečo in slavo novorojenemu habsburškemu princu⁴.

Poskusimo v prevodu ponazoriti eno od anagramatičnih bravur: akademik Janez Andrej Copini si je privzel ime Adultus, za geslo pa izbral iztržek in Vergilijevih Georgik (4,58 s.: *adultos educunt fetus* = čebele izpeljujejo iz panja odrasli zarod). Takole pravi govornik: "ADVLTVS — ODRASLI *izpeljuje zarod* in ga nekako LSV DAT, VT LVDAS: pravim, da ga 'daje z igro', zakaj katera igra je mikavnejša, kakor kadar

"v jasnem in vedrem poletju boš videl rojiti čebele?"

In dalje, 'da bi ti igral' v svoj nedvomni prid:

z bronom žvenkeči, po cimbalih Vélike Matere tolci

⁴ *Ex nomine omen sive Vota prognostico-genethliaca cunis serenissimi principis Leopoldi ... substrata et germano corde cantata ab academico Labacensi inter operosos dicto Resoluto ... Labaci, ex typographeo Mayriano (1700), izvod v NUK 3387 in SKL S. II. 2/18.*

takrat po svoji navadi se vrnejo v tvoje uljnjake.”⁵

Tudi oba pesniška citata sta vzeta iz 4. speva Georgik, ki ga je Vergilij v celoti posvetil ravno čebelam. Pri drugem citatu (Georg. 4,64 in 66) je takratni izobraženec seveda spoznal mitološki kontekst: čebele, ki ljubijo glasbo in jih pomirja žvenket cimbal, so letele za hrupom, ki so ga delali Kureti, služabniki Velike Matere bogov Kibeles, pred votlino v gori Dikti na Kreti, da bi Kronos – Saturn ne slišal vekanja v votlini skritega Zeusa – Jupitra in ga ne požrl. Zato ga je mati Kibela skrila vanjo. V zahvalo je potlej Zeus dal čebelam umetnost, da delajo satovje, in smisel za življenje v urejeni državni skupnosti, na katere čelu stoji kralj ali po naše matica. Toliko le za primer, kako bi bilo treba komentirati kopico bolj ali manj razvidnih namigov in asociacij v tem delu Florijančičevega govora.

Za konec si je govornik privoščil še posebno bravuro, ko je namesto “umetne sklepne vijuge”, pentlje (*pro coronide*) pristavil štiri po obsegu naraščajoče kronograme, nadvse priljubljeno sredstvo baročnih tiskov in epigrafike; sicer pa najdemo dva kronograma z letnico 1701 že na naslovnem listu.

Pred zadnjim, likovno in literarno morda najbolj zanimivim delom publikacije so izdajatelji knjižnice vstavili še seznam vseh članov Akademije, začeni s predsednikom Prešernom, druge pa razporedili po abecednem zaporedju osebnih imen in pri vsakem navedli polno titulaturu. Konec publikacije obsega namreč na 23 listih embleme vseh akademikov in s tem prinaša v naš prostor dovolj obširno zbirko primerov tiste umetnostne in slovstvene zvrsti, po kateri je Herder

⁵ “ADVLTVS *Educit foetus, eosque quasi quodam LVSV DAT, VT LVDAS: lusu inquam dat, quis enim lusus sit delectabilior, quam cum apum nare per aetatem liquidam aspexeris agmen? Dat et, ut ludas lucro indubio: tinnitusque cie, et Martis quate cymbala circum, in tua more suo sese cunabula condent.*” Apes academicae, fol. A3v. Martis je očitno pomotoma stavljeno namesto Matris.

čas od prve tretjine 16. pa tja daleč v 18. stoletje imenoval kar "malodane emblematično obdobje".⁶

Od začetkov te likovno-literarne vrste, ki jih postavljajo v leto 1531, ko je milanski pravoslovec Andreas Alciatus (Alciato) v Augsburgu izdal svoj *Emblematum liber*, do druge polovice 18. stoletja so našeli kakih 600 avtorjev in številne anonimne objave. Celotno število izvodov na evropskem knjižnem trgu je doseglo sedemmestno število, torej čez milijon. Zanimanje za emblematiko pa se je v moderni znanosti zbudilo razmeroma pozno in se razmahnilo nekako od srede našega stoletja naprej, ko se je uveljavilo novo razumevanje baroka in njegovih izraznih oblik. Deloma pojasnjena je tudi predzgodovina, na katero se je lahko pri svoji inovaciji oprl Alciatus, "pater et princeps" emblematike. Kombinacija podobe in razlagalnega besedila v obliki epigrama seveda ni bila nekaj novega. Že iz rimske antike so vedeli za delo *Hebdomades vel de imaginibus* polihistorja Marka Terencija Varona (Varro, 1. stol. pr. Kr.), zbirko menda 700 portretov slavnih mož Grčije in Rima, opremljenih z epigramom in kratkim življenjepisom. Nekakšna predhodnica emblema je bila tudi tako imenovana *impresa*, nekakšna medalja s podobo in kratkim, jedrnatim izrekom, ki opozarja na nosilčevo ime ali nalogo, ki si jo je zadal (*impresa d'amore, impresa di guerra*). Ta prvotno viteška moda se je od nekako 1500 naprej močno razširila v Italiji tudi med patriciji in učenjaki. Že poprej so dali nove pobude florentinski humanisti s svojim spekulativnim ukvarjanjem z egiptovskimi hierioglifi (Horapollo), s katerimi so povezali še nekaj drugih tradicij — pitagorejsko simboliko, antično mitologijo, kateri so dodajali še starozavezne prisposode in patristično-sholastično razlago Biblije po četvernem smislu (*sensus litteralis, allegoricus, tropologicus, anagogicus*)

⁶ Prim. za nadaljevanje A. Henkel u. A. Schöne, *Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts* (Stuttgart 1967).

ter neizčrpno bogastvo srednjeveške alegoreze (*Physiologus*). V temelju tega, današnjemu človeku nenavadnega pojmovanja je prepričanje, da je prav vse, ves svet, v vsej svoji pojavnosti poln zastrtih in globljih pomenskih povezav. Tako je tudi renesančnim emblematikom ves živi in neživi svet, od kozmosa in narave do izdelkov človeških rok simboličen — *mundus symbolucus* —, svet sam in vsaka stvar v njem je smiselna podoba, ki skriva višji smisel. In baroku se po mnenju enega najboljših poznavalcev materije Augustu Bucku⁷ emblema prilaga in mu ustreza iz dveh razlogov: po eni strani se simbolična razlaga naslikane vsebine imenitno ujema z že nakazanimi simboličnim pojmovanjem sveta, na drugi pa streže v baročnem senzualizmu ukoreninjeni potrebi po pregnantnem ponazarjanju, po čutni nazornosti. Baročni miselnosti in njeni religioznosti se s tem odpira dobrodošla priložnost, da razvozlava, dešifrira duhovne vsebine, ki jih je Bog skrnil v celotnem stvarstvu in vsaki njegovi, najsi še tako drobni sestavini.

Od Alciata torej izvira tako specifična raba grške besede *émblema* (vloček iz kovine, slonove kosti ipd., ki ga je mogoče sneti), kakor tudi tridelna struktura emblema kot likovno-literarne stvaritve: ta je potemtakem kombinacija "neme poezije" in "govorečega slikarstva" v trojni značilni členitvi:

inscriptio (lemma, geslo, motto, sentenca, deviza);

pictura (imago, icon, podoba);

subscriptio (epigramma, allusio, epigram ali namig).

Stvar, *res*, upodobljena v podobi, *picturi*, kot "molčeča pisava" pove in izrazi več, kakor prikazuje, je torej *res plus significans* in vsebuje

⁷ Prim. Andreas Alciatus, *Emblematum libellus*. Mit einer Einleitung von August Buck (Darmstadt 1991). Tu najdeš tudi vso pomembnejšo novejšo literaturo k emblematici.

neki zastrt pomen, ki ga pojasnita šele *inscriptio* in *subscriptio*. Herder je to povedal tako: "Worwitz" pojasnjuje "Bildwitz". Geslo in epigram torej pomagata odgonetiti za baročni okus značilno konceptistično šifrirano sporočilo, ob katerem naj bralec osupne nad dvojnimi, trojnimi globljim smislom. Že Alciatus je sam povedal, da jemlje snov za svoje embleme "ex historia vel ex rebus naturalibus", torej iz zgodovinskih virov, kamor spadajo tudi literatura, Biblija in mitologija, ter iz naravoslovja, se pravi iz celotne stvarnosti, ki je dostopna človekovim čutnim zaznavam in miselnemu dojetanju. Emblematika ima torej univerzalno tematiko: *Nulla res est sub sole, quae materiam emblemati dare non possit* — "ni je stvari pod soncem, ki ne bi mogla dati snovi za emblem" — je 1687 zapisal Bohuslaus Balbinus (*Verisimilia disciplinarum*), eden sočasnih teoretikov; v debelih foliantih je zbrano sistematično urejeno gradivo sočasnih emblemov, iz katerega lahko zajemajo motive, razlage in ponazorila govorniki, pridigarji, akademiki, pesniki ...⁸

Naši operozi so si za gesla zvečine izbrali citate iz 4. speva Vergilijevih Georgik, pa tudi iz Seneke ali Plinija St. in tako deloma navezali na antično tradicijo, saj so čebele Aristofanu "ptice muz" in tudi pesniki se radi označujejo kot čebele (Sofokles, Pindar), ki se jim pripisujejo človeške lastnosti: pridnost, pogum, deviška čistost, sloga, snažnost, razumnost in smisel za umetnost, življenje v urejeni skupnosti ali kar državi.⁹

⁸ Ph. Picinelli – A. Erath, *Mundus symbolicus in emblematum universitate formatus, explicatus et tam sacris quam profanis eruditionibus ac sententiis illustratus, subministrans oratoribus, praedicatoribus, academicis, poetis ...*, Coloniae Agrippinae 1687, 2. izdaja prav tam 1694. Štiri izvode tega čez 1100 strani obsegajočega priročnika hranijo v NUK in SKL.

⁹ Za prvo orientacijo gl. Der kleine Pauly. *Lexikon der Antike 1* (Stuttgart 1964), 898-900.

Poglejmo primer: kanonik Jurij Andrej Gladič, imenovan *Inermis* — *Neoboroženi*, si je privzel geslo *Signat clementia regem* — *Kralju okras blagosrčnost*. Oboje, tako ime kakor tudi geslo, prikljče v spomin Senekov spis (clem. 1, 19, 3), ki pravi med drugim: čebele so silno bojovite in jeznorite; kadar pičijo, puste v rani želo, toda njihov kralj (matica) nima žela, zakaj narava ni marala, da bi bil divji in v svojo pogubo maščevalen, zato mu je odvzela bodec, njegovo jezo pa pustila neoboroženo (*inermis ira*). Podoba nad epigramom res kaže pokrajino, nad katero leti velika matica, obkrožena s četico majhnih čebel.

Značilno za epigrame operozov se mi zdi, da ne segajo toliko v globljo razlago upodobitve ali razširitev simboličnega pomena, temveč služijo bolj vzajemni ponazoritvi vseh treh sestavin emblema. Skoraj dosledna praksa naših operozov je, da je v podobo vključeno tudi akademsko ime, ki skupaj z geslom nastopa v epigramu. Zato je geslo vedno formulirano tako, da se metrično lepo vključuje v daktilski epigram (po trije elegični distihi). Odprto mora ostati vprašanje, ali si je svoj epigram zložil vsak akademik posebej ali gre za skupno avtorstvo (po nekih virih naj bi bil njihov avtor baron Janez Rudolf Coraduzzi), saj ni mogoče ugotavljati kakih individualnih značilnosti. Reči je mogoče le, da so nekateri pisani bolj pripovedno tekoče, drugi spet so kar preobloženi z besednimi igrami, zlasti s paronomazijami, postavljenimi v antitetične paralelizme; za dodaten ocvirek se nekateri emblemi poigrajo še z anagramom akademikovega imena in tudi tega vključijo v distihe (npr. *Generosus*, *Indifferens*, *Acuminosus*, *Gelatus*).

Poglejmo si v izvorniku in prevodu dva dovolj značilna primera, enega za razširitev simboličnega pomena, drugega za poetično bravuro:

Geslo je direkten citat iz Vergilija, Georg. 4,87: čebelar pomiri vznemirjene čebele in razdvoji sprta roja tako, da jih potrese s prahom, torej:

Allusio ad Symbolum.

Mobile fit fixum, si fixum mente subaudis
 Est fixum cælum, mobilis omnis homo.
 Pulvis homo fuit, est, & erit, sed mente subaudi
 Pulvere *Sedatus* fixus in axe manet.
Pulvis apes reprimit, capiunt at inde quietem,
 Post cineres capiet sede sedere poli.

POMIRIL JIH DROBNI BO PRAH
UMIRJENI

JANEZ JAKOB SCHILLING, DOKTOR PRESV.
BOGOSLOVJA

(Podoba kaže roj čebel v vencu, okrašenem z viticami, vanj
sega od strani roka, ki čebele posipa s prahom.)

Namig k simbolu

Trdna postane minljivost, če z duhom to trdnost zaznavaš,
trdno je sveto nebo, sleherni človek minljiv.

Prah je bil človek, prah jč in prah bó, a v duhu zaznavanj:
v prahu *umirjen* nekoč trdno v nebesih bo stal.

Prah pomirja čebele, jim daje miru in pokoja:
potlej, ko bomo pepel, sedež nebeški bo naš!

Priznajmo, da je tekst kar domiseln in značilen za čas in teologa
v njem: prah, ki pomirja čebele, se po asociaciji veže v verigo pojmov
prah – pepel – minljivost – večnost.

Drugi primer, ki bi ga rad navedel, je posvečen operozu Janezu Bertoldu Höfferju, glasbeniku, skladatelju oratorijev in članu filharmonične akademije. Epigram je ubran po njegovem akademskem imenu *Devius – Svojepotni* (tisti, ki ubira svoja pota, ki hodi stran od uhojenih steza ipd.), zato je zgrajen v obliki dialoga med samotnim letavcem in rojem. Personificirani Odmev – Jeka (Echo) pa izrecno opozarja na malodane konstitutivno sredstvo baročne glasbene tvornosti, tukaj ponazorjeno s kopico notranjih rim (prevod mora biti spričo stvarnih težav pri tovrstnih zvokovnih igrach nujno nekoliko svobodnejši).

VOJE SI IŠČE
SVOJEPOTNI

JANEZ BERTOLD PL. HÖFFER

(Na podobi leti osamljena čebela nad krajino z gradom)

Namig k simbolu

Jojme, kdo *tu*? — Jaz *tu*. Grem preč. — Se *umikaš*? — Ni
umika!

Mar po stezici *le-tej* hodijo voji? — Po *njej!*

Tu je *medu* na *pretek*. — Dober *tek!* — Pot je *strma!* — A *trma?*

Jeka, *odpoj* za ves *roj*: *kras* operozov bom jaz?

Voje si išče? — Boš *roje* nam skladbic *pomnožil?* — Bom *zložil!*

Devius grem svojo *pot*. — *Zdrav*, ko žal greš od *tod!*

Allusio ad Symbolum.

HEu me! nullus adest? est, devio! signa refer? fer:
 Hæc est, quam calcant Agmina, Semita? Ita;
 Melle redundat! dat. via sit licet aspera? Spera
 Fors Operosum, Echo, me fore reris? eris.
 Agmina quærit? it. Hinc monumenta parabit? arabit
 Devium, Ibo; vale flebile mitto tibi! I.

APES ACADEMICAE

Eine Gruppe von Gebildeten gründete 1693 im barocken Ljubljana/Laibach die *Academia operosorum* und trat am 13. Dezember 1701 in einem feierlichen Akt im bischöflichen Palais vor die Öffentlichkeit. Zu diesem Anlaß ließen die Akademiemitglieder die Schrift *Apes Academicae Operosorum Labacensium* in der Mayschen Offizin drucken (Faksimilenachdruck mit paralleler slowenischer Übersetzung erschien 1988 in Ljubljana). Sie bringt nach einem Widmungsgedicht zunächst die Statuten der neuen gelehrten Gesellschaft (*leges academiae*) über die künftigen Publikationspläne; darin ist die Gründung einer öffentlichen Bibliothek vorgesehen (damit wurde der Grundbestand der heutigen Seminarbibliothek gelegt). Es folgt die *oratio inauguralis* des Johann Stephan Floriantschitsch – Tinnulus, ein Paradebeispiel der lateinischen barocken Beredsamkeit, die im zweiten Teil ein regelrechtes Feuerwerk von anagrammatischen Wortspielen mit den Beinamen der Akademiemitglieder bringt. Nach der alphabetischen Aufzählung aller 23 Operosi folgt wohl der interessanteste Teil dieser Publikation, die Embleme der Akademiker in der typischen dreiteiligen Gliederung: die *Devise* (Motto, *inscriptio*), die sich irgendwie auf Bienen bezieht und metrisch ins daktilische Vermaß paßt, das *Bild* selbst (*imago, icon*) im Kupferstich und schliesslich die *allusio ad symbolum* (*epigramma, subscriptio*) zu je drei *Disticha*. Abschließend wird an zwei Beispielen das versifikatorische Vorgehen und Können der Verfasser dieses interessanten Beispiels der emblematischen Kunst illustriert.

JANEZ KRSTNIK PREŠEREN
IN PRVA JAVNA ZNANSTVENA KNJIŽNICA V
LJUBLJANI

MARIJAN SMOLIK

Ljubljanski učeniki so se pred tristo leti združili v Akademijo delavnih in so si za predsednika izbrali stolnega prošta Janeza Krstnika Prešerna, starega komaj 36 let. Podobno mlada je bila vsa družba, le pet jih je bilo nekaj let starejših, vsaj deset pa mlajših. A vendar je bil Prešeren takrat že doktor svobodnih ved (filozofije), teologije in obojnega prava. V Ljubljano je prišel za prošta konec leta 1692.

Rojen je bil v Hrašah pri Lescah 9. junija, na god sv. Primoža in Felicijana 1656 v kmečki družini. Takrat v Lescah še ni bilo župnije, zato je bil krščen v radovljiski cerkvi in je vse življenje veljal za Radovljičana (*Ratmannsdorfensis*)¹. Župnija je bila 1451 ob ustanovit-

---

¹ Temeljiti življenjepis je med 1949 in 1952 za SBL (II, 564-566) napisal Maks Miklavčič. Nekaj drobnih dopolnil povzemam predvsem iz govora akademika Gladiča ob Prešernovi smrti: "Memoria Prescherniana". Objavil ga je p. Hugo Bren: Za zgodovino akademije ljubljanskih operozov (v: *Carniola N.v. IX*, Ljubljana 1918, 206-209), ker je bil rokopis takrat v frančiškanskem provincialnem arhivu, zdaj pa je v Semeniški knjižnici v Ljubljani (Rkp 17a). Gladič izvaja iz dejstva, da je bil Prešeren rojen na god dveh slavnihih mučencev, da je bil tudi on vedno "Primus" (prvi) in "Felicianus" (srečni). Rojstno hišo in bližnje sorodnike je podrobneje opisal Jure Sinobad v dveh člankih v časopisu *Delo*: J. K. Prešeren, mož, ki je lahko imenovan "knez modrosti" (*Književni listi* 17. 6. 1993) in: Rojstna hiša Janeza Krstnika Prešerna (*Književni listi* 2. 12. 1993), oboje s skupnim naslovom *Ob tristoletnici ustanovitve Akademije operozov*.

vi ljubljanske škofije in njenega stolnega kapitlja izročena vsakokratnemu ljubljanskemu stolnemu proštu, ki jo je upravljal seveda po svojem namestniku, vikarju. Valvasor v svoji Slavi Vojvodine Kranjske² našteva vse ljubljanske prošte in za čas Prešernovega rojstva pove, da je bil to Janez Andrej Stemberg. Bolj verjetno pa je, da je bil to takrat že Marko Dolinar, ki je svetniško živel in umrl 1657³. V Prešernovi deški dobi, dobi učenja, je bil 1667-1679 prošt Sigismund Krištof Herberstein (1644-1716) iz znane plemiške družine⁴. Mogel bi tvegati domnevo, da bi ga radovljiški vikar utegnil opozoriti na nadarjenega dečka svojega župnijskega mesta in da bi mu prošt mogel omogočiti šolanje na ljubljanski jezuitski gimnaziji. Šestletno ljubljansko šolanje je trajalo do 1674. V tem času je postala Prešernova študijska vnema že splošno znana, saj je med vsemi sošolci dosegel najboljše ocene, kakor je to po smrti omenil njegov poznejši sodelavec kanonik Jurij Andrej Gladič. Herberstein mu je morda odprl pot tudi do študija na Dunaju, kjer je na jezuitski univerzi študiral filozofijo in začel tudi študij teologije. Tam je 26. avgusta 1677 dosegel akademsko stopnjo magistra svobodnih ved in doktorja filozofije. Podelili so mu tudi častni naslov "poeta laureatus". Po Gladičevih besedah naj bi bil v tistih letih spoznal tudi Italijo in Francijo in neznano kje študiral pravo, vedno se je namreč podpisoval kot doktor obojega prava, cerkvenega in civilnega. Leta 1680 se je v Salzburgu vpisal na benediktinsko univerzo, verjetno je takrat že bil duhovnik. Podpornik v času tega študija je bil njegov soštudent baron Sigmund Apfaltrer. Ob slovesnosti, ko je bil 27. aprila 1682 (ne 1681, kot SBL) promoviran za doktorja teologije skupaj s tremi sošolci, je govoril profesor

² Die Ehre des Hertzogtums Crain II (1689), 691.

³ Maks Miklavčič v: Leto svetnikov I (Ljubljana 1968), 68.

⁴ Prim. F. M. Dolinar, Prošti novomeškega kapitlja 1493-1993 (Novo mesto 1993), 72-74. V SBL njegove biografije še ni.

dogmatike p. Pavel Mezger. Govor je bil 1690 natisnjen in v njem beremo zelo navdušeno pohvalo zmožnosti mladega doktorja, ki mu je govornik zaželel, da bi kmalu dosegel vplivne in bogate službe. Omenja tudi to, da je že na Dunaju blestel s svojim znanjem⁵. Med ohranjenimi študijskimi zapiski iz Ljubljane, Dunaja in Salzburga⁶ je tudi rokopis sholastične teologije, na katerem je avtor zapisal, da jo je sestavil po različnih avtorjih.⁷

Vse kaže, da je že med tem študijem sodeloval s sekovskim (graškim) škofom Janezom Ernestom Thunom (1643-1709, sekovski škof 1679-1687; sekovski, krški in lavantinski škofje so bili neposredno odvisni od salzburškega nadškofa). Najbrž je po tej zvezi Prešeren že 1683 postal salzburški kanonik (pri "Mariji Snežni") in 1685 konzistorialni svetnik nadškofa Maksa Gandolfa Kuenburga (1622-1687, lavantinski škof 1655-1664, sekovski 1665, salzburški metropolit 1668-1687)⁸. Vodil je metropolitansko knjižnico⁹ in v njej še poglobljajal svoje znanje, da je lahko slovel kot "učeni Kranjec", kakor

⁵ Paulus Mezger, *Orationes Academiae Salisburgenses I-III* (Salzburg 1689-1690). V III. zvezku (str. 42-70) je govor, ko so bili promovirani doktorji J. Spett, J. Rott, J. Eggmiller in J. K. Prešeren (o njem na str. 64-65). Delo s Prešernovim ekslibrisom je v Semeniški knjižnici v Ljubljani (q I 17, 18). Miklavčič v SBL navaja, da je Prešeren promoviral pri zgodovinarju Jožefu Mezgerju že 1681, govor dogmatika Pavla Mezgerja ob promociji pa je datiran 1682.

⁶ V Semeniški knjižnici so to Rkp 100-105 in 107. Zanimivo bi jih bilo podrobneje preučiti.

⁷ *Theologia scholastica ex variis authoribus et professorum manuscriptis collecta opera et studio Joannis Baptistae Preshern* (pozneje se je podpisoval z nemško grafijo Prescheren), *Laureati Poetae Caesarei, philosophiae et theologiae doctoris*. To je Rkp 106 z ok. 350 nepaginiranimi, drobno popisanimi stranmi. Na zadnji strani je posvetilo, naj bo vse v božjo čast in v slavo brezmadežne Device in svetnikov. Bi v tej omembi brezmadežne smeli videti vpliv sočasnega Schönlebnovega prizadevanja, da bi Cerkev priznala to Marijino odliko?

⁸ Za podatke o obeh nadškofih prim.: *Die Bischöfe von Graz-Seckau 1218-1968*

ga je Gladič imenoval po smrti. Po Kuenburgovi smrti je salzburški nadškof postal J. E. Thun, ki je seveda še bolj izkoristil Prešernove pravniške in diplomatske sposobnosti: Gladič omenja, da je bil nadškofov posrednik na brandenburškem in bavarskem dvoru in pri cesarju. Nadškof ga je 1689 poslal v Rim, kjer je, vsaj začasno uspešno, rešil še pravdo glede škofije Passau, ki si je prizadevala za neodvisnost od Salzburga. V Rimu se je poglobljal v metropolitansko pravo, bil v stiku s papežem (Aleksandrom VIII.) in kurijo, ohranjene knjige pa razodevajo, da ga je zanimal tudi postopek za razglašanje svetnikov.¹⁰ Med bivanjem v Rimu se mu je odprla možnost, da bi prišel v Ljubljano, kjer je bilo izpraznjeno mesto stolnega prošta. Pri tem je po Gladičevem pričevanju imel odločilno besedo krški škof kardinal von Goes, cesarjev zaupnik v Rimu.¹¹ Prešeren je napisal latinsko prošnjo cesarju za podelitev proštije.¹² Ob koncu leta 1692 je kmečki

---

(Graz 1969) in: *Geschichte Salzburgs* II/1 (Salzburg 1988). Preseneča, da v tej obsežni zgodovini Salzburga v imenskem kazalu ne najdemo Prešerna.

⁹ M. Miklavčič v članku o Schönlebnu (SBL III, 237) navaja, da so vodstvo te knjižnice ok. 1676 ponudili Ljubljančanu J. L. Schönlebnu, a službe ni sprejel.

¹⁰ Pet uradnih tiskov Kongregacije svetih obredov (*Positio super dubio*) obsega gradivo o španskem kralju Ferdinandu III (1638), gorkumskih mučencih (1665), papežu Piju V. (1671), Pashalu Baylonskem (1673) in Robertu Bellarminu (1675). Vse te knjige hrani še vedno Semeniška knjižnica v Ljubljani, v vsaki je nalepljen Prešernov ekslibris.

¹¹ Joannes von Goes, v Bruslju rojen 1611. Cesar ga je imenoval za krškega škofa 5. oktobra 1675, ko še ni bil niti duhovnik. Novo mašo je imel 13. decembra tega leta, nato ga je salzburški nadškof Kuenburg lahko potrdil za škofa 16. januarja 1676 (prim. osnovne podatke v: *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, Vol. V. (Padova 1952, 216). Kardinal je postal 2. septembra 1686, umrl pa 19. oktobra 1696.

¹² Prošnja brez datuma (osnutek) a s Prešernovim podpisom je uvezana z drugimi spisi in drobnimi tiski v Rkp 51 Semeniške knjižnice. Tudi Rkp 52 in 53 vsebujeta spise iz salzburške dobe Prešernovega delovanja. Bi jih bilo vredno podrobneje

sin iz Hraš nasledil barona Oktavija Buccelenija. Takrat je bil že nosilec najvišjega papeškega odlikovanja: apostolski protonotar, cesar pa ga je imenoval za palatinskega grofa.

Ljubljanski škof je bil takrat Sigismund Krištof Herberstein, ki je iz Novega mesta leta 1683 spet prišel v Ljubljano. Našla sta se dva zelo kulturna človeka z velikima osebnima knjižnicama. Po rodu tako različna — baron in kmečki sin — ju je družila zavzetost za znanost in kulturo.

Prešernu nikakor ni bilo tuje, kar so operozi zapisali v svojih pravilih, da je namreč treba Ljubljani oskrbeti javno znanstveno knjižnico:¹³ vsak izmed operozov, prav tako pa tudi škof Herberstein je imel bogato osebno knjižnico¹⁴ S podpisom ustanovne listine 30. maja 1701, ohranjene v nadškofijskem arhivu, so prošt Prešeren, dekan Janez Anton Dolničar in v pokoj odhajajoči škof sklenili po smrti izročiti svoje knjige v javno uporabo.¹⁵ Škof je z volilom 2000 fl.

---

preučiti zlasti kot dopolnilo tistega gradiva, za katerega je sam v oporoki določil, da so ga iz Ljubljanje morali vrniti v Salzburg (prim. SBL II, 567; ob pisanju biografskega članka verjetno Miklavčič tega gradiva ni poznal).

¹³ Apes *Academiae Operosorum Labacensium*, Ljubljana 1701. Člen VIII se v prevodu Primoža Simonitija (*Akadske čebele ljubljanskih operozov*, Ljubljana 1988, 9) glasi: Da pa bi bila ljubiteljem slovstva sčasoma na voljo potrebna oprema, se bo iz darežljivosti Akademije ustanovila javna knjižnica, v katero bodo imeli prost vstop vsi in v kateri bo postavljen knjižničar: ta bo skrbel za knjige in dajal o njih obračun.

¹⁴ Škofove knjige, zdaj v Semeniški knjižnici, so signirane z velikimi črkami S(igismundus) C(hristophorus) E(piscopus) L(abacensis). Iz njegove zapuščine je tudi 12 zvezkov *miscellanej*, v katerih je ok. 230 večinoma nemških drobnih tiskov iz 17. stoletja, ki bi jih bilo vredno pregledati, saj je morda tudi med njimi kak unikat, kot so v sodobni Dolničarjevi zbirki *miscellanej*, ki je tudi v Semeniški knjižnici.

¹⁵ Izvirna listina na pergamentu s tremi visečimi pečati podpisnikov je ohranjena v zbirki listin, vezana skupaj z drugimi v nadškofijskem arhivu v Ljubljani. Po prepisu

omogočil nastavitve stalnega knjižničarja, organizacijsko pa je sklep izpeljal stolni dekan Dolničar, ki je najprej vodil zidanje nove stolnice (1701-1706), nato še zidanje semenišča (začel 1708), v katerem je arhitekt Carlo Martinuzzi poskrbel za primerno dvorano.¹⁶ Vsi so umrli, preden je slikar Giulio Quaglio 1721 poslikal strop dvorane in 1725 kamniški mizar Jožef Wer(gant) vanjo postavil hrastove omare,¹⁷ najbrž po posredovanju takrat še živega operoza kamniškega župnika Maksimilijana Raspa (1673-1742).¹⁸

Škofove knjige so bile na voljo že 1701, ko je odšel v pokoj v Perugia,¹⁹ Prešernove zaradi zgodnje smrti že 1704 (umrl je komaj 49 let star), dekana Dolničarja pa 1714. Nato je umrl še zdravnik Marko Gerbec (1658-1718), tudi član operozov in 1712-1713 predsednik akademije. Ohranjeni seznam njegove knjižnice navaja 480 medicinskih del in okrog 80 knjig drugačne vsebine.²⁰ Leta 1719

---

besedila v katalogu knjižnice je listino prevedel Franc Glinšek (prim. M. Smolik, Semeniška knjižnica. Ljubljana 1975, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 54, str. 6).

¹⁶ Prim. M. Smolik, Kako so zidali semenišče v Ljubljani (v: Kronika 7/1959, 90-96).

¹⁷ V rezbariji nad vrati knjižnice na notranji strani je videti črke IOS WER, kar smo doslej vsi razbirali kot Josip Wer. Šele letos je ob obisku knjižnice dr. Damjan Prelovšek opozoril, da gre po vsej verjetnosti za Jožefa Werganta, očeta slikarja Fortunata B(W)erganta, ki ga kot dobrega mizarja omenja F. Stele v topografiji cerkva kamniškega okraja: Umetnostni spomeniki Slovenije, Politični okraj Kamnik, Ljubljana 1929, 230 in 234.

¹⁸ O Raspu prim. SBL III, 34-35.

¹⁹ Zelo bi bilo potrebno pregledati Herbersteinovo korespondenco z ljubljanskimi cerkvenimi voditelji, ki jo hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani. Morda je tudi v Peruggi kaj pisem iz Ljubljane? Ta bi bila še posebej zanimiva.

²⁰ Izvirni popis Gerbčevih knjig v Semeniški knjižnici je prepisal in preštudiral dr. Ivan Pintar. Podatke je objavil v delu: Dr. Marko Gerbec, Ljubljana 1963 (SAZU, Razred za prirodoslovne in medicinske vede, oddelek za medicino, Razprave III, 5-44). Ugotovil je, da je ohranjenih morda polovica popisanih knjig. Zelo dragocena

A L L U S I O,
Scilicet
EPIGRAMMA AD SYMBOLUM.

A Rdua virtuti via nulla, nec ulla labori
Semita, cui stipat mens *Resoluta* manum,
Nec Spinae terrent; Spes, & labor omnia vincit,
Nam semper comes est, proxima spina *Rosæ.*
A spinis ipsis, quem nulla pericula terrent.
Ut mel *Apes*, roseas fert *Resolutus* Opes.

*Emblem Janeza Krstnika Prešerna v Apes Academicæ Operosorum
Labacensium (1701).*

je umrl še zgodovinar Janez Gregor Dolničar, brat dekana Janeza Antona,²¹ ki je v svojih zapiskih sestavil vnaprejšnji (fantazijski) opis knjižnice in seznam spisov članov akademije in drugih avtorjev.²² Knjige so bile torej zbrane, preden je bil zanje urejen prostor v knjižnici. Najbrž so jih hranili v začasnem skladišču nad stolniško zakristijo. Operozi so s svojim sklepom o ustanovitvi knjižnice preprečili, da bi se z njihovimi bogatimi osebnimi knjižnicami zgodilo kaj podobnega, kot s knjižnico njihovega starejšega sodobnika barona Valvasorja, ki jo je moral prodati in jo je kupil zagrebški škof.

Prvi znani knjižničar, stolniški duhovnik Franciscus Josephus Thallmainer (1698-1768)²³ je v prvem katalogu pri vsaki knjigi zapisal prvotnega lastnika. To me je spodbudilo, da sem za tristoletnico akademije pripravil razstavo knjig prošta Prešerna, prav tako pa bi bilo mogoče narediti tudi z drugimi lastniki: Herbersteinom, obema Dolničarjema, Gerbecem in poznejšimi, zlasti tudi s številnimi knjigami knjižničarja in skladatelja Thallmainerja. Vsi so se namreč v svoje knjige pogostoma podpisali ali vanje vlepljali tiskani ekslibris.²⁴

---

je zbirka Ephemerides nürnbergške znanstvene akademije, katere član je bil tudi Gerbec in je tam objavljaj svoje prispevke.

²¹ V katalogu Gregorjevih knjig in rokopisov Catalogus Librorum Bibliothecae Thalnitserianae iz leta 1692 je navedenih 260 del (Semeniška knjižnica, Rkp 17). Ohranjen je tudi zapuščinski popis njegovega sina Jožefa Dolničarja, ki je umrl 1759. Navedenih je podrobno ok. 120 knjig, kot skupina pa še 304 knjige. Vse skupaj so takrat cenili na 114 fl. Očitno so vmes tudi očetove knjige, npr. 6 zvezkov miscellanej. Rokopis njegovega strica J. L. Schönlebn Basis ethica (zdaj Rkp 64) je bil takrat ocenjen na samo 10 krajcarjev, vsak zvezek Valvasorja pa je bil ocenjen na 2 fl.

²² Ectypon Bibliothecae Publicae Labacensis (vzporedni naslov Bibliotheca Labacensis Publica), Ljubljana 1715 (zdaj Rkp 14). Glede vsebine prim. SBL IV, 75.

²³ Prim. SBL IV, 70-71.

²⁴ Prim. M. Smolik, Ekslibris med operozi (v: Starejši ekslibrisi na Slovenskem, Ljubljana 1974, 14-19). Prešernov ekslibris ima naslednje besedilo: Ex Libris /

Prešernovo ljubezen do knjig razodeva tudi njegov ekslibris, ki je vlepljen v vseh njegovih knjigah. Število njegovih knjig še ni ugotovljeno, v Gladičevem govoru po smrti je prostor za število knjig ostal prazen. V oporoki pa je rečeno le, da je celotno knjižnico zapustil javni knjižnici.

Za letošnjo proslavo in razstavo nisem mogel pregledati vseh knjig po Thallmainerjevem katalogu, zato naslednji podatki veljajo kot nekakšen vzorec za kakih 250 knjig. Izmed teh je bilo 75 tiskanih v Franciji, 65 v Italiji, 61 v Nemčiji, 22 na Nizozemskem, 17 v Avstriji, po nekaj v Švici, Belgiji in še kje. Med tiskarskimi kraji močno prednjači Pariz, za njim Rim in Frankfurt. Veliko jih je dobil iz Benetk, Antwerpna, Lyona in Salzburga. Po letnicah sodeč jih je kupoval prav do konca svojega življenja, dvoje obsežnejših zbirk je ostalo nepopolnih, ker jih po smrti niso več kupovali. Kako jih je naročal, koliko denarja je zanje izdal, si ne moremo predstavljati,²⁵ še manj, kakšno vrednost imajo te knjige danes.

Ni dvoma, da je zelo cenil slovenske knjige, čeprav ni znano, da bi kaj slovenskega zapisal. Opazil pa sem, da se je v ljubljanskih dijaških letih podpisoval v bohoričici: Joannes Bapt. Presheren.²⁶ Ohranil je

JOAN: BAPT: PRESCHERN / SS. Th. & I. V. D. / PRAEPOSITI LABACEN.
(Izmed knjig Janeza Krstnika Prešerna, doktorja svete teologije in obojega prava, ljubljanskega prošta.

²⁵ Ljubljanski tiskar J. B. Mayr je nedvomno knjige tudi prodajal posameznim kupcem, ker je ob prihodu v Ljubljano iz Salzburga (ali je imel pri tem kaj zasluga tudi Prešeren poleg Schönlebnaja?) 1678 izdal knjigotrški katalog: *Catalogus librorum qui nundinis Labacensibus ... venales prostant*. V njem je navedenih nad 2500 knjig, ki jih je pripeljal za prodajo s seboj. Prim. faksimilno izdajo, Ljubljana 1966 s spremno besedo Branka Reispa. Podroben študij bi med temi knjigami morda našel tudi kaj takih, ki so jih kupili operozi in so zdaj v Semeniški knjižnici.

²⁶ Tako se je podpisal na platnici Rkp 107 in tudi še v naslovu rokopisne teologije (Rkp 106, prim. našo op. 7), ki je bila najverjetneje pisana že v Salzburgu, a takrat brez končne črke e.

dve protestantski dragocenosti: Dalmatinovo Biblijo (1584) in Trubarjev prevod Luthrove Hišne postile (1595). Blizu sta jima Megiserjeva Zgodovina Koroške (1612) in njegov štiridesetjezični slovar (1603: *Thesaurus Polyglottus*), v katerem so natisnjene tudi slovenske besede. Njegov v katalogu izpričan izvod Kastelčeve knjige *Nebeški cil* (1684) zdaj ni več ohranjen.

Po izobrazbi je bil prošt Prešeren predvsem teolog in pravnik, zato ni čudno, da so med pregledanimi knjigami po številu na prvem mestu kanonistična (cerkvenopravna) dela (56), za njimi so takoj cerkvenozgodovinska (55). Med teološka dela sodi 19 bibličnih, 17 dogmatičnih in 15 moralnoteoloških, tudi duhovnih spisov je nekaj, zbirk pridig in obrednih knjig (knjige iz te skupine so manjšega formata, zato jih nisem iskal po policah). V civilno pravo lahko uvrstimo vsaj 24 del, imel je nekaj izdaj starih klasikov, slovarjev in jezikovnih učbenikov. Ne manjkajo filozofska dela (7), prav tako ne matematična in leksikografska. Zelo se je zanimal tudi za heraldiko in genealogijo, čeprav so bile te knjige zaradi ilustracij zelo drage. Dragocena je zbirka *Theatrum Europaeum* frankfurtskega založnika Meriana v 15 zvezkih (1674-1702 — verjetno so zbirko nadaljevali, a je Prešeren ni več mogel kupiti) z mnogimi bakrorezi in zemljevidi. Še dragocenejši so trije veliki atlanti (Paris 1646-1702) z ročno koloriranimi velikimi zemljevidnimi listi. Ob tem domnevam, da je tudi oba globusa, izdelana 1600 v Holandiji, kupil prav on. Seveda je imel knjige svojih sodobnikov Schönlebna in Gerbca.

Ljubljanski stolni prošt, predsednik akademije operozov, je bil res lahko ponosem na svojo knjižnico, v kateri je ohranil tudi večje število drobnih tiskov, ki jih je dal skrbno vezati v zbornike. Prav tako je poskrbel, da se niso izgubili njegovi rokopisni zapiski iz let študija v Ljubljani, na Dunaju in v Salzburgu. Izmed njegovih tiskanih spisov ima Semeniška knjižnica samo dva: *Lignum vitae* (Salzburg 1698) in *Ex nomine omen* (Ljubljana 1700).

Ugotovljeno je, da ni imel nobene inkunabule, verjetno so bile že takat velika redkost. Vsaj 19 knjig je imel iz 16. stoletja, tudi zanj so bile stare že nad sto let. Razumljivo je, da je imel največ knjig iz svojega, 17. stoletja, ni jih pa malo, ki so bile tiskane prav pred njegovo smrtjo.

Že ta kratek, bolj statističen pregled Prešernove knjižnice nas prepričuje, kakšna škoda bi bila za Ljubljano, če operozi ne bi ustanovili knjižnice in jo oskrbeli z bogatim knjižnim fondom s svojih polic. Ker so med Prešernovimi knjigami v latinščini, nemščini, italijanščini, francoščini in španščini zastopane vse takratne vede, že on sam dobro predstavlja vsestransko izobrazbo baročnih ljubljanskih učenjakov. Do ustanovitve državne (študijske, licejske) knjižnice (1774) je "javna škofijska knjižnica" (tako je njen naslov zapisan v katalogu iz leta 1770) za takrat majhno Ljubljano (morda 7000 prebivalcev) predstavljala znanstveno dragocenost. Čeprav je kot Semeniška knjižnica pozneje služila predvsem teološkemu vzgojnemu zavodu in šoli, je glavnina starega fonda preživela naslednji dve stoletji in nam še danes pričuje o kulturni in znanstveni razgledanosti svojih ustanoviteljev.

JOHANNES BAPTISTA PRESCHEREN UND DIE ERSTE ÖFFENTLICHE BIBLIOTHEK IN LJUBLJANA

Die 1693 gegründete Academia Operosorum hat in den Satzungen auch den Willen der Mitglieder formuliert, dass für Ljubljana eine öffentliche wissenschaftliche Bibliothek notwendig sei. Der Vorsitzender der Akademie, Domprobst Dr. Joannes Baptista Prescheren (1656-1704) hat mit seinem Kollegen Domdechanten Joannes Antonius Thalnitscher (Dolničar) und dem Bischof Christoph Sigismund von Herberstein am 30. Mai 1701 die Gründungsurkunde unterschrieben. Alle drei hatten darin ihren Willen, nach

ihrem Tod ihre privaten Bibliotheken zusammenzulegen und der Öffentlichkeit zugänglich zu machen veröffentlicht. Aus Anlass des dreihundertjährigen Jubiläums der Akademie hat man in der jetzt noch bestehenden Bibliothek des Priesterseminars eine Ausstellung der Bücher des Domprobstes Prescheren bereitet.

Dr. Prescheren, der in der Nähe von Radovljica (in Hraše) geboren wurde, hat zuerst in Ljubljana am Gymnasium der Jesuiten, dann in Wien die Philosophie, in Salzburg die Theologie studiert. Einige Jahre wurde er im Dienst der Salzburger Erzbischöfe M. G. Kuenburg und J. E. Thun tätig, hat auch als Kirchenrechtsgelehrter in den Zwistigkeiten zwischen Salzburg und Passau vermittelt und in Rom die Salzburger Rechte vertreten. Als der Posten des Domprobstes in Ljubljana vakant wurde, hat er sich beim Kaiser um diese Stelle beworben und sie 1692 auch bekommen. In Ljubljana wurde er 1693 zum Präsidenten des neugegründeten wissenschaftlichen Vereins erwählt, hat aber nur kurze Zeit in seiner Heimat wirken können.

Seine Bücher, viele an Zahl und wertvoll dem Inhalt nach zeugen noch jetzt von seinen vielumfassenden Studien und Interessen im Kirchen- und Zivilrecht, in der Theologie, aber auch in den Geschichtswissenschaften, Geographie, Heraldik und Genealogie. Bis zum Tode hat er die Bücher aus ganz Europa bestellt, nicht nur lateinische und deutsche, sondern auch italienische, französische und spanische. Aus seiner Bibliothek sind noch heute zwei wertvolle slowenische Drucke aus dem 16. Jahrhundert — die Bibel von Georg Dalmatin (1584) und Luthers Hauspostill in der Übersetzung von Primus Trubar (1595) — erhalten.

PRAVNIKI MED OPEROZI

SERGIJ VILFAN

Pravniki v Akademiji operozov nas zanimajo kot ljudje, torej v biografskem pomenu, dalje kot pripadniki neke poklicne in družbene skupine, tretjič pa kot ustvarjalci.

Kar zadeva biografsko gledišče, so operozi obdelani v Slovenskem biografskem leksikonu, v katerem so predvsem o starejših pravniki pisali Joža Glonar, nekaj tudi France Kidrič, največ pa Janko Polec.¹ Posebno poslednji je pravnike, starejše in tudi mlajše, vključno z nekaterimi akademiki-operozi, obdelal tako temeljito, da je danes že težko kaj bistvenega dodati. To se vedno znova pokaže tedaj, ko skušamo o kakem starejšem pravnem piscu za članek v Enciklopediji Slovenije vendarle najti kaj novega, pa se to le redkokdaj posreči. Tako ne bi imelo posebnega pomena, če bi na tem mestu razpredali biografije operozov-pravnikov, pač pa bo treba dosedanjo vednost te vrste tu in tam uporabiti v naslednjih dveh točkah, iz poklicnega in ustvarjalnega zornega kota.

***

Najprej torej nekaj več o poklicni in družbeni skupini pravnikov, članov Akademije operozov. Viktor Steska je leta 1900, ko je objavil prvi veliki zgodovinski spis o Akademiji operozov, med prvimi 23 člani, navedenimi v knjižici *Apes*², ugotovil 13 pravnikov, 6 duhovnikov

¹ Kolikor v nadaljnjem navajam biografske ali bibliografske podatke brez posebne navedbe vira ali literature, so vzeti iz Slovenskega biografskega leksikona pod imenom obravnavane osebe.

² *Apes Academiae Operosorum Labacensium*, Labaci s. a., kronogram 1701 (ponatis

in 4 zdravnike.³ Dobrega pol stoletja pozneje je Mirko Rupel v Zgodovini slovenskega slovstva ugotovil 12 pravnikov, 6 teologov in 5 zdravnikov.⁴ V primeri s Stesko je torej enega pravnika preselil med zdravnike. Taka štetja so pač vedno nekoliko problematična, ne le zaradi nejasnosti podatkov, temveč že zato, ker nima vsakdo samo po en naslov (titel) ali poklic. Primer iz same knjižice *Apes*: Jurij Andrej Gladič je bil *doctor iuris utriusque*, po položaju pa kanonik in pozneje dekan, torej ga štejemo lahko med pravnike ali med teologe ali dvakrat. Tudi pri kanonistih (kvalificiranih za kanonsko, t.j. cerkveno pravo) je — kot smo slišali tudi za Janeza Krstnika Prešerna — vprašanje, kateri poklicni skupini naj jih prištevamo. Kanonisti so bili v nekem smislu tudi pravniki, čeprav so bili v glavnem duhovskega stanu in po glavni izobrazbi teologi.

Tudi so — če ostanemo pri seznamu v *Apes* — nekateri podatki na prvi pogled nejasni. Navedena sta na primer dva deželana (plemiča): Frančišek Viljem Zergollern in Janez Andrej Coppini, ne da bi bila navedena njuna izobrazba ali poklic. Toda že Steska sam je ugotovil, da je bil Coppini zdravnik,⁵ vendar ga očitno ni upošteval v seštevku, temveč je štel med zdravnike samo tiste, ki jih *Apes* izrecno označuje kot take,⁶ ne pa "deželana" Coppinija. Zato je torej Ruplovo štetje petih zdravnikov pravilnejše. Njihovo število se s tem povečuje morda

---

Ljubljana 1988) — (P. Simoniti, prev. in ured.), Akademske čebele ljubljanskih operozov, Ljubljana 1988.

³ V. Steska, *Academia Operosorum*, v: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 10 (1900), 37-94.

⁴ M. Rupel, *Protireformacija in barok*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* 1, Ljubljana 1956, 261-325, tu str. 300.

⁵ Steska (kot v op. 3), 49.

⁶ Ti štirje so: Jurij Sigismund Pogačnik, Janez Krstnik Brložnik, Janez Gašper Corusi in Marko Gerbec. prim. Steska (kot v op. 3), 46.

na račun domnevnih trinajstih pravnikov, ki jih je (vendar ne poimensko) naštel Steska. Morda, kajti pri nobenem od obeh avtorjev ni popolnoma gotovo, katerega izmed nejasnih primerov sta uvrstila med pravnike. Za uvod in približno orientacijo pa ostanimo pri Ruplovi številki: dvanajst pravnikov.

Kakšna je bila njihova struktura? Preglejmo najprej seznam v *Apes!* Štirje člani so izrecno navedeni kot *J. U. D. ali s podobno kratico*, torej kot *iuris utriusque doctores*, t.j. doktorji obojega, svetnega in cerkvenega prava, oziroma vsega (univerzalnega) prava, kar ima podoben pomen. Dvojni pravniški doktorat je institucija, ki se je ponekod dolgo ohranila, najdlje najbrž pri Čehih, pri katerih se še kak starejši kolega podpisuje kot *IUDR*. Kot doktorji obojega prava so v seznamu *Apes* navedeni: kanonik Jurij Andrej Gladič, kazenski sodnik Janez Jurij Hočevnar, zelo univerzalni Janez Gregor Dolničar pl. Thalberg (ki je precej potoval, a se nazadnje pojavi kot mestni sindik in po vsem videzu advokat), četrti in morda najpomembnejši pa je višji adjunkt deželnega tajnika Janez Štefan Florjančič de Grienfeld. Ti štirje so torej v seznamu izrecno navedeni z naslovom doktorja prava.

Treba pa je dodati še dva: V "symbolih" (C 2) je namreč pri imenu Karla Jožefa Kapusa pl. Pichelsteina pristavljena kratica *I. V. D.*, s čimer se tudi on uvršča med doktorje prava. Pri Danielu pl. Erbergu pa doktorat ni naveden ne v seznamu, ne v simbolu, pač pa iz podatkov v Slovenskem biografskem leksikonu⁷ izhaja, da je postal l. 1671 v Sieni doktor prava. Doktorjev prava je bilo torej najmanj šest. Pri njih ni dvoma, da so bili po formalni izobrazbi pravniki, le da si tudi samega doktorata prava ne smemo predstavljati po modernih merilih. Kakšna je bila fakultetna izobrazba pravnikov, sta deloma pojasnila

⁷ Kidrič v SBL omenja Erbergovo doktorsko diplomo iz Siene (1671).

Janko Polec in Fran Zwitter.⁸ Morda je še bolj nazoren v drugi zvezi znani podatek, da je slavni Cesare Beccaria še okr. 1760 v Paviji postal doktor prava pri dvajsetih letih starosti, o čemer njegovi biografi pravijo, da to tedaj ni bilo nič nenavadnega.⁹

Kaj pa druga skupina pravnikov? Pri tedanjih študijskih sistemih je treba vnaprej opustiti misel, da bi šlo za diplomirane pravnike, ki pač niso izpolnili pogojev za doktorat, kar je danes normalni tip pravnika.

V seznam v *Apes* naštejemo poleg petih izrecno imenovanih doktorjev še nadaljnjih sedem članov (vključno z že navedenim doktorjem Erbergom), ki sta jih Steska in Rupel očitno štela med pravnike, in ki bi jih tako štel vsakdo, ki ne pozna tedanjega sodnega sistema. Šest izmed njih je označenih s kraticami *iud. praet. assessor*. Kratico je treba brati kot *iudicii praetoriani assessor*, kar Simoniti v *Apes* pravilno prevaja kor "prisednik ograjnega sodišča" (ne okrajnega, saj nosi ime *Schranngericht* po ograji, še danes precej pogostem kosu opreme v sodnih dvoranah, ki loči stranke in publiko od sodnih oseb!). Ograjno sodišče je bilo skupno ime za sodne ograne, ki so delovali kot plemiško sodišče za celotno deželo. Njegovi sodniški kolegiji so bili zato sestavljeni iz plemičev. Tudi glede prisednikov nas moderna terminologija ne sme zmotiti. V Nemčiji pridobi polno pravniško izobrazbo pravnik, ki je pred komisijo praktikov opravil drugi državni (pri nas bi rekli pravosodni) izpit, imenovan *Assessorexamen*. Gre

⁸ O nekaterih starejših študijskih sistemih prim. zlasti: J. Polec, Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo, v: *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do 1929*, Ljubljana (1929), 1-230; F. Zwitter, *Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918*, v: *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919-1969*, Ljubljana 1969, 13-51.

⁹ Tako A. Cvitanic v *Uvodu h knjigi C. Beccaria, O zločinima i kaznama*, Split 1984, 11.

za sistem, ki ni primerljiv z današnjim slovenskim in ki ga tudi v 17./18. stoletju na Kranjskem ni bilo.

Pri teh sedmih članih oziroma šestih asesorjih ali prisednikih torej položaj glede poklica ni tako kristalno jasen. Med šestimi prisedniki sta bila tajnik kranjskega deželnega glavarja Anton Friderik Raab pl. Ravenhaimb, in že omenjeni Janez Daniel Erberg, označen med drugim kot *suprem. secret.* (*supremus secretarius*), torej očitno kot vrhovni sekretar kranjskih deželnih stanov. (To se ujema s Kidričevim podatkom, da je 1684 postal deželni tajnik.) Obe funkciji sta bili nedvomno pravniški, njuno prisedništvo pa stranska zaposlitev — če je sploh bila zaposlitev. Preostali štirje so — če pustimo ob strani vzdevke, ki gotovo ne pomenijo poklica — označeni samo kot asesorji ograjnega sodišča: Karel Henrik Schweiger, Francišek Erazem pl. Hohenwart, Janez Bertold pl. Höffer in Janez Rudolf Coraduzzi baron Hallerstein.

Vprašanje je, ali so bili ti štirje asesorji po izobrazbi in poklicu pravniki, ali so bili v stalni službi ali le začasni itd. Kaj so bili v tem času asesorji ali prisedniki na Kranjskem, nam najbolj nazorno pove Valvasor (ki je umrl prav v letu, ko je bila ustanovljena Akademija operozov). Njegov opis velja za čas neposredno pred tem in je zato zanesljiv. Valvasor označuje asesorje z nemškim izrazom Beisitzer. Loči plačane in neplačane prisednike. Plačanih je bilo po navadi 12, neplačanih "honorarcev", torej častnih prisednikov, pa "veliko". Oboji so bili postavljeni iz vrst kranjskih gospodov in vitezov. Izmed prisednikov so volili tudi člane stanovskega odbora (nekake avtonomne deželne vlade), le da Valvasor ne pove, ali so prihajali v poštev samo plačani ali tudi neplačani prisedniki. Kdor je prišel v odbor, je kljub temu ostal prisednik. Honorarci so se udeleževali dela ograjnega sodišča zaradi časti (Ehren halber). S tem naj bi polagoma pridobivali znanje o deželnih zadevah in se kvalificirali za višje položaje. Kdor se je kdaj uvrstil med prisednike, je obdržal to funkcijo,

dokler ni sam odstopil. Pri zasedanjih sodišča ni bilo treba, da so prisotni vsi prisedniki, celo ne vseh dvanajst plačanih, temveč so se menjavali. Pogostoma je bilo sodišče zasedeno le s petimi prisedniki.¹⁰ V splošnem je šlo torej pri plačanem prisedništvu za dodaten zaslužek nekaterih plemičev, pri neplačanem pa za nekakšen staž za plemiče, ki bi radi napravili kariero, ali pa je šlo preprosto za pridobitev in ohranitev ugleda. Ob tem je treba spomniti na to, da tedaj še niso bili prav daleč časi, ko so bili sodni zbori celo na višjih stopnjah, skoraj redoma sestavljeni iz laikov. Že iz vsega tega je jasno, da pri operozih-asesorjih ne gre nujno za same pravnike po izobrazbi, da pa so res vsaj občasno opravljali neke funkcije na sodišču. Preden jih razglasimo za pravnike, je treba torej biti previden.

Ali morda kaj več o tem, kakšno je bilo razmerje posameznega operoza do pravniškega poklica, povedo simboli in "namigi" (aluzije), zapisane pod simboli? Kapusov doktorat smo s pomočjo simbola že ugotovili. Kaj pa aluzije? Anton Friderik Raab pl. Ravenhaimb, s pridevkom *Rectus* (Pravični) pravi med drugim o sebi, da *legum iura verenda lego* (v zelo dobrem Simonitijevem prevodu: "pravnih postav strogi razbiram namen"). Torej je imel za svoje vodilo nekako pravo in ta rek potrjuje sklep, da je bil kot sekretar deželnega glavarja res tudi pravnik. Ko samski Frančišek Erazem Hohenwart izraža svoj odpor proti zakonskemu jarmu, pa pravi, da *sub codice sudat*: njegovo glavno delo je, da se poti pod kodeksom; to je v izvirniku celo malo bolj drastično povedano, kot v veliko lepšem prevodu: "le kodeksu trud svoj posvečam." To pove nekaj o glavnem zanimanju in morda zaposlitvi, manj o prejšnji pravniški izobrazbi. Aluzije torej o poklicu kaj bistveno novega in zanesljivega ne povedo.

¹⁰ J. W. Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain, Laibach-Nürnberg 1689*, IX., 4-5; prim. S. Vilfan, *Pravna ureditev Kranjske po Valvasorjevi Slavi*, v: Valvasorjev zbornik, Ljubljana 1990, 32-48, tu zlasti 34-35.

Če glede šestih prisednikov ali asesorjev spet pritegnemo še Slovenski biografski leksikon, je bil eden izmed njih doktor prava (že omenjeni Erberg); Coraduzzi je po leksikonu "študiral pravo v Ingolstadtu", za nekatere pa tudi po tej poti ne zvemo ničesar gotovega o njihovih formalnih kvalifikacijah.

Pri tem je treba upoštevati, da se pravniška izobrazba vse do 19. stoletja in ponekod še dlje ni pridobivala samo na univerzah. Bili sta namreč dve vrsti pravniškega izobraževanja: ena je bila univerzitetna, ki se je končala z doktoratom in ki je seveda dajala neko višjo kvalifikacijo. Nekateri višji položaji v odvetništvu so bila npr. dostopni samo doktorjem prava. Na drugi način se je izobraževala široka skupina pravnikov, ki niso bili doktorji prava in ki so se praviloma izučili nekako po obrtniški poti, začeni tako rekoč z vajeniško dobo. Tak prihodnji pravnik se je izobraževal v praksi, morda je nekaj let tudi študiral, nazadnje pa je najbrž opravil nek izpit (včasih morda še tega ne). Potem je veljal npr. pogosto za solicatorja. Razni mestni pisarji, precejšnja skupina uradnikov raznih vrst in večina odvetnikov so izhajali iz teh vrst. Šlo je za nekake priučene pravnike. V času Jožefa II. je bila velika novost že v tem, da so od sodnikov nižjih sodišč zahtevali izpit (še vedno pa ne pravniške diplome). Solicatorji so institucija, ki je zlasti v odvetništvu — vendar le na stopnji odvetniškega uradnika — tudi na Slovenskem trajala tja do prve polovice 20. stoletja. Šlo je skratka za kvalifikacije, pridobljene na podlagi praktične izobrazbe (včasih v zvezi z nedokončanim univerzitetnim študijem), nekaj, kar je danes ali je bilo vsaj še do nedavnega pravzaprav normalno v anglosaškem pravnem sistemu. Nekaj takih pravnikov je bilo verjetno tudi med asesorji ograjnega sodišča, čeprav niti ta vrsta kvalifikacije za prisednika ni bila nujna.

To vrsto pravnikov prav nazorno predstavlja član Akademije operozov, ki sicer v *Apes* ni naveden, smo pa o njem precej dobro poučeni, Jurij Adam baron Grimšič. Član operozov je postal med

leti 1701 in 1709. Študiral je v Rimu slikarstvo, se učil stavbarstva in vojaških veščin, na Kranjskem pa je postal sodni prisednik in cesarski svetnik.¹¹ (Naslov cesarskega svetnika je bil povezan s funkcijami v deželi in precej pogost, tako da — podobno kot današnje hofratovstvo — ne pomeni ravno posebno tesnih stikov z dvorom.) Baje je bil dolga leta tudi upravitelj vicedomskega urada na Kranjskem. Gre za precej jasen primer, da sodno prisedništvo in celo kaka vodilna funkcija v deželi nista nujno predpostavljala najvišje pravniške izobrazbe.

S tem smo (ker šteje Erberg samo enkrat), našeli enajst doktorjev prava in asesorjev. Kdo je dvanajsti v uvodoma označeni skupini? Očitno Marko Jožef pl. Perizhoff. (Njegovega pridevka auf Ehrenhaimb, ki ga v SBL navaja Polec, v *Apes* ni). Seznam operozov pravi o njem, da je *Archivij Inclyt. Ducatus Carnioliae Praefect*. Nekateri to z birokratskim izrazoslovjem prevajajo za načelnika registrature kranjskih deželnih stanov, Polec ga v SBL označuje enostavno kot arhivarja in pravi, da je ta Perizhoff študiral pravo. Dejansko nam je tudi po arhivskih virih Perizhoff zelo dobro znan. Predvsem je gotovo v veliki meri prav njegova zasluga, da je kranjski deželni stanovski arhiv dobro urejen in neprimerno bolje ohranjen kot koroški, v starejših delih celo tudi bolje od štajerskega. Ali je bil pravnik? Študiral je pravo in njegova funkcija na čelu pomembnega arhiva je bila takrat gotovo predvsem pravniška funkcija. Ker ni dokaza o tem, da bi bil pravni študij tudi končal, gre za pravnika tiste vrste, ki je bila šolana ali došolana v praksi, torej za pravnika nekoliko nižje kvalifikacije — priučenega pravnika.

Izmed poznejših pravnikov, ki se omenjajo v zvezi z Akademijo, je postal znan zlasti Franc Krištof Bogataj, tudi doktor prava, vicedomski tajnik, ki je leta 1710 imel privatna pravniška predavanja v

¹¹ L. Adam, Operoz Jurij Adam baron Grimšič, v: *Kronika Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 41 (1993), 167-179.

Ljubljani in ki se zato omenja tudi v zgodovini ljubljanske univerze kot nekakšen predhodnik pravnških študijev.¹²

Glede strukture resničnih in domnevnih dvanajstih pravnikov-operozov sledi torej, da je bilo med njimi šest doktorjev prava, od katerih jih je bilo pet v pravnških službah: vrhovni deželni tajnik (Erberg), njegov adjunkt (Florjančič), vicedomski tajnik (Kapus), krvni sodnik (Hočevvar) in sindik (J. G. Dolničar). Šesti je bil po glavnem položaju teolog (kanonik Gladič).

Nadalje sta dva izmed domnevnih dvanajstih pravnikov službovala na bolj ali manj pravnških delovnih mestih: deželnoglavarski tajnik (Raab) in stanovski vodja arhiva (Perizhoff). Zanju smemo domnevati, da sta veljala za priučena pravnika (nepopoln študij, praksa ipd.), kar še potrjuje Raabovo kar malce pretirano poudarjanje lastnih pravnških prizadevanj in pravičnosti.

Med štirimi prisedniki, pri katerih ni navedena kaka posebna poklicna dejavnost, se samo Hohenwart postavlja s svojim potenjem pod kodeksom, češ da hoče uživati medene sadove (sodnega) prava. Med poklicnim in ljubiteljskim prisedništvom pa je pri njem težko razlikovati, saj je poudarjanje pravnških sposobnosti včasih značilno za laike. Pri preostalih treh (Schweiger, Höffer, Coraduzzi) ni sploh nikakih znamenj, da bi šlo za poklicne pravnike, saj smo videli, da je samo prisedništvo lahko le častna funkcija za pravne laike. Na podlagi česa je Miklavčič v Slovenskem biografskem leksikonu imel Karla Henrika Schweigerja za slovitega pravnika, ni povedano. Da je dvom o pravništvu navedenih treh operozov upravičen, nam bo ob koncu potrdil vpogled v njihova zanimanja.

Operozov, ki so bili nedvomno pravniki katere koli vrste in ki so bili tudi kot taki zaposleni, je bilo torej sedem, en pravnik je bil

¹² Polec, Univerza (kot v op. 8), 9.

zaposlen v cerkvenem poklicu, za enega asesorja je položaj nejasen, za tri asesorje pa je zelo vprašljivo, ali jih sploh lahko štejemo za pravnike.

Čeprav se je s tem številu pravnikov nekoliko zmanjšalo na osem, največ devet, so imeli še vedno relativno večino ali so vsaj odtehtali teologe. Postavlja se vprašanje, zakaj je bilo v Akademiji toliko članov, ki so bili bolj ali manj intenzivno povezani s pravom.

Prvi vzrok je v tem, da je bilo znanstvenih strok razmeroma malo in da se je v okviru prava tedaj še nabiralo precej vej, ki so danes samostojne vede. Že v samih pravilih Akademije je bil za publikacije njenih članov predviden skupni naslov, ki je navajal teologijo, pravo, medicino, vse ostalo pa pod etc. (IV.). Podobno so znanosti navedene v predvidenem kronološkem zaporedju, po katerem naj bi izhajale akademijske publikacije (V.). Še bolj ostro je število strok omejeno v določilih, ki določajo iz vsake izmed treh "fakultet" (po očitnem vzoru univerzitetne organizacije!) po enega poročevalca (VII.). Izmed treh strok pa je bila pravna gotovo najbolj široka. Podobno, kot so pravne fakultete še do nedavnega poleg pravosodnih strok gojile narodno gospodarstvo, sociologijo, državoslovje, del političnih ved in precej zgodovine (kar vse je še danes, čeprav z nekoliko manjšim deležem, del pravnega študija), tako so tudi operozi razumeli pravo v širšem pomenu besede.

Drugi vzrok za razmeroma visoko število pravnikov v Akademiji je bil verjetno v tem, da so pravniki imeli večje zaledje v precejšnjem številu pripadnikov tega poklica, posebno v primerjavi z medicinci, sploh pa v primerjavi z drugimi poklici, razen morda z duhovščino, pri čemer pa ta najbrž ni premogla bistveno več ljudi z znanstvenimi ambicijami kot pravniki. Pravniški poklic pa je bil, kot smo videli, tudi precej ohlapno opredeljen in mu je bilo moč prištevati različne "profile".

Vsekakor so pa pravniki imeli po svojih uradnih položajih dobro izhodišče tudi za znanstveno in umetniško delovanje, ki je bilo, kot bomo videli, precej vsestransko. Tako ni slučaj, da je bilo nekaj let pozneje ustanovljeno tudi posebno pravniško društvo, *Collegium juridicum Labacense*, ki mu je bil "duša in ustanovnik" (tako Polec) operoz Florjančič.¹³

***

Drugi uvodoma izbrani zorni kot je usmerjen na ustvarjalnost operozov-pravnikov. Na prvem mestu stoji po ustvarjalnosti pravkar omenjeni Janez Štefan Florjančič pl. Grienfeld, z akademskim vzdevkom *Tinnulus*, znan že po tem, da je v *Apes* ponatisnjen njegov govor. Študiral je v Ingolstadt in v Sieni, kar je bila tedaj priljubljena kombinacija študija na nemški in italijanski univerzi. Promoviran je bil v Sieni. Bil je odvetnik in upravni uradnik v Ljubljani.

Glavno delo, s katerim se je uveljavil tudi v Akademiji, je knjiga *Bos in lingua sive discursus academicus de pecuniis vetero-novis*; ima skoraj 200 strani, v tisku je izšla v Ljubljani 1695. leta.¹⁴ *Bos* - vol, govedo simbolizira v naslovu prvi denar, češ da je bila ponekod najstarejši denar živina¹⁵ (prim. tudi lat. *pecunia*). Knjiga ima dve

¹³ Polec, prav tam in lit. na str. 12.

¹⁴ O Florjančiču in tudi o naslednji oznaki njegove knjige gl. zlasti: V. Murko, K dvestopetdesetletnici pomembne narodnogospodarske knjige I. Št. Florjančič de Grienfeld: *Bos in lingua sive discursus academicus de pecuniis vetero-novis*, v: Zbornik znanstvenih razprav 21 (1945-46), 67-88.

¹⁵ "V prologu o smislu naslova razlaga pisec, kaj namerava z naslovom, ki je res malo čuden in kjer pojasnjuje po pozitivni rešitvi vprašanja, ali je knjiga o denarju potrebna, da je bila živina prvi denar pri Atencih ..." Murko, nav. delo, 80.

posvetili, epigrama dveh članov Akademije, Coraduzzijev in Zergollernov. Iz njih zvemo, da je ta Florjančičeva knjiga veljala za prvo edicijo v okviru Akademije operozov, da je torej Florjančič prvi član, ki je izdal knjigo tako rekoč po programu Akademije. Ta je predvideval izbiro tematike po zaporedju stoletij in temu ustreza precejšnji pomen, ki ga ima v Florjančičevem spisu prav antična doba. (Sedanja izdaja spominskih kovancev ob tristoletnici spominja torej tudi na prvo veliko delo, ki ga je izdala Akademija operozov in ki obravnava prav denarno zgodovino!). Največ se je v literaturi s knjigo ukvarjal Vladimir Murko, ki daje tudi izčrpnjši povzetek trinajstih sekcij, na katere je razdeljena Florjančičeva knjiga. Murko pravi, da avtorja "niti ne smemo smatrati za najstarejšega slovenskega narodnogospodarskega pisatelja, ker pripada ta čast Bohinjcu in Ferfili."¹⁶ K temu naj kratko pripomnimo, da je bila politična ekonomija tedaj in vsaj še do nedavnega domena pravnikov, kar je deloma še danes. Murko nadalje ocenjuje, da knjiga "vsebuje vse glavne tedanje denarne probleme, pa tudi zgodovinski razvoj gospodarstva sploh. Razen tega nam daje lep sistematičen pregled rimskega denarstva ..."¹⁷ Poleg knjige o denarju je Florjančič objavil še to ali ono priložnostno publikacijo in omenjajo se tudi nekateri njegovi rokopisi. Murko se je zelo veliko ukvarjal z vprašanjem, kaj je od tega, in sploh od številnih del drugih avtorjev, ki jih navajajo starejše bibliografije, ohranjenega. Nekaj teh del je odkril, veliko vprašanj je ostalo odprtih.

Še bolj pravniško delo kot je glavna Florjančičeva knjiga, pa je Erbergovo rokopisno delo. Erberg je predložil svojo pravniško disertacijo na Dunaju pri Wohinzu-Bohinjcu in je postal doktor tudi

---

¹⁶ Murko, nav. delo, 78.

¹⁷ Murko, nav. delo, 85.

v Sieni. Kot operoz je imel vzdevek *Fidus* in je med drugim objavil tudi kakšno zelo prozaično reč — kot je knjiga taks deželne pisarne iz leta 1684. Pripisujejo mu še druga manjša dela, njegov glavni spis pa ni bil dokončan in je zato ostal v rokopisu. Sodobnikom se je spis očitno zdel zanimiv ali celo pomemben za sodno prakso, zato je ohranjenih nekaj rokopisnih prepisov pod različnimi naslovi, saj jih je vsak prepisovalec ali knjigovez naslavljal po svoje, npr. *Schbrannen-gericht* ali *Notata practica* ali *Observationes* (kot se imenujejo posamezna poglavja). V meni najdostopnejšem prepisu obsega knjiga čez 200 drobno pisanih strani. Podaja veljavno civilno postopkovno pravo kranjskega plemiškega sodišča, in to na podlagi dokumentirane prakse od začetka 16. stoletja naprej. Takoj na začetku besedila je očitno, da je delo zasnovano na zgodovinskih podlagah. Tako npr. pravi Erberg, da je ograjno sodišče redna instanca za deželno plemstvo, katere dejavnost se je nekdaj označevala kot dvorna veča (*Hoffthaiding*). Na začetke sklepa iz listin, ki jih navaja z datumi: 1542, 1544 itd. V dokaz za staro strukturo sodišča navaja tudi listino iz 1522, izdano v konkretni pravnih zadevi Werneker *contra* Gall. Iz nje sklepa, da so nekdaj deželno pravdo (*Landrechten*) šteli za *Landschaft*, za deželo oz. deželane. Drugi primer: v obsežnem poglavju razpravlja Erberg o vprašanju, ki da je v praksi sporno, namreč o tem, ali komun kot podeželska soseska spada pred ograjno sodišče ali ne. Iz tega nastane obsežen traktat, v katerem razločuje soseske po njihovem sestavu (ali so člani vsi pod enim gospostvom ali pod več gospostvi) in ki odpira vpogled v podeželske avtonomije, a ga tukaj seveda ne moremo obnavljati. Erbergovo delo je tipičen primer obdelave prava na podlagi precedenčnih primerov, ki je bila v rabi v času pred močnejšim razvojem zakonodaje. Gre za razvojno stopnjo, ki velja še danes za značilnost modernega anglosaškega prava (*Common Law*); to je pač obtičalo na razvojni stopnji, ki jo pri nas ponazarja Erbergovo delo. Z angleško Slavno revolucijo (*Glorious Revolution*) 1688 se je tam

načelo precedenčnih primerov petrificiralo, na kontinentu in tudi pri nas pa je šel razvoj naprej. V luči zgodovinskega razvoja torej anglosaškega prava ne moremo šteti za vzor naglosti in napredka. Čeprav je Erberg svoje delo sestavljal predvsem za prakso, je danes njegov glavni pomen nedvomno pravnozgodovinski. Treba je misliti na njegovo objavo, morda tudi na prevod, predvsem pa na sistematično obdelavo.

Kaj pa drugi operozi-pravniki? Vprašanje Kapusovih pravnških spisov ni razrešeno, saj so znani samo naslovi, samih del pa doslej nismo našli. Janez Gregor Dolničar se je tudi lotil pravne teme, s tem da je v rokopisu napisal in narisal idejni osnutek za ljubljanski rotovž, pri katerem nas tudi s pravnega gledišča zanimajo arhitektonska, funkcionalna in pravna zasnova skupaj s tedaj moderno alegoriko.¹⁸ Vrsta vprašanj v zvezi s pravnškimi spisi ostaja odprtih; nakazuje jih večkrat Murko.¹⁹

Treba pa je poudariti, da spisi operozov ne pomenijo vse pravnške produkcije tistega časa. Član Akademije ni bil predvsem Franc Adam Pelzhoffer, avtor ogromnega dela iz teorije države.²⁰

Kaj so operozi-pravniki ustvarili na drugih, nepravniških področjih? Gladič nam je bil tudi na tem simpoziju predstavljen kot verzifikator,²¹ Janez Gregor Dolničar je bil zgodovinar in nekak začetnik spomeniškega varstva, Hočevnar je pisal dela o astronomiji in sestavljal nabožne kompozicije. Perizhoffer, arhivar, se je ukvarjal z

¹⁸ *Curia labacensis vrbs metropolis Dvc. Carnioliae*, objava in prevod: S. Vilfan, *Zgodovina ljubljanske mestne hiše*, v istoimenski knjigi, Ljubljana 1958, 72-99.

¹⁹ Murko, kot v op. 14 in V. Murko, *O starejših slovenskih pravnikih*, v: *Pravnik* 40 (1985), 221-235, 367-379.

²⁰ Poleg Polčevega članka v SBL prim. zlasti: E. Spektorski, Mesto F. A. Pelzhofferja v zgodovini državoslovja, v: *Razprave pravnega razreda AZU* 1 (1941), 232-260.

²¹ Primerjaj prispevek K. Gantarja v tem zborniku, str. 91-110.

zgodovino in kemijo. Z nekaj pridržki smemo v to skupino šteti tudi Hohenwartova genealoška dela.

Glede na ugotovljeno strukturo domnevnih pravnikov pa odslej naprej pravniškega stanu ne bi smeli kititi z dosežki asesorjev (prisednikov), katerih pripadnost temu stanu je nadvse dvomljiva: Coraduzzijevih epigramov in Höffer(n)ove glasbe.

Zato pa najbrž lahko vrsto pravnih avtorjev ob koncu okrepimo s samim predsednikom Akademije operozov, teologom Janezom Krstnikom Prešernom, ki mu pripisujejo nekaj pravniških del.

Vse to pa nam seveda ne daje dovolj gradiva za neko splošno podobo o razmerju operozov-pravnikov do tedaj sodobne pravne problematike. Vprašati bi se bilo treba med mnogim drugim: Kaj je z naravnim pravom? Kakšno je bilo njihovo stališče do preganjanja vešč? Za odgovor na prvo vprašanje vsaj za zdaj ni raziskav. Na drugo vprašanje pa je kratek odgovor zaenkrat le bolj obrobten:

Leta 1691-1692, eno leto pred ustanovitvijo Akademije operozov, je bil v Ljubljani največji proces proti veščam v vsej zgodovini mesta. 26 ljudi je takrat šlo v nasilno smrt. Čeprav na splošno dotlej v Ljubljani ni bilo hujšega preganjanja vešč, je prav v teh letih doseglo vrhunec. Že v Valvasorjevi Slavi je vera v vešče še močno gospodarila, le da gre to bolj na račun jezikovnega korektorja, Nemca Erazma Franciscija, kot pa samega Valvasorja. Ta vsaj na enem mestu zavzema kritično stališče do čarovniških procesov in tudi posebej do torture.²² Nekatera novejša Valentinitischeva dela kažejo, da je pritisk, naj se preganjanje zastruje, prihajal od graških notranjeavstrijskih oblasti,²³ tako da so

²² Vilfan, Valvasor (kot v op. 10), 42.

²³ H. Valentinitich, Hexenprozesse in und um Pettau (Ptuj) 1651/1652, v: Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark 81 (1990), 61-79, o intervenciji graških oblasti sredi 17. stoletja zlasti str. 68-70. Medtem ko je znan potek precejšnjega števila procesov, so pravna ozadja še precej v megli.

veliki procesi v drugi polovici 17. stoletja vsaj deloma tudi posledica takih vplivov. Ravno v zadnjih letih, ko je delovala Akademija, se je tendenca prevesila, procesi proti veščam so po zadnjem vrhuncu na Slovenskem že tedaj (in ne šele pod Marijo Terezijo) izgubljali ostrino, skoraj pol stoletja prej, kot na primer na Hrvaškem. — Večina operozov ni bila v takšnih službah, kjer bi se lahko v praksi srečevali s to problematiko, zanimivo pa bi bilo stališče kazenskega sodnika Hočevarja, ki ga še ne poznamo.

Vemo torej, da je iz vrst operozov prišlo nekaj del v zvezi s pravno stroko v najširšem pomenu. Koliko pa so operozi v resnici prispevali k razvoju pravne misli v slovenskem okolju, je še v celoti nenačeto vprašanje.

***

Tako moremo ob 300-letnici Akademije operozov o naši vednosti kvečjemu napraviti vmesno bilanco. Predvsem smo nekoliko zmanjšali število pravnikov na šest doktorjev in tri priučene pravnike, medtem ko je zelo dvomljivo, da bi smeli nadaljnje tri asesorje-prisednike šteti v to poklicno skupino. Pravnikov različnih vrst je bilo torej gotovo osem, verjetno devet.

Ugotovili smo lahko, da je glede biografskih podatkov stanje razmeroma še kar pozitivno. Kar zadeva poklicno okolje, je še precej odprtega. Dosežki operozov na pravnem področju pa še zdaleč niso izčrpno obdelani, morda celo še niti niso vsi znani. Gre pač za pravno zgodovino, ki ima danes prav tako malo ali še manj raziskovalcev, kot pred 60 leti.

DIE JURISTEN UNTER DEN MITGLIEDERN DER AKADEMIE

Die mit dem Chronogramm 1701 versehene gedruckte Denkschrift "Apes" enthält ein Verzeichnis der 23 Akademiemitglieder als auch ihre Symbole und Wahlsprüche. Der bisherigen Meinung nach befanden sich darunter 13 bzw. 12 Juristen, die somit die absolute Mehrheit gebildet hätten. Da die Angaben in der Denkschrift nicht genug ausführlich sind und aus der Literatur nicht ersichtlich ist, wen wer als Juristen zählte, wird diese Gruppe hier näher betrachtet.

In der Tat werden im Verzeichnis vier Personen als Doktoren beider Rechte angeführt: ein Chorherr, ein Strafrichter, ein Stadtsyndicus und ein Oberadjunkt des landschaftlichen Sekretärs. In den Symbolen wird ein weiteres Mitglied als I. V. D. bezeichnet. Bekanntlich war aber auch der Obersekretär der Krainer Landstände J. D. v. Erberg Doktor beider Rechte. Zumindest sechs Juristen sind somit gesichert.

Offenbar zählte die Literatur unter die Juristen auch sechs Mitglieder, die im Verzeichnis von 1701 als Beisitzer (Assessoren) des Landschranken-gerichtes bezeichnet werden. Da wir einen darunter bereits als I. U. D. kennen, bleiben fünf übrig. Nun ist zu berücksichtigen, daß es verschiedene Arten von Beisitzern und auch von Juristen gab. Neben besoldeten Beisitzern durften im Gerichtskollegium auch unbesoldete Honorarbeisitzer mitwirken, sei es um ihres Prestiges Willen, sei es, um ihre beruflichen Aussichten zu verbessern. Sie waren nicht unbedingt Juristen. (Dies wird am Beispiel eines späteren Akademiemitgliedes besonders deutlich: er war als Maler und in der Kriegskunst ausgebildet, wurde dann in Krain Assessor und angeblich sogar Verwalter des Vizedomantes.) Aber auch nicht alle Juristen konnten auf ein abgeschlossenes Universitätsstudium zurückblicken, sondern juristische Kenntnisse und Berufe waren auch auf weniger formelle Art zu erreichen, so daß der Begriff Jurist ziemlich dehnbar war. Unter den fünf noch einzureihenden Assessoren war einer Sekretär des Krainer Landeshauptmannes, also zweifelsohne beruflicher Jurist. Der zweite hatte zumindest Ius studiert, von den übrigen dreien wissen wir nichts Konkretes

über ihre juristischen Qualifikationen. Sie konnten ja auch als Laien Beisitzer werden.

Der zwölfte mutmaßliche Jurist war gewesener Jurastudent, ständischer Registrator und Archivar, also gewissermaßen in einem juristischen Beruf tätig.

Insgesamt gab es demnach sechs sichere Doktoren beider Rechte, von denen fünf juristischen Beschäftigungen nachgingen, der sechste aber kirchlicher Würdenträger war. Zwei weitere Mitglieder waren zumindest in juristischen Berufen tätig, ein Assessor betont nur in seinem Wahlspruch seine juristische Beflissenheit (was gerade bei Laien häufig vorkommt), bei dreien dürfte sich aber ihr Juristentum auf das gelegentliche Sitzen im Gerichtskollegium beschränkt haben. Vorwiegend als Juristen dürften demnach acht, höchstens neun Mitglieder gelten.

Diese immerhin hohe Anzahl ist zum Teil damit zu erklären, daß nur drei "Fakultäten" (nach dem Muster der Universitäten, jedoch in der Bedeutung von Disziplinen) ausdrücklich zählten, unter welchen aber die juristische (wenn man den niederen Klerus ohne wissenschaftliche Ambitionen außer Acht läßt) gewiß die meisten Anhänger besaß.

Was die wissenschaftliche Tätigkeit betrifft, steht J. St. Florjančič an erster Stelle. Sein Werk über das Geldwesen (1695) ist das erste (und wahrscheinlich das einzige) im Rahmen der Akademie und ihres Programmes herausgegebene Buch. Das zweite juristische Werk relativ größeren Umfangs ist das unvollendete und daher nur in mehreren Handschriften erhaltene Buch J. D. Erbergs über das Verfahren vor der Krainer Landschranne. Von J. G. Dolničar stammt als zum Teil juristische Schrift das Programm für einen (allerdings unrealisierten) Neubau des Rathauses in Ljubljana. Dem Präsidenten der Akademie, der von Haus aus Theologe war, werden einige weitere juristische Schriften zugeschrieben. — Allerdings war der Krainer F. A. Pelzhoffer, Verfasser eines großen staatsrechtlichen Werkes, nicht Akademiemitglied.

Die Mitglieder juristischen Standes beschäftigten sich außerdem mit Geschichte (einschließlich Denkmalschutz und eventuell Genealogie), Astronomie und Chemie, doch auch als Dichter und Komponisten.

OPEROZI IN LATINSKA VERZIFIKACIJA

KAJETAN GANTAR

Če govorimo o Operozih in latinski verzifikaciji, je treba najprej omeniti dvoje.

Prvič: Verzificiranje oz. pesništvo ni izrecno predvideno kot eno od področij dejavnosti Akademije Operosorum. Niti v statutu niti v inavguralnem govoru se pesništvo *expressis verbis* ne omenja. Statut Akademije (*leges Academicae*) imenoma našteva tri področja njenih dejavnosti: teologijo, pravo in medicino.¹ Seveda si poezijo ali umetnost lahko domislimo pod izrazi *et cetera, seu alia*. Toda to, kar se pri taksativnem naštevanju omenja pod rubriko "itd", očitno ne sodi v prednostno usmeritev neke ustanove.

Ta molk o lepih umetnostih nas tem bolj preseneča, ker so druge akademije, ki so bile Operozom vzor ali ki so nastajale v naši bližini, štejele poezijo in besedno umetnost med svoje prioritetne opredelitve. Naj omenim rimsko Arkadijo, ki se največkrat navaja kot vzor naših Operozov.² Podobno velja npr. za Akademijo degli Oziosi Eruditi v

---

¹ Znanstveni načrt Akademije v 5. členu predvideva, naj se vsako leto obdela po eno stoletje po kronološkem zaporedju *in materia theologica, juridica, medica, seu alia*. V 7. členu so predvideni trije ocenjevalci del, ki bodo pripravljena za tisk, *unus ex theologica, alter ex juridica, tertius ex medica facultatibus*. V 4. členu se poleg teh treh omenjajo še politične znanosti (*Eruditiones Operosorum Labacensium Theologicae, Juridicae, Medicae, Politicae &*).

² Prim. M. Pirjevec, Kulturno delo Akademije Operosorum in njeni stiki z rimsko

Dubrovniku, ki je bila ustanovljena približno ob istem času kot ljubljanska Academia Operosorum³; med njene osnovne dejavnosti sodijo prirejanje recitacij in "vaje v literarni palestri".⁴ Zato najbrž ni naključje, da se najbolj vroče diskusije med dubrovniškimi Oziosi vodijo o literarnih in jezikovnih vprašanjih, o tem, ali naj bo uradni jezik akademije slovanski ali italijanski ali latinski,⁵ skratka, o vprašanjih, ki jih ljubljanski Operozi očitno sploh ne načenjajo.

Drugo, kar preseneča, je v zvezi s simbolom Operozov — čebelo (*apis*). Čebela je v antiki že od nekdaj veljala za simbol ali metaforo pesništva. Že grška zbornica pesnika Pindar in Bakhilid svojo pesniško ustvarjalnost primerjata s čebelino dejavnostjo, saj je njuna pesniška beseda mukoma nabrana kot strdja medu in zato tudi sladka kot med.⁶ Platon v dialogu "Ion" izrecno pravi: "Pesniki trdijo, da se kot čebele spreletavajo po vrtovih in gajih Muz in iz tamkajšnjih medeno sladkih vrelcev srkajo in nam prinašajo svoje pesmi."⁷ Antični viri Sofokla označujejo kot "atiško čebelo", podobno tudi dramskega pesnika Friniha⁸ in pesnico Erino.⁹ Še pogostejša je pesniško-čebelja metafo-

---

Arkadijo (Izvestja srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem za šolsko leto 1971-72, Trst 1972, 3-9).

³ Prim. M. Deanović, Odrzi talijanske akademije "degli Arcadi" preko Jadrana (Radovi JAZU 248, Zagreb 1933, 1-98, zlasti 27-30). Avtor domneva, da je bila ta dubrovniška akademija ustanovljena pred letom 1696 in obnovljena 1699.

⁴ Prim. M. Deanović, o. c.

⁵ M. Deanović, o. c., 34-35.

⁶ Pindar 01.10, 98; Nem. 3, 77; Pyth. 10, 53-54. Prim. J. H. Waszink, Biene und Honig als Symbol des Dichters und der Dichtung in der griechisch-römischen Antike (Rheinisch — Westfällische Akademie der Wissenschaften, Voträge G 196, Opladen 1974).

⁷ Platon, Ion 534 AB. Prim. Helmut Flashar, Der Dialog Ion als Zeugnis Platonischer Philosophie (Berlin 1958), 60-61.

⁸ Prim. Aristofan, Ptiči 749-750.

⁹ Anthologia Palatina VII 13 in 19.

rika pri rimskih pesnikih, kjer je prešla že skoraj v pregovor. Izraz *Quae circumvolitas thyma?* "Po katerem timijanu se paseš?" je pomenil približno toliko kot "S kakšno poezijo se zdaj ukvarjaš?"¹⁰ Horacij, ki je v obdobju Operozov veljal za najvišjo poetično avtoriteto, izrecno razlikuje dva tipa pesnikov: enega, ki se v lahkotnem, gracioznem letu kot labod vzpenja visoko v eterična prostranstva, drugega, ki kot marljiva čebela trudoma nabira sladki med po zemeljskih nižavah. V prvo vrsto sodi npr. Pindar, medtem ko sebe uvršča v drugo, v čebeljo kategorijo; samega sebe označuje kot *apis Matina*.¹¹ To metaforiko so povzeli tudi cerkveni očetje, zato najbrž ni naključje, da se npr. zavetnica cerkvene glasbe, sv. Cecilija, v antičnem življenjepisu označuje kot *apis argumentosa*, kot "melodij bogata čebela". In o sv. Ambrožu, ki velja za utemeljitelja cerkvenega pesništva, je bila razširjena legenda, da se je v otroštvu na njegovih ustnicah vgnездil roj čebel.¹²

Spričo tega nas tem bolj preseneča, da med 23 simboli Operozov, zbranimi v zbirki *Apes Academicae*, ni niti enega, ki bi vseboval najrahljejši namig na ta vidik čebelje simbolike. Vsepovsod se v teh emblemih pojavlja čebela kot nosilec pridnosti, urejenosti, neutrudnosti, skrbnosti, zbranosti, tišine, zvestobe, previdnosti itd. Čebela je *indefessa, onerosa, vigilans, surgentis solis amica*, njena odlika je spet

¹⁰ Prim. Horacij, *Epist.* 1, 3, 21.

¹¹ Horacij, *Carmina* 4, 2, 27-32: *ego apis Matinae more modoque grata carpentis thyma per laborem plurimum circa nemus uvidique Tiburis ripas operosa parvus carmina fingo*. Prim. G. Warmuth, *Autobiographische Tierbilder bei Horaz* (Hildesheim – Zürich – New York 1992), 89-93.

¹² Podobna zgodba je bila razširjena o Platonu, in zanimivo je, da se ta zgodba omenja v Florjančičevem inavguralnem govoru: *Platoni itidem, ex quo ejus in cunis dormientis labellis mel inseruerant, singularem eloquii suavitatem ore ejus emanaturam praedivinabant*. To pa je v zbirki *Apes* tudi edino mesto, ki bi utegnilo vsebovati namig na čebeljo-pesniško metaforiko.

in spet *labor, labor impiger, labor ingenii*. Skratka, čebela je Operozom predvsem simbol neutrudne marljivosti in naporne intelektualne dejavnosti. Nikjer pa nobenega namiga na skladnost njenih plodov, ki bi jih lahko primerjali s sladkostjo pesniške besede.

Iz tega lahko sklepamo, da je bila *Academia Operosorum* zasnovana kot izrazita akademija znanosti, brez ambicij poseganja na umetniška področja. Zato najbrž ni naključje, da so se ob njej, kmalu po njeni ustanovitvi, porajale specializirane akademije za posamezna umetnostna področja, najprej *Academia philharmonicorum* (1701) za glasbo, naslednje leto (1702) *Academia incultorum* za likovno umetnost, in nazadnje še *Academia Emonia* za besedne umetnosti, kot nekakšna podružnica rimske Arkadije. Te vzporedne akademije naj bi očitno izpolnile praznino, ki je ostala na področju lepih umetnosti.

To pa seveda ne pomeni, da se posamezni člani Akademije Operosorum niso ukvarjali s pesniško ustvarjalnostjo. Toda to je bilo — gledano z vidika Akademije — bolj njihovo zasebno početje. Tako npr. vemo, da je bil že prvi predsednik Akademije, Janez Krstnik Prešeren, tudi spreten latinski verzifikator in vsaj eno njegovo, po obsegu zelo skromno pesniško delo (saj šteje vsega 42 verzov) nam je tudi v tisku ohranjeno.¹³ Latinske verze sta pisala tudi dva od poznejših predsednikov Akademije, baron Janez Rudolf Coraduzzi Hallerstein in Jurij Andrej Gladič. Coraduzzi je znan predvsem kot domnevni avtor emblematske pesniške zbirke *Apes Academicae* (1701), ki ji je v okviru našega kolokvija posvečen poseben referat, zato jo tu samo bežno omenjam. Seveda pa že samo dejstvo, da so ravno *Apes*, se pravi, latinska pesniška zbirka, prva in pravzaprav edina uradna

¹³ Ioannes Baptista Preschern, *Ex nomine omen* (Labaci 1700). Zbirka vsebuje devet epigramov na kneza Leopolda in njegove otroke.

publikacija Akademije Operosorum, po svoje demantira molko o gojenju pesniške umetnosti v statutu Akademije.

Razen trojice predsednikov je bila še vrsta Operozov, ki so — poleg drugega — zlagali tudi latinske verze; naj omenim imena kot so Ivan Štefan Florjančič, Jurij Andrej Gallenfels, Jurij Žiga Pogačnik, Marko Jožef Perizhoffer, Janez Gregor Dolničar. Vendar smo o njihovih literarnih izdelkih slabo poučeni ali pa so podatki o tem nezanesljivi in pomanjkljivi.¹⁴

Odrto ostaja vprašanje, ali je bilo v tem času na Kranjskem kaj vidnejših latinskih pesnikov, ki niso bili včlanjeni v Akademijo Operosorum. Vpogled v Simonitijevo bibliografijo slovenskih latinistov nam pove, da bi izven kroga Operozov v tem času prišla v poštev kvečjemu tri ali štiri imena; to so Sigismund Jenschitz¹⁵, Janez Krstnik Prešeren¹⁶, Sigismund Liechtenberg¹⁷ in morda še Andrej

¹⁴ V SBL se pogosto omenjajo podatki o latinskih zbirkah, za katerimi se je izgubila vsaka sled. Tako npr. naj bi Aleš Sigmund Dolničar (sin Janeza Gregorja Dolničarja) leta 1713 v Benetkah izdal pesniško zbirko *Encomium vitae agrestis*, ki so jo moji znanci, bibliotekarji Biblioteke Marciane v Benetkah in profesorji padovanske univerze, zaman iskali po tamkajšnjih knjižnicah. — Že omenjeni Jurij Andrej Gladič je — po podatkih SBL I 214 — napisal verzificirano kranjsko cerkveno zgodovino, ki naj bi se hranila v arhivu ljubljanskega škofijskega kapitlja, vendar je tam ni (razen naslovne strani). — Ivan Štefan Florjančič de Grienfeld naj bi izdal pesnitev *Consolatio geographica in solatium desolatae matheseos* (Labaci, 1717), katere avtor je v resnici najbrž Jožef Kraus (prim. SBL I 183). — Janez Krstnik Prešeren naj bi — po J. Gr. Dolničarju — objavil ali v rokopisu zapustil *Selectiora poemata*, prim. SBL II, 565. Itd.

¹⁵ Prim. SBL I 403. Na Dunaju je leta 1712 izdal dve pesniški zbirki: *Vigilantis somnia Musae ex Apollinis cortina praesentata*; *Parnassus sacer coelitibus qui nomen habet a poetis*.

¹⁶ Gre za Janeza Krstnika Prešerna iz Poljč pri Begunjah (1677-1735), ki ga SBL II 505 navaja pod štev. 91. Leta 1714 je v Gradcu izdal *Exercitationes poeticae*.

¹⁷ Prim. SBL I 662. L. 1719 je v Gradcu (anonimno) izdal zbirko *Elegiae Marianae*.

Franzell.¹⁸ Zanimivo je, da gre pri tem izključno za imena jezuitov, kar nas ne preseneča, ampak samo potrjuje že večkrat izraženo domnevo o nekakšni averziji med Operozi in jezuiti.

Da pa se ne bi izgubljal v golem naštevanju bio- in bibliografskih podatkov, se bom v nadaljevanju omejil samo na dve imeni, na dva morda najbolj tipična predstavnika latinske verzifikacije med našimi Operozi. To sta Jurij Andrej Gladič in Janez Gregor Dolničar.

Jurij Andrej Gladič (1659-1725) z akademiskim psevdonimom *Inermis* je izdal pet latinskih pesniških zbirk; zanimivo je, da so vse izšle še pred ustanovitvijo Akademije Operosorum.¹⁹

Gladičeva latinska verzifikacija je po eni strani patetično do skrajnosti nabrekla, po drugi strani nasičena z raznovrstno učenostjo, polna sledov avtorjeve velike načitanosti. Tematika je zgodovinsko aktualna, lahko bi rekli, propagandno tendenciozna. Najrajši opeva zmagovite pohode avstrijskih monarhov in knezov, ki jih primerja z največjimi podvigi antičnih vojskovodij ali mitičnih junakov; toda te primerjave so tako za lase privlečene, tako preobložene z baročno nabreklo dikcijo, da pogosto presegajo meje dobrega okusa.

Druga značilnost Gladičevih verzov je, kot rečeno, njihova učenost. Za vsakim verzom se skrivajo aluzije na znane in neznanе pisce, vsepovsod odkrivamo sledove avtorjeve izredne načitanosti. Najlepši primer za to je centon, ki ga je zložil ob smrti lotarinškega vojvode Karla (1690), kjer svoje učenosti niti ne skriva, ampak jo z

¹⁸ Prim. SBL I 188: Po rodu je bil iz Beljaka, služboval je v raznih krajih, umrl v Ljubljani. V Trnavi in na Dunaju je izdal več pesniških zbirk.

¹⁹ In sicer: *Belgradi moenia invicta Austriae virtus subegit et evertit* (Labaci 1688); *Culmen gloriae Austriae felicitatis proprium* (Viennae 1688); *D(eo) O(ptimo) M(aximo) memoria immortalis* (1690); *Funebris naenia sive castrum doloris* (Labaci 1689?); *Gallicinium* (1688). Za podrobnejše bibliografske podatke glej P. Simoniti, *Sloveniae scriptores Latini recentioris aetatis* (Zagreb-Ljubljana 1972), 51-52.

navedbami citatov ob robu sam očitno razkazuje. Potem ko pokojnika označuje kot "tekmeca Scipionu, enakega Avgustu, ki nič ne zaostaja za Aleksandrom, je pa srečnejši od Hanibala" (*aemulum Scipionis, Augusto parem, non impari Alexandro, felicior Annibale*), potem ko ga označuje kot *Herculem invicti animi*, potem mu zapoje slavospev v obliki centona, ki obsega 38 verzov, katerih vsak je vzet iz drugega avtorja. Da pa bralcu ne bi preveč oteževal pesniškega užitka, mu ob robu kar sam navaja vire svoje centonske inspiracije, se pravi, avtorje, iz katerih so posamezni verzi napaberkovani: spisek sega od Lukrecija in rimskih elegikov do humanističnih učenjakov, kot sta Julij Caesar Scaliger in Thomas Moore. Izdelek seveda nima umetniške vrednosti, je pa zanimiv kot *curiosum*, kot verjetno prvi primerek centona, ki je nastal na naših tleh, in zanimiv tudi sicer, po raznolikosti svojih virov (znani centoni se sicer navadno naslanjajo le na eno samo pesniško besedilo).²⁰ Najbrž ni naključje, da je Gladič segel ravno po tej obskurni in najmanj izvorni zvrsti poezije. Ne naključje, ampak plod načrtnega študija: v katalogu ljubljanske semeniške knjižnice sta namreč zabeležena vsaj dva primerka centonske poezije, ki si ju je Gladič gotovo dobro ogledal.²¹

Razumljivo je, da je takšna poezija povsem brezosebna, da nas pusti hladne in neprizadete. Edini izdelek, kjer čutimo avtorjevo osebno prizadetost, je pesnitev z naslovom *Gallicinium*, kar bi v prevodu pomenilo "petelinje petje" ali pa "Francosko petje" oz. "Petje

²⁰ Najbolj znamenit je *Cento nuptialis* poznoantičnega pesnika Avzonija, nastal ok. leta 368, sestavljen iz samih Vergilijevih verzov.

²¹ *Centones ex Virgilio Probae Falconiae Feminae Clarissimae Hortensis, Adelphi uxoris; Homero-Centones, vel Homero-centra, quae Carmina et Centones dicuntur Eudociae, seu Eudoxiae Imperatricis*. – Proba, sodobnica že omenjenega pesnika Avzonija, je v centonu, sestavljenem iz samih Vergilijevih heksametrov, povezala zgodbe Svetega pisma od stvarjenja sveta do Kristusovega vnebohoda.

o Francozih". Gre za besedno igro, ki je neprevedljiva, kajti latinska beseda *Gallus* je homonim, ki lahko pomeni ali "petelin" ali pa "Galec" oz. "Francoz". Avtor se z dvopomenskostjo te besede poigra že takoj na začetku, ko pravi:

Erigite aures! Gallus superbe cristam erigit. Alas vibrat, caudam expandit, calcaria acuit. Cantillat, aliis terribiliter, suaviter aliis, perniciose omnibus ...

"Napnite ušesa! Petelin (= Francoz) ošabno privzdiguje svoj greben, šopiri peruti, razpenja svoj rep in brusi ostroge. Že poje — enim v grozo, drugim v užitek, vsem pa v pogubo ..."²²

Cela pesem je en sam strupen pamflet na Francoze, ki jih Gladič — kot goreč avstrijski domoljub — iz dna duše sovraži. Toliko smrdljive gnojnice ni zlepa noben avtor izlil na Francoze in na vse, kar je francoskega: in to sovraštvo mu je privrelo zares iz globine srca. Sam sicer zatrjuje, da so mu ti verzi privreli na dan *Germanorum amore, non Gallorum odio* ("iz ljubezni do Nemcev, ne iz sovraštva do Francozov"). Toda takoj nato dostavlja: *Quamvis gentem superbe gentes meliores despicientem, gentem libertati bonisque nostris inhiantem, gentem disidiis, ruinis, fraudibus exterarum gentes turbantem, gentem iura gentium toties violantem, gentili more odisse vix peccatum iudicabunt politici, suadebunt iuris periti, ignoscent theologi ...* "Vendar pa narod, ki ošabno prezira boljše narode, narod, ki pohlepno hlasta po naši svobodi in po našem premoženju, narod, ki je z zanikrnostjo, uničevanjem, spletkarjenjem vznemirjal druge narode, narod, ki je že nič kolikokrat poteptal pravice drugih narodov — takšen narod po

²² Pravzaprav se z dvopomenskostjo te besede poigrava že na naslovni strani, kjer navaja pesem o levu in orlu (pod orlom je seveda mišljen avstrijski državni grb), ki ju izziva petelin. Toda — "Pazi se, Petelin! Tudi če boš s poletom svojih peruti Levu ušel, Orlovim krempljem ne ubežiš!" *Galle, cave! ... Nam licet effugias penna pernice Leonem, Galle, unguis Aquilae non tamen effugies.*

pogansko sovražiti — tega ti noben politik ne bo štel v greh, to ti bodo svetovali pravni izvedenci, to ti bodo teologi rade volje odpustili ...” V ozadju tega sovraštva slutimo napetosti med Habsburžani in Francozi zaradi španske dediščine, ki so se kazale že med vladavino zadnjega španskega Habsburžana, debilnega Karla II, in ki so pozneje, po njegovi smrti (1700), prerasle v pravo nasledstveno vojno.²³ Poleg tega pa se v tem času že krepi nemška nacionalna zavest, ki se usmerja tudi proti francoskim vplivom — proti francoski modi, proti francoskemu luksusu, proti nakupom v Parizu in celo proti vdoru francoskih tujk, ki ogrožajo nemščino.²⁴

Čeprav avtor zatrjuje, da ne bo omenjal starih francoskih grdobj — šentjernejske noči (*vesperas Bartholomaeas non ad mentem revoco*), pohlepnosti in spletkarstva francoske kraljice, paktiranja s Turki, kar je imelo katastrofalne posledice — padec Kandije na otoku Kreti, ki je bila nekoč predstraža krščanstva (*orbis Christiani olim propugnaculum*), vendar vse to privoščljivo omenja. Potem našteva še zlobne nakane novejših in najnovejših francoskih državnikov — *Richeliana*²⁵, *Sulliana*²⁶, *Mazeriana*²⁷, *Colbertina*²⁸, *Auberina*²⁹, *Balzaciana*³⁰,

²³ Prim. R. A. Kann, *Geschichte des Habsburgerreiches 1526-1918* (Wien-Köln-Graz 1977), 86-89.

²⁴ Prim. H. Benedikt, *Die Monarchie des Hauses Österreich* (München 1968): “Hans Wagner von Wagenfels, vzgojitelj Jožefa I, je leta 1691 objavil *Ehren-Ruff Teutschlands, der Teutschen und ihres Reiches*, kjer ... rohni proti pariški modi, zlasti proti nakupom pri pariških draguljarjih namesto v Nürnbergu, proti kavalirskim izletom v Pariz, proti francoskim dvorjanom in služabnikom, v katerih vidi livrirane špijone. Wagner se tudi pridružuje čiščenju jezika od francoskih primesi ...”

²⁵ Kardinal Richelieu (1585-1642), znameniti državnik, ki si je med drugim prizadeval, da bi s švedskim kraljem Gustavom Adolfom in nekaterimi nemškimi knezi osnoval močno protiaavstrijsko koalicijo.

²⁶ Maximilien Sully (1560-1641), francoski državnik in finančni strokovnjak.

*Vindamiana*³¹, *aliorumque publici iuris consilia*: dokler se bodo Francozi in Turki bohotali, toliko časa v nemških deželah ne bo miru (*pace carituram et quiete Germaniam, quamdiu Gallus et Turca florebunt*).

Pamflet izzveni s sedemkratnim pozivom k izobčenju. Sedemkrat zazveni refren *Anathema esto*, zadnjikrat z dopolnilom: *Qui ita Deo placere studet ut non offendat Diabolum, anathema esto!* "Kdor bi rad Bogu ugajal tako, da se ne bi zameril hudiču, bodi izobčen!"

Zanimiv je tudi Gladičev pripis na koncu:

Quae pro Austriacae Aquillae tranquillitate augurabundus praecinebat Genius Austriophili Gladiati.

"To je za mirno počutje Avstrijskega Orla s preroškim darom prezgodaj zapel Genij Oboroženega Avstrijofila."

... *augurabundus praecinebat*: Kot da bi Gladič v svoji avstrijofiliji in galomiziji natanko sto let vnaprej slutil izbruh francoske revolucije, ki bo zadala avstrijskemu orlu enega najbolj ponižujočih udarcev.

V spretnosti izražanja in načitanosti za Gladičem ne zaostaja Janez Gregor Dolničar (1655-1715)³², v iskrivosti in domiselnosti ga celo

²⁷ Kardinal Giulio Mazarin (1602-1661), francoski državnik italijanskega rodu. Med drugim je v koaliciji z nekaterimi nemškimi knezi osnoval "rensko zvezo", ki naj bi zajezila avstrijski vpliv v zahodni Evropi.

²⁸ J. B. Colbert (1619-1683), francoski državnik in finančni strokovnjak na dvoru Ludvika XIV.

²⁹ Daniel Auber, član Francoske Akademije, kipar in rezbar, ki je olepšal versailleski dvorec.

³⁰ J. L. Balzac (1597-1654), pisatelj.

³¹ Znana sta dva francoska vojskovodja s tem priimkom: admiral César Vendôme (1594-1665), zmagovalec v pomorski bitki pred Barcelono, in njegov vnuk general Louis Joseph Vendôme (1654-1712), ki je izvojeval več zmag v Flandriji, Kataloniji in Italiji.

³² Prim. izčrпно geslo M. Smolika, SBL IV 73-76, s. v. Janez Gregor Thalnitscher. M.

prekaša. Dolničar je poleg drugega rad sestavljal epitafe, nagrobne napise, ki jih je nato sam povezal v (nedokončano) rokopisno zbirko z naslovom *Cypressus*. V stilnem in oblikovnem pogledu gre pri teh epitafih bolj ali manj za klišejsko izrazoslovje, ki se prepleta s pietetnimi in panegiričnimi poudarki. Avtor skuša to izrazoslovje dramatsko na razne načine razgibati, npr. s tem, da mu pogosto daje obliko dialoga s slučajno mimoidočim popotnikom.³³ Takšen je npr. epitaf, ki ga je posvetil svoji materi:

Nobili matronae Annae Mariae Thalnitscher a Thalberg. Quam virtus ex integro servata Calendis Novembribus anno 1690 aedibus aeternum beatis adnexit. Filii posuerunt matri.

Quae cubit hoc, quaeris, tumulo matrona, viator?

Maesta cui virtus hic monumenta locat?

Thalnitschera fuit thalamo, Schönlebnia natu.

Nomen nosse rogas? Anna Maria. Petis Proles? Sex habuit. Mores? Pietate fideque praestans, feminei gloria sexus erat.

Bis triginta annis vixit si annexeris unum, coelo animam moriens reddidit, ossa solo, donec summa dies supremi iudicis aequo iussu ter fausto iungat utrumque polo.

“Žlahтни gospe Ani Mariji Dolničar. Njo je krepost, ki jo je v

---

Smoliku se tudi zahvaljujem za pomoč pri razbiranju Dolničarjevih verzov, ki so tu interpretirani.

³³ Oblika nagovora na mimoidočega popotnika je zelo pogostna na rimskih nagrobnikih. Takšno obliko ima npr. že eden najbolj znanih arhaičnih epitafov (CIL VI 15346): *Hospes, quod deico, paullum est, asta ac pellege ...!* (“Popotnik, nekaj malega ti imam povedati; postoj in beri! ...”).

celoti ohranila, prvega novembra 1690 pridružila večno blaženim bivališčem. To so sinovi postavili svoji materi.

*Kdo je gospa, ki v tem grobu leži, sprašuješ, popotnik?
Komu je žalna Krepost stavila ta spomenik?
Dolničar se je pisala v zakonu, Schönleben od rojstva.
Rad bi poznal ji ime? Ana Marija. Želiš
vedeti, koliko otrok? Šestero. Značaj? Po zvestobi
zgodna, pobožnosti vzor, ženskemu spolu v ponos.
Dvakrat po trideset let bi živela, če eno dodal bi,
v smrti je dušo v nebo, zemlji vrnila kosti,
dokler da v dnevu poslednjem, na ukaz najvišji sodnika
združi oboje se spet v trikrat presrečno nebo.*

Sorazmerno najbolj občuteni so verzi, ki objokujejo umrle v prezgodnji mladosti.³⁴ Takšen je npr. nagrobnik Ane Marije Toš, ki je bila po materi kranjskega, po očetu pa škotskega rodu.

Epitaphium Filiae Domini Tosch Mariae Annae quae 2. 5. 1692
matura morte corripitur.

*Crainburgum matrem genuit mihi, Scotia patrem,
Labacum vitam, quam dedit, abripuit
flore iuventutis, cum tamen dignior essem
formis Pieridum blanditiisque viri.
Ergo quater quinas nedum mihi collere messes
fas erat istos cum cogor inire locos.
Hinc aliis cedo lusum Veneresque iocosque
intactus noxis spiritus astra petit.*

³⁴ Gre za zelo razširjen, v literaturi in na napisih pogosto obdelan motiv "prezgodnje smrti", prim. J. ter Vrugt Lentz, *Mors immatura* (Groningen 1960).

“Nagrobnik hčere gospoda Toša, Ane Marije, ki jo je 2. maja 1692 ugrabila prezgodnja smrt.

*Kranj mi je mater rodil, očeta pa Škotska. Ljubljana
dala življenje mi v dar, sama ugrabila ga spet
v cvetu mladosti, ko vendar bi bolj zaslužila, da uživam
v čaru Modrtic Pierćd, v nežni ljubezni moža.
Nisem še štirikrat pet dočkala žetev v življenju,
že mi usoda veli, proč da odidem od tod.
Drugim prepuščam zdaj igre v ljubezni in šale zabavne,
duh moj, brez krivde in čist v zvezde visoko se pne.”*

Dolničar je učen pesnik, *poeta doctus*, ki rad briljira s svojo načitanostjo. Tako se npr. nagrobnik dojenčka Julija, ki je bil verjetno brat prej omenjene Ane Marije Toš in je umrl komaj osem dni star, začne z besedami: *Carnia me genuit. Carni rapuere, tenet nunc Labacum*. “Kranj me rodil je, Kranj me ugrabil, a zdaj me objema Ljubljana ...” Verz je očitna aluzija na znameniti epitaf rimskega pesnika Vergilija: *Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc Parthenope* ... V aluziji se skriva kanček iskrive duhovitosti: na eni strani epitaf najslavnejšega rimskega pesnika, na drugi strani nebojlenega dojenčka, ki še jecljati ni znal ...

Podobna iskriva duhovitost odlikuje tudi druge epitafe, ki jih lahko štejemo med najbolj izvirne, čeprav bi verjetno tudi zanje lahko našli daljnje vzorce v antiki.³⁵ Takšen je npr. rimani nagrobnik nekega peka Vita:

³⁵ Prim. iskrivo šegave epitafe iz antike: A. Sovrè, *Lanx Saturæ* (Ljubljana 1928), 264-5.

*Coqui nomine Viti ad S. Petrum.
Hic jacet sepultus Vitus
plurimum tamen invitus
sibi unicum optaret
ut una tecum ambularet
vel si hoc ei liceret
hanc sedem tibi cederet
tu cum nobis acceptare
abi et bene precare!*

“Tu, v tej zemlji, Vit počiva,
pa ob tem nič ne uživa,
če bi kaj lahko izbiral,
bi zdaj s tabo promeniral,
če bilo bi dovoljêno,
rad ta dom bi dal v zameno.
Zdaj, ko si govoril z mano,
pojdi, zame moli zbrano!”

Mimoidočega popotnika ogovarja tudi tale hudomušni epitaf nekega Janez Krstnika Wuriaka; Dolničar sam mu je dal naslov *epitaphium aenigmaticum* (“zagonetni epitaf”):

*Viator.
Sta. Lege. Abi.
Hic jacet Joannes Baptista Wuriak, nec nobilis nec
vilis. Nec eques nec causidicus, nec philosophus nec
chymicus, nec maecenas nec parasitus, nec dives nec
egenus,
sed omnia.*

*Nec in urbe nec in suburbio, nec domi nec foris,
nec in patria nec extra, nec inter claros neque
rudes vitam egit,*

sed ubique.

*Nec senio, nec siti neque fame, nec morbo nec
inopia, nec calore nec frigore sublatus,
sed omnibus.*

*Hoc illi nec elogium nec comitium,
nec vicinus nec peregrinus, nec heres
nec agnatus, nec amicus nec inimicus
posuit.*

Anno Salutis 1691, die XX. Nov.

“Popotnik,
postoj, preberi in pojdi!

Tukaj počiva Janez Krstnik Wuriak, ne imenitnik
ne nizkotnež, ne vitez ne odvetnik,
ne filozof ne kemik, ne mecen in ne prisklednik,
ne bogataš ne siromak,
ampak vse to.

Ni v mestu ne v predmestju, ni doma ne zunaj,
ni v domovini ne v tujini, ni med slavnimi
ne med preprostimi živel,
ampak vsepovsod.

Ni od starosti, ni od žeje ne od lakote,
 ni od bolezni ne od pomanjkanja,
 ni od vročine ne od mraza umrl,
 ampak od vsega.

Tole, kar ni beseda slave ne slovesa, mu je
 nekdo, ki mu ni bil ne sosed ne tujec,
 ne dedič ne sorodnik, ne prijatelj ne sovražnik
 postavil.

V letu odrešenja 1691, 20. novembra.”

In ne nazadnje zasluži omembo tudi epitaf, ki ga je Dolničar
 napisal svojemu ljubljensmu mestu Ljubljani, oziroma njeni prednici,
 starodavni Emoni:

Epitaphium urbis Labacensis

*Hac quondam celebris condor Aemona ruina,
 qua speciosa steti, macte, situ, populo.
 Reliquias quascumque vides, qua moenia cernis,
 diruta splendoris sunt monumenta mei.
 Nec nomen tenui cum verso nomine vocor
 Labacum, clarum caetera nomen habet.
 Discite, mortales, sub sole nil esse securum
 ac constans, urbes cum sua fata manent.*

“Nagrobnik ljubljanskega mesta

Tukaj, na teh razvalinah, bila sem zgrajena Emona,
 lepa nekoč sem bila, slaven in srečen moj rod.

Vse, kar tu naokrog lahko vidiš ostankov obzidja,
 slave nekdanje so zdaj moje razrušen spomin.
 Nisem ohránila niti imena, saj zdaj se Ljubljana
 kličem, vse drugo ima moje preslavno ime.
 Vedite, smrtniki: mesta dočkajo svojo usodo,
 ni je pod soncem nikjer trajno obstojne stvari.”

Literarne izdelke, ki sem jih tu navedel, bi lahko dopolnil še z verzih drugih Operozov. Vendar se podoba ne bi bistveno spremenila: prevladuje retorična patetika in baročna nabreklost, poigravanje z besedami, razkazovanje učenosti in načitanosti, skrite in prikrite aluzije na bolj ali manj znane antične in poznejše pesnike. Le redki so primeri osebne doživetosti, kot npr. v verzih Jurija Žige Pogačnika, ki opisujejo regato na Ljublanici in spremljajočo glasbo.³⁶

Naj še omenim, da so vse te verzifikacije z metrično formalnega vidika brezhribne, dolžine in kratčine si sledijo po zakonitih zaporedjih, heksametri imajo predpisane cezure in diereze. Vse to seveda ni golo naključje, ampak plod načrtnega študija in napornega dela. V ljubljanski semeniški knjižnici je ohranjeno presenetljivo veliko število metričnih priročnikov in učbenikov za verzificiranje, ki učenca ob

³⁶ Latinski izvirnik te pesmi je najprej objavil V. Steska (IMK 1900, 162), slovenski prevod (K. Gantarja) pa J. Pogačnik, najprej v Zgodovini slovenskega slovstva 1 (Maribor 1968, 199-200), nato v Naši besedi (Valvasor in sodobniki, Ljubljana 1971, 279). Prim. tudi Pogačnikovo oznako: "Pesnik je opisal glasbeni koncert, ki pa je dobil kozmične dimenzije. V stihih prevladujejo dinamika, patos, ekstatično doživetje glasbenih tonov in halucinantna vizionarnost, ki spreminja pojave predmetnega sveta ter jih ureja po logiki trenutnega navdiha." Ker to pesem podrobneje obravnava referat D. Pokorna (o Operozih in Akademiji Philharmnicorum), se tu v njeno interpretacijo ne spuščam, čeprav sodi nedvomno v rih latinske pesniške produkcije naših Operozov.

praktičnih vajah vpeljejo v skrivnosti latinskega verza,³⁷ tako da se npr. učenec najprej vadi in uri spreminjati Horacijeve sapfiške kitice v heksametre, potem se sistematično loti nadaljnjih, težjih vaj, v nasprotni smeri, tako da heksametre preliva v sapfiške kitice, potem spet vzame biblična besedila, npr. psalme, ki jih preoblikuje najprej v heksametre, potem postopoma v elegične distihe, v sapiške kitice itd. Vse to priča o trdi metrični šoli, skozi katero so šli naši Operozi. Zanimivo je, da so avtorji vseh teh priročnikov praviloma jezuiti. Kot znano, je tudi jezuitska *Ratio studiorum* takšne in podobne vaje dijakom predpisovala v okviru rednega gimnazijskega učnega načrta.

Ob tem se nam ne nazadnje nehotе zastavlja vprašanje, kakšen pomen je ta verzifikacija imela za tedanje kulturno dogajanje v našem prostoru in kakšen (če sploh kakšen) je bil njen vpliv in odmev na poznejše literarne tokove na Slovenskem.

Do izida "Pisanic", prvega literarnega almanaha na Slovenskem, je po zatonu Akademije Operosorum minilo še več kot pol stoletja, do Prešernovih pesniških prvencev še več kot celo stoletje. Bilo bi seveda precej naivno trditi ali dokazovati, da je kak drobec tega literarnega snovanja našel svoj odmev v Pisanicah ali celo v Kranjski Čbelici. Gotovo pa so te verzifikacije po svoje prispevale k ustvarjanju

³⁷ Naj navedem samo nekaj naslovov takšnih priročnikov iz kataloga ljubljanske semeniške knjižnice: *Pantaleontis Bartelonaei Raverini de ratione quantitatis syllabariae liber* (Lugduni 1578); *Ars metrica id est Ars condendorum eleganter versuum, ab uno e Societate Iesu* (Dilingae 1694); *Thesaurus Poeticus, hoc est Prosodia promptissima ... authore Henrico Smetio; Parnassus Poeticus, seu potius Parva Officina Poetica opera Davidis Lyndesidae natione Scoti; De carminibus artificiose componendis Praecepta, authore Giorgio Sabino; De Epithetis recte et decore adhibendis consilia Georgii Fabricii Chemnicensis; Flaviscae Poeticae, sive Synonymorum, Epithetorum et Phrasium Poeticarum Thesaurus, opera RP Joannis Baccherii; Praxis Poetica, sive Methodus quodcumque genus carminis facile et eleganter componendi authore RP Paulo Aler S. J.*

kulturne klime in literarne zavesti v našem prostoru, k negovanju tistega občutljivega besednega, slogovnega in oblikovnega humusa, ki mora biti temeljito preoran in razrahljan, če naj obrodi dobro letino. Interes za literarna, zlasti za literarno formalna vprašanja, pa čeprav so bila ta spočetka navidez tako neživljenjska kot je sestavljanje centonov in fiktivnih epitafov, poslej na Slovenskem ni več zamrl, nasprotno, sčasoma se je le vse bolj poglabljal. In to je bil vsekakor eden od predpogojev, v katerih se je nato razcvetela slovenska literarna pomlad v obdobju razsvetljenstva in romantike. In morda ima tista formalna dovršenost in brezhibnost, ki nas preseneča že ob prvem velikem fenomenu naše poezije, svoje korenine med drugim tudi v tradiciji, ki se navezuje na formalno do kraja izpopolnjene in dovršene latinske pesniške igrice naših Operozov.

OPEROSI UND DIE LATEINISCHE VERSIFIZIERUNG

Academia Operosorum Labacensium war laut ihrem Statut eine Akademie der Wissenschaften; in *Leges academicae* ist nur von den Wissenschaften (Theologie, Jus, Medizin), nirgends von den schönen Künsten die Rede. Es ist außerdem merkwürdig, daß die Embleme der Akademiker, die Bienen (*apes*), nur als Vorbilder der Fleißigkeit, Sorgfältigkeit, Tüchtigkeit usw. gedeutet werden, obwohl die Biene bekanntlich schon bei den antiken Dichtern und Philosophen (Pindar, Bakchilides, Aristophanes, Platon, Lukrez, Horaz) oft und vor allem als Symbol der poetischen Tätigkeit interpretiert wurde.

Doch haben sich mehrere von den Operosi privat auch mit der Poesie beschäftigt und lateinische Verse geschrieben.

Die lateinischen Verse von Operosi zeugen von einer souveränen Beherrschung der lateinischen Prosodie und Metrik und von guten Kenntnissen sowohl der klassischen als auch der humanistischen Poesie. Die Operosi pflegen sich in kuriosen und obskuren literarischen Gattungen

auszudrücken, die oft in Wortspielereien ausarten; es herrschen rhetorisches Pathos, barocke Üppigkeit und allerlei Gelehrsamkeit und nur selten kann man von einem echten dichterischen Erlebnis reden.

Als typische Vertreter einer solchen literarischen Richtung werden hier beispielsweise Georgius Andreas Gladich (1659-1725) und Ioannes Gregorius Thalnitser (1655-1719) vorgestellt.

Von den anderen lateinische Versifikationen des Gladich, die meistens in pathetisch gehobenen, barock überladenen und geschwollenen freien Rhythmen verfasst sind, weicht das Gedicht *Gallicinium* (1688) stark ab, ein aggressives, geistreiches Pamphlet, das vom giftigen Haß gegen die Franzosen und all das Französische inspiriert und erfüllt wird. Das Gedicht ist wohl aus den Spannungen zwischen Österreich und Frankreich wegen der spanischen Thronfolge und Erbschaft entstanden, deren Folge eine antifranzösische Stimmung auch auf anderen Gebieten war. Als ein Wunderwerk der Gelehrsamkeit kann man seinen Cento zu Ehren des lotharingischen Fürsten Karl bezeichnen (1690), der aus 38 Versen, die verschiedensten Dichtern von Lukrez und römischen Elegikern bis zu Thomas Moore und Iulius Caesar Scaliger entnommen sind, zusammengeflickt wird. Um das Verständnis des Gedichts zu erleichtern, hat Verfasser am Rande die Quellen seiner centonischen Inspiration selbst angegeben.

Guter Meister der lateinischen Verskunst war auch I. G. Thalnitser, der u. a. eine Sammlung der Grabinschriften unter dem Titel "Zypresse" (*Cypressus*) im Manuskript hinterlassen hat. Es handelt sich um versifizierte Epitaphien an seine Bekannten, Verwandten und andere Zeitgenossen, von denen viele offensichtlich fiktiv sind, denn sie zeichnen sich durch geistreiche, manchmal auch witzige Redewendungen aus, die kaum für eine Grabinschrift geeignet sind.

Die Operosi haben mit ihren lateinischen Versifikationen grosses Interesse besonders für formell poetische Probleme erweckt und somit Bedingungen zum Schaffen eines kulturellen Klimas und einer literarischen Ebene geschaffen, aus der die formell vollendete Poesie zur Zeit der slowenischen Aufklärung und Romantik hervorwachsen konnte.

ACADEMIA OPEROSORUM IN LIKOVNA UMETNOST

EMILIJAN CEVC

Janez Gregor Dolničar (Thalnitscher), po programski in organizacijski strani vodilna in najpomembnejša osebnost *Academiae Operosorum*, je o Ljubljani svojega časa ponosno zapisal: *Vidisses ea tempestate in urbe Labacensi Romam redivivam et triumphantem* — da bi bili videli v mestu Ljubljana oživiljeni in zmagoslavni Rim. — Ta sicer baročno vznesena in domoljubno poudarjena primerjava med Ljubljano in Rimom ni merila samo na verski, duhovni prerod mesta, marveč nič manj na celovit umetnostni razcvet, ki je pognal iz kulturne volje izbrane plasti ljubljanskega mesta in kranjske dežele. Ljubljana kot njeno srce je okoli leta 1700 poglobljeno ustvarjalno zaživela in si razširila razgled ne samo do nemških, marveč tudi do italijanskih in francoskih središč. Mesto je v Dolničarjevem času zares vzbrstelo kot izredno živ organizem, kakor bi hotelo v nekaj desetletjih dohiteti, kar je v preteklem poldrugem stoletju bilo zamudilo. Valvasorjeva veduta Ljubljane iz osemdesetih let 17. stoletja nam kaže še poznosrednjeveško uglašen urbanističen značaj z značilnimi strmimi strehami, na bakrorezu iz srede 18. stoletja pa razberemo že njegovo zelo spremenjeno podobo — zmagal je nov urbanističen okus, mesto se je slikovito razcvetelo z baročnimi stolpi, kupolami in palačami. Prof. France Stelč je ta zgodovinski prelom domisljeno zajel z besedami, da “je usoda hotela, da bodi velezaslužni Valvasor, ki je umrl leta 1693, zadnji severnjak med nami in njegovo smrtno leto

rojstno leto nove, italijansko orientirane estetike med Slovenci". Prav Academia Operosorum je prežela ljubljansko kulturno življenje z novim zaletom in dotedanje iščoče tavanje likovne umetnosti skladno in načrtno usmerila proti italijanski, tedaj evropsko odločujoči umetnosti, katere vodilni mojstri — arhitekti, kiparji in slikarji — so bili nosilci zrelega baročnega slogovnega izraza, njihova domovina pa za vso Evropo vabljiva umetniška šola.

Academia Operosorum v svojem programu sicer ni posebej poudarila likovnih umetnostnih nalog, vendar jih je implicite vključevala v svoje kulturno žarčenje in jih tudi uresničevala. Čas je za to dozorel! Evropska kulturna klima je bila docela barokizirana in tudi umetnost slovenskega ozemlja se je prepojila z barokom, saj je ob vodstvu Ljubljane doživela "kulturno biološko zrelost" (Stelè). 17. stoletje je bilo zaznamovano še z ranami duhovnih in političnih napetosti, pustolovskih zarot doma in v soseščini, z odmevi tridesetletne vojske in še vedno s strahom pred roparskimi napadi od južne strani. Med umetninami, ki jih je zapustilo 17. stoletje, naletimo v povprečju le na malo pomembnejših del; v slikarstvu prevladujejo simbolika, poučnost, dogmatičnost, alegorije, zato pa se je o kiparstvu rodil poseben tip rezljanega oltarja, ki ga je ljudstvo samo poimenovalo zaradi bogate pozlate in polokromacije "zlati oltar". Slogovno so delovali najrazličnejši sunki, največkrat pa severni, pogosto posredovani po grafičnih listih. Manierizem, renesančne usedline, zgodnje-baročni stilni znanilci, odmevi beneške, nemške in holandske umetnosti so živeli drug ob drugem ali se družili v slogovno hibridne forme. Nekateri vidnejši domači umetniki so si poiskali kruha na tujem, kakor na primer nadarjeni slikar Frančišek Karel Remb, ki sta ga pridobila Gradec in Dunaj. Tuji mojstri, ki so se pomudili ali celo udomačili v Ljubljani, so segli s svojimi vplivi tudi v senco lokalnih podobarskih delavnic, niso pa ustvarili šole. V tem ustvarjalnem vretju med nami ni manjkalo arhitektur, kipov in slik italijanskih mojstrov, a ta dela še

niso poglala trdnih in razvojno pomembnejših korenin. Samostanske in druge odličnejše cerkve pa tudi nekatere gradove so že bogatile slike italijanskih umetnikov od Tiziana, Tintoretta, Guida Renija in drugih, tudi Rubensove naj bi bile vmes. Od italijanskih mojstrov načrtovane cerkve v Ljubljani — jezuitska, avguštinska (današnja frančiškanska) — in nekaj redkih na podeželju, npr. Marijina cerkev v Novi Štifti pri Ribnici — so našle pravo odmevnost šele v 18. stoletju. Novi rod razumnikov plemiškega in meščanskega stanu, ki se je šolal zdaj na italijanskih univerzah, v Bologni, Padovi, Rimu, pa se je navzel novih estetskih načel, se navdušil nad italijansko umetnostjo. Lepotni okus se je spreminjal v temeljih.

Ob taki razgledanosti je po zgledih italijanskih akademij, še zlasti rimske Arkadije, zrastle tudi ljubljanska *Academia Operosorum*.

Nimamo natančnejših podatkov, kako se je Akademija zavzela za naloge likovne umetnosti, toda ob pomanjkanju pisnih virov nam o njenem odločujočem deležu govore umetnine same. Res vemo, da je imela *Academia Operosorum* v programu ustanovitev dveh umetnostnih šol: prva naj bi bila *Academia trium Artium*, ki naj bi skrbela za razvoj kiparstva, slikarstva in stavbarstva, združevala umetnike in umetnostne ljubitelje, ki bi se shajali na urejenih sestankih, in nagrajevala umetnike ob raznih umetnostnih tekmovanjih in natečajih. Druga združba naj bi bila *Academia incultorum*, katere domači in tuji udje naj bi gojili risarsko umetnost. Njen emblem je bilo posekano drevo, ki ga je treba obdelati, ker je samo brez oblike. To naj bi bila nekakšna risarska šola, povezana z vsakoletnimi obdarovanji najboljših risb. Seveda pri tem ni šlo za poklicno umetniško šolanje, marveč za risarsko izobrazbo amaterskih ljubiteljev, kakršna sta bila npr. operoza Janez Andrej de Coppini ali Janez Rudolf Coraduzzi. Na žalost ne vemo, če sta ta poganjka Akademije Operosorum res tudi zaživela.

Gotovo pa je, da so nekateri Operosi, s srcem in dušo vraščeni v domačo deželo, aktivno soodločali v razvoju umetnostnega življenja

s pobudami in z nasveti, pa naj je šlo za arhitekturne, kiparske ali slikarske naloge. Tudi pri tem so se pač ravnali po zgledu marljivih čebel, emblemu Akademije. Niso nabirali medu samo na cvetju piscev, marveč tudi na cvetovih mojstrov dleta, čopiča in svinčnice. Že album *Apes academicae*, s katerimi so se Operosi leta 1701 predstavili javnosti, je v neki meri motivno programski: njegovi bakrorezi gesel in simbolov udov — razen enega, je vse izdelal grafik Andrej Trost — posnemajo tiste v albumu bolonjske Accademie degli Gelati (*Rime de gli Accademici Gelati di Bologna*), ki jih je leta 1597 vrezal v baker anonimni bakrorezec iz kroga slikarja Agostina Carraccija: v zgodnjebaročnih volutnih kartušah so simbolični motivi, zraven pa napisni trakovi z devizami in akademskimi naslovi udov. Razloček med ljubljanskimi in bolonjskimi bakrorezi je le v tem, da je Trost vnesel vanje nekaj več slikovitega baročnega občutja.

2. decembra 1699 se je zbralo na domu “presvetlega in prečastitega ljubljanskega prošta Janeza Krstnika Prešerna”, prvega predsednika Akademije, več mož, da bi se pogovorili o zidavi nove ljubljanske stolnice. Med temi so bili štirje akademiki: predsednik Prešeren, brata Janez Anton in Janez Gregor Dolničar ter kamniški župnik baron Leopold Maksimilijan Rasp.

Ko so leta 1680 v Ljubljani sklepali o zidavi novega rotovža, so prvi načrt nekega holandskega kapucina zavrnil, ker je bil preveč “staronemški”, kajti želeli so si stavbo, narejeno po “novoarhitekturnem” (to je: italijanskem) načinu. Drugega arhitekta so sicer našli v furlanskem, v Ljubljani delujočem stavbarju Carlu Martinuzziju, toda šele leta 1717 so delo zaupali domačemu stavbeniku Gregorju Mačku, izšolanemu ob italijanskih arhitekturnih zgledih. Podobno so iskali in odklanjali tudi načrtovalce stolnice. Po dolgem iskanju, celo s posredovanjem tedaj v Rimu se mudečega nastopnega ljubljanskega škofa Ferdinanda Kuenburga, so pridobili skico načrta pri slovečem jezuitskem arhitektu in slikarju Andreju Pozzu. To je bil načrt

jezuitskega vignolovskega tipa s prečno ladjo in s kupolo na križišču prečne in glavne ladje ter s stranskimi kapelami. Potem pa je bilo treba najti še mojstra, ki bi znal izpeljati konstrukcijo kupole. Iskali so ga od Milana do Salzburga, Dunaja in Prage, nazadnje pa so kupolo samo nakazali z iluzionistično slikarijo na ravni leseni ploskvi; pravo kupolo je dvignil šele leta 1841 domači stavbar Matevž Medved.

Leta 1707 je Janez Gregor Dolničar s ponosom zapisal v svoji zgodovini ljubljanske stolnice: "Po načrtih slavnega arhitekta Andreja Pozza, družbe Jezusove, pod vodstvom stavbarja in kamnoseka Benečana Francesca Bombassija, pod nadzorstvom zidarskega mojstra, Ljubljančana Mihaela Zamrla, je bilo delo dokončano v letu 1705". In kakšno domoljubno navdušenje zveni iz Dolničarjevih besed, da je treba Ljubljano blagrovati in jo imenovati srečno, ker je njena glavna cerkev usmerjena proti vzhodu v skladu z obredom, ki ga je potrdila rimska Cerkev. Glede tega je srečnejša od vatikanskega svetišča prvaka apostolov ..., pri katerem vzhaja sonce nad njegovim pročeljem" (to je: na zahodni, namesto na vzhodni strani.)

Zidava stolnice je bila največja naloga, ki je pognala v luči Akademije. Lepa vrsta umetnikov je dozorela ob njej, ne nazadnje stavbar Gregor Maček. Bila je res predtakt za ljubljansko baročno sakralno in posvetno arhitekturo in tudi zgled za nove cerkve na podeželju. V Ljubljani se menda ni zlepa kaj načrtovalo brez Operozov, posebno v cerkveni umetnosti ne. Veliki ljubljanski umetnostni meceni Jakob Schell pl. Schellenburg je zaupal vodstvo številnih sakralnih stavb umetnostnemu odboru Operosov, za stolnico pa je prispeval 1000 goldinarjev v gotovini in več drugih darov. Okus in nasveti Operosov so zajeli novo ljubljansko cerkev sv. Petra, uršulinsko cerkev, cerkev sv. Rozalije v pobočju Gradu, verjetno celo novo križniško cerkev, dasi je bil njen naročnik komtur grof Guidobald Starhemberg in je načrt zanje naredil beneški arhitekt Domenico Rossi. Ob Operosih je v Ljubljani in na Kranjskem dosegla kulturna klima evropsko raven.

ACADEMIA OPEROSORUM

Janez Gregor Dolničar (1655 - 1719), upodobljen 1700 na bakrorezu E. Bäcka.

Academia Operosorum kot celota, kot družba kulturno aktivnih izbrancev, je bila najtesneje vcepljena v umetnostno življenje baročne Ljubljane, toda njene vodilne protagoniste moramo iskati v družini Dolničarjev in, ne nazadnje, tudi v duhovni dediščini Ludvika Schönlebna. Janezu Antonu Dolničarju, stolnemu dekanu in generalnemu vikarju, in Janezu Gregorju, doktorju obojega prava, se je pridružil še Gregorjev sin Aleš, kakor oče tudi on ud rimske Arkadije. Ti trije so bili najbolj zavzeti umetnostni usmerjevalci, Aleš pa skrben informator o umetnostnem življenju Italije. V Perugi in Rimu je študiral pravo in zraven obiskoval še risarsko šolo. Ko je skupaj z očetom obiskal Benetke, Padovo in Perugia, je sestavil opise teh mest, posebno njihovih sakralnih in profanih stavb, ob študiju na rimski *Academii Delinationis* pa si je prislužil očetovo pohvalo, da je *picturae gnarus* — izurjen v slikarstvu. Nenadna smrt, ki je doletela Aleša v Neaplju leta 1708, je bila za očeta hud udarec in velika izguba za Akademijo, ki je bila mladeniča že sprejela med svoje ude. Melita Stele je v študiji o Alešu prepričljivo zapisala, da je imel ta posebno vlogo pri oblikovanju umetnostnih in estetskih naziranj Akademije in njenega kroga, kar se je najjasneje izrazilo tudi v spisih očeta Gregorja. Nasledke te usmeritve vidimo še danes na mnogih spomenikih tedanje dobe v Ljubljani, na Kranjskem in celo onkraj deželnih meja vse do Koroške in Hrvaške. V luči Akademije se je izoblikovala arhitektura Gregorja Mačka, arhitekta ljubljanskega rotovža, cerkva na Šmarni gori, na Dobrovi, v Komendi, v Kamniku in drugih. Kamnik je kot edini med našimi mesti dobil baročno župnijsko cerkev — spet po zaslugi in mecenstvu Operosa, župnika Raspa (leta 1736). Rasprov zgled je posnemal njegov zvesti učenec in sodelavec, vikar Frančišek Paglovec z novo cerkvijo v Šmartnem v Tuhinju in z barokizacijo njenih podružnic. Tudi za znanost in umetnost vneti stiški opat Anton Gallenfels je bil v tesnih stikih z Akademijo od njene ustanovitve dalje.

Pri izbiri slikarja, ki naj bi s freskami okrasil novo ljubljansko stolnico, je pomagal z nasveti in zvezami zdravnik dr. Johannes Andrej de Coppini, lastnik slikarske zbirke, v kateri so visela dela Veronesa, Rubensa, Tiziana, Karla Lotha, Palma mlajšega in drugih mojstrov. Najbrž je sodeloval tudi umetnostno zelo izobraženi Operoz Frančišek Viljem Zergollern, prijatelj stavbarstva, slikarstva in glasbe, katerega sin se je učil slikarstva v Benetkah in v Rimu. Zato je bila srečna odločitev, da so pridobili za poslikavo stolnice lombardskega mojstra iz Laina pri Comu, Giulia Quaglia. Ni bil umetnik vodilne vrste, pač pa je v osebnem slikarskem slogu odlično združil bolonjski eklekticism, stropni iluzionizem Andreja Pozza in beneški kolorizem in luč mu je bila glavni nosilec slikovitega izraza. Dolničar je zapisal: "Umetniški čopič Giulia Quaglia, odličnega slikarja, posnemovalca starih, je čudovito poslikal skoraj celotno svetišče". Spretni Lombardijec je bil s svojimi pomočniki glavni slikarski glasnik cvetne dobe Akademije. Od leta 1703 do 1723 se je poleti stalno vračal v Ljubljano k stenam stolnice, leta 1721 pa je (s sinom Rafaelom) poslikal tudi obok semeniške knjižnice.

Ob Quagliu je razvil svoj iluzionistični slikarski način naš največji baročni freskant Franc Jelovšek, najbrž pa tudi jezuitski slikar Anton Werle. Nova umetnostna klima je privabila v Ljubljano iz Alzacije slikarja Valentina Metzingerja; prvič ga srečamo tu že leta 1727. Metzinger se je ob bolonjskih, beneških in Rubensovih zgledih razvil v najboljšega slikarja oltarnih in profanih slik in se docela udomačil na Kranjskem. Pod njegovim vplivom se je izoblikoval v Ljubljano priseljeni ajdovski rojak, slikar Anton Cebej. Ob Raspovi pomoči je v rimski francoski šoli dozorel naš najoriginalnejši poznobaročni slikar Fortunat Bergant. Več kot pol stoletja je bila Ljubljana, v umetnosti zares gojenka Operosov, najpomembnejše baročno žarišče na jugu Srednje Evrope.

V ljubljanskem kiparstvu so odločale predvsem Benetke. Vipavska

dolina je darovala Ljubljani že v zadnjih desetletjih 17. stoletja spretnega kamnoseka Mihaela Kuša (Cussa) in njegovega naslednika Luka Misleja. Zaradi številnih in ambicioznih naročil je pritegnil Mislej v Ljubljano beneške kiparje: Padovčana Angela Pozza (Putti), avtorja štirih emonskih škofov v stolnici, gigantov semeniškega portala, vrste oltarjev in drugih plastik z občutnimi berninijevskimi vplivi. Sporadično je delal za Ljubljano beneški Jakob Contieri (med drugimi sta njegovo delo kipa orientalnih kralja in kraljice na oltarju v Ksaverjevi kapeli jezuitske cerkve), kot glavni kipar pa se je uveljavil kipar Francesco Robba, ki je s svojimi marmornatimi oltarji in plastikami povzdignil šentjakobsko, stolno, uršulinsko in frančiškansko cerkev, požlahntil Mestni trg z vodnjakom kranjskih rek, nazadnje pa z oltarji še stolnico v Zagrebu. Zgled Operosov je najbrž sprožil tudi umetnostno vnemo frančiškanov, katerih redovne cerkve je v prvi polovici stoletja obogatila z bogatimi lesenimi oltarji redovna rezbarska delavnica, katere mojstri so prišli s Tirolskega.

Ko je 8. maja 1707 bila posvečena ljubljanska stolnica in so to slavlje povzdignili tudi udje *Academiae Philharmonocorum*, ki so "ubrano peli in igrali z glasovi in glasbili vseh vrst v najprijetnejši praznični ubranosti" (Dolničar), je cerkev, dasi še ni imela popolne oltarne opreme in fresk, gotovo že zaživela v polnem baročnem akordu, nekaj let pozneje pa že kot vse umetnosti združujoča celostna umetnina.

Veliki umetnostni vzgon, ki ga je sprožila Akademija v začetku stoletja, je kmalu segel daleč čez mestne in deželne meje, na nemško Štajersko, na Koroško, na Primorsko, na Hrvaško do Reke, Senja in celo do Slavonije. Zagreb je bil nekaj desetletij kar ljubljanska umetnostna provinca. Dobrega pol stoletja, tudi še potem, ko so odmrli glavni voditelji Operosov in je Akademija 1725 presahnila, so bile njene umetnostne smernice v kipenju razcvetelega baroka še žive. Tedaj je dobila slovenska zemlja tisti topli, slikoviti naglas, ki nam

danes vzbuja vtis, kakor da je bil barok slog, ki je pognal med nami najmočnejše korenine. V resnici pa je šlo mnogokrat za modno, a tudi aktualno baročno preobleko starejših arhitektur. Ljubljana je zadobila mediteransko, italijansko obarvan značaj, ki pa vendarle ne taji lokalnih značilnosti. V mestu so zrasle tudi mnoge posvetne stavbe in palače, vmes pa so se izoblikovali vabljivi miljejski detajli. Mesto je prežela muzika Filharmonikov, poživljali so ga nastopi italijanskih gledaliških družb. Ni postalo "novi Rim", pač pa ponosna *Emona rediviva*, častna prestolnica najprej kranjske dežele, nato pa celotnega slovenskega ozemlja.

Seveda je z Operozi najtesneje povezana ustanovitev javne znanstvene knjižnice v Ljubljani — in pozidava njenega hranišča kot *Collegium Carolinum nobilium*, današnjega semenišča. Stavba je bila dokončana leta 1717, njen arhitekt pa je bil Carlo Martinuzzi; knjižna zbirka je bila urejena šele leta 1729.

Umetnostni ustvarjalnosti manj naklonjena doba fiziokratizma in nato še cerkvene politike Jožefa II., je njen razvoj v mnogočem zavrla. Najvidnejši likovni ustvarjalci so bili v sedemdesetih letih že mrtvi. Ni pa umrla ideja kulturnega izročila *Academiae Operosorum* — le zaspala je. Leta 1725, v katerem je Akademija usahnila, pa je bila likovna umetnost v največjem razcvetu. V prvi dobi so odločali predvsem italijanski umetniki, v drugi tudi že ob njih izšolan domači mojstri in po sredi 18. stoletja so v razvoj posegli še slogovni sunki od dunajske in češke strani. Uradno brzdanje šolanja v Italiji in preusmerjanje umetniških učencev na dunajsko likovno akademijo, pa je izpodrezalo umetnosti ustvarjalni živec, tako da se je poslej več desetletij reševala predvsem na ravni podobarskih delavnic. Oživljena Edlingova in Kumerdejeva *Academia Operosorum* za likovno umetnost ni imela več pravega posluha.

H koncu naj se ne kratko dotaknem še več kot pomembnega

deleža, ki ga je umetnostni podobi časa prispeval Janez Gregor Dolničar s pisateljskim trudom. Njegova rokopisna zgodovina ljubljanske stolnice (*Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis*) je naš prvi umetnostnoteoretični spis z dragocenimi poglavji o stari, srednjeveški cerkvi, o zidavi nove, o njeni poslikavi ter drugi opremi. Po estetski strani je Dolničar zagovarjal posnemanje narave in iluzionistični naturalizem, saj v besedilu ne manjka niti — že v antiki znana — zgodba o ptici, ki je hotela zleteti skozi naslikano okno.

Umetnostni zgodovinarji smo Dolničarju hvaležni še za druga, po večini prav tako le rokopisna dela. Tako nam je zapustil izčrpen opis starega ljubljanskega rotovža in priprav za zidavo novega (*Curia Labacensis publica*), popis številnih ljubljanskih nagrobnih spomenikov (*Cypressus Labacensis seu Epitaphia et Inscriptiones Labacenses*), sprehod po najpomembnejših kranjskih Marijinih svetiščih (*Marianale Carnioliae*), posebno delo pa je posvetil tudi novoustanovljeni biblioteki (*Bibliotheca publica Labacensis*). Želel je dopolniti, kar sta začela njegov ujec, historiograf Ludvik Schönleben in baron Johann Weichard Valvasor; sestavil je *Annales Urbis Labacensis ab A. 1660 usque ad An. 1718, Antiquitates Labacenses, Epitome Chronologica* — za to delo je naslikal naslovno podobo *Aemona triumphans* sin Aleš. S temi spisi je Dolničar, dober latinski stilist, posredoval bralcem kulturno podobo svojega časa. Kar je sto let poprej sprožil z nemajhnim trudom škof Tomaž Hren, je po vseh peripetijah in težavah 17. stoletja zdaj sproščeno zadihalo. Za to pa je bilo potrebno prebujenje lokalne in deželjsko rodoljubne zavesti, s katero so se v kulturni razvoj vključevali tudi tujerodni plemiči, ki so povabili na delo v svoje palače tako tuje kot domače umetnike. Umetnost je našla skupno besedo v gradu, v cerkvi in v mestnih palačah. Tako je umetnik med nami doživel priznanje, ki ga je dvignilo iz obrtništva v stanovsko ugledno plast.

Kakor bi se malo pred smrtjo ozrl na svoje in na delo Operosov, ki jim je bil duhovni oče, je Janez Gregor Dolničar leta 1717 zapisal:

“Bog, neskončno dobri, obsij Ljubljano z novo srečo”. Želel ji je, da bi napredovala trgovina in povezovala najoddalnejše kraje s kranjsko deželo, “da bi ne samo ljubljansko mesto, ampak vse dedne dežele napredovale v krasoti, denarju, blagu, veselju in v najlepšem cvetu kakor lepo okrašen rajski vrt, in da bi jih vsi spoštovali.”

Academia Operosorum je k temu mnogo pripomogla, sama pa je dosegla spoštovanje in priznanje svojega poslanstva in genija ljudstva, med katerim se je bila rodila. Bila je kulturni mejnik in zgled prihodnjim rodovom. Tudi našemu.

ACADEMIA OPREOSORUM UND DIE BILDENDE KUNST

“Vidisses ea tempestate in Urbe Labacensi Romam redivivam et triumphantem” sind euphorische Worte des ideell leitenden Gliedes der 1693 in Ljubljana gegründeten Academia Operosorum Johannes Gregor Dolničar. Niedergeschrieben wurden sie zu ehren seiner Geburtsstadt, die eben durch die Operosi auch in der bildenden Kunst eine Renaissance erlebte und durch planmäßige Umorientierung auf die italienische Kunst — sogar in der urbanen Vedute — zum bedeutendsten Barockzentrum im Süden des damaligen Mitteleuropas wurde. Bis zum letzten Quartal des 18. Jahrhunderts strahlten von Ljubljana aus die Errungenschaften in der bildenden Kunst weit über die Grenzen der Stadt und des Landes Krain nach Kärnten, in die Südsteiermark, in das Küstenland und nach Kroatien bis zum Kvarner und Slavonien.

Symbolisch fällt das Todesjahr des krainer Chronisten und Polyhistor Baron Johann Weichard Valvasor, des letzten Vertreters der nördlichen Kulturorientierung, mit dem Gründungsjahr der Academia zusammen, der Vorbotin einer neuen und forthin ununterbrochenen künstlerischen Kreativität auf slowenischem Boden. Das bildnerische Programm wurde von der Academia zwar nicht besonders hervorgehoben, doch ihre Mitglieder, vor allem jene aus der Familie Dolničar und mehrere andere künstlerisch veranlagte Persönlichkeiten, übten als Berater und Initiatoren einen

entscheidenden Einfluß auf das künstlerische Leben der Stadt und des Landes aus. Namhafte italienische Künstler wurden nach Ljubljana gelockt, vom Jesuitenarchitekten Andrea Pozzo, der in Rom den Plan für den neuen, zu Beginn des 18. Jahrhunderts erbauten Dom schuf, bis zu den venezianischen und padovanischen Bildhauern Angelo Pozzo und Jacopo Contieri und dem lombardischen Maler Giulio Quaglio aus Laino bei Como, der durch die Bemalung des Doms den pozzovschen illusionistischen Malereistil verbreitete und die künstlerische Entfaltung des slowenischen Freskomalers France Jelovšek (1700-1764) mitgestaltete. Im Lichte der Academia entstanden in Ljubljana neue Kirchen — die Kathedrale, die Pfarrkirche St. Peter, die Ursulinenkirche der Hl. Dreifaltigkeit, die Kirche des Deutschen Ritterordens (nach Plänen des Venezianers Domenico Rossi).

Mit den italienischen und friaulischen Baumeistern reifte auch der einheimische Baumeister Gregor Maček (1682-1745), der Projektant zahlreicher Kirchen (er wirkte bereits beim Bau des Doms mit, erbaute Kirchen in Dobrova bei Ljubljana, in Kamnik, auf Šmarna gora, in Komenda usw.). Mit neuen Kirchen- und Profanbauten erhielt der slowenische Boden jenen warmen barocken Charakter, der ihm noch heute anhaftet. Die Operosi planten sogar bildnerische Filiationen: Academia trium artium und Academia incultorum zur Förderung der künstlerischen Erziehung und Praxis, doch diese lebten nie voll auf. Der edle Mäzen Jakob Schell v. Schellenburg folgte dem Rat der Operosi. Der künstlerische Aufschwung von Ljubljana lockte weitere ausländische Künstler an, die sich in Krain aklimatisierten, wie z.B. den Elsässer Johannes Valentin Metzinger (1699-1759), einen der bedeutendsten krainer Kirchenmaler, den größten Steinbildhauer von Ljubljana, den Venezianer Francesco Robba (cca. 1698-1757) mit Altären in der Jesuitenkirche des Hl. Jakob, mit den Hauptaltären in der Ursulinenkirche und in der (heutigen) Franziskanerkirche, mit dem Brunnen der krainer Flüsse auf dem Rathausplatz (Mestni trg) in Ljubljana, mit Altären im Dom zu Klagenfurt und Zagreb. Der Operosus Baron Leopold Maksimilian Rasp, Stadtpfarrer von Kamnik, sorgte für die Erziehung des originellsten Barockmalers Fortunat Bergant (1721-1769). Bei der Formierung der künstlerischen und ästhetischen Grundsätze von Gregor Dolničar spielte

eine sehr bedeutende Rolle sein Sohn Aleš Dolničar, wie sein Vater Glied der römischen Arcadia und der Academia in Ljubljana, Jurastudent in Bologna und Padova sowie Student der Malerei an der römischen Academia Delinationis. Er erhielt die Anerkennung "picturae gnarus", doch leider verstarb er bereits 1708 in Neapel.

Auf Anregung der Operosi entstand in Ljubljana die erste öffentliche Studienbibliothek und erhielt nach Plänen des Architekten Carlo Martinuzzi auch ein eigenes Gebäude (Collegium Carolinum nobilium, das heutige Priesterseminarium), das von Quaglio und Assistenten (1717) mit Fresken geschmückt wurde.

Als Chronist der akademischen Bemühungen trug sich J. G. Dolničar noch mit einer Reihe handgeschriebener Texte in die Geschichte ein, unter denen man als bedeutendstes Werk die *Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis* mit Beschreibung des alten und der Entstehung des neuen Doms bezeichnen kann, von Bedeutung sind aber auch andere Texte wie *Cypressus Labacensis* — eine Beschreibung von laibacher Grabsteinen, *Marianale Carnioliae* über die wichtigste Marienkirche in Krain, *Curia Labacensis* — über das Rathaus, *Anales Urbis Labacensis ab An. 1660 usque ad An. 1718*, *Bibliotheca Labacensis publica* usw. *Historia Cathedralis Ecclesiae* ist sogar unsere erste kunsttheoretische Schrift in der vom Autor die Nachahmung der Natur und der illusionistischen Naturalismus befürwortet wird. Mit seinen Schriften vermittelte Dolničar als vorzüglicher lateinischer Stilist den Lesern das damalige Kulturbild der Stadt Ljubljana.

Die Academia Operosorum war ein Resultat des erwachten Landesbewußtseins und des Studiums der Glieder in Italien. Damit fand auch die bildende Kunst einen einheitlichen Ausdruck in den Schlössern, Kirchen und Stadpalästen. Auch als ihre Aktivität um 1725 erlosch, konnte das durch sie entfachte künstlerische Leben weiterbestehen um die, auch international bedeutende Früchte in sämtlichen Kunstfächern zu tragen.

OPEROZI IN ACADEMIA PHILHARMONICORUM

DANILO POKORN

Academia Philharmonicorum Labacensium, imenovana tudi *Academia Philharmonicorum Labaci Metropoli Carnioliae Adunatorum* (Akademija filharmonikov, združenih v Ljubljani, prestolnici Kranjske) — obe imeni najdemo v njenem temeljnem dokumentu, njenih *Leges* — je bila mlajša sestra Akademije operozov, a ne veliko mlajša. Kot pravi prvi od osmih členov njenih Zakonov, spisanih v nadnacionalni latinščini in leta 1701 natisnjenih v oficini ljubljanskega tiskarja Janeza Krstnika Mayra,¹ je bila ustanovljena proti koncu tega leta (... *sub finem anni primi post millesimum septingentesimum* ...), verjetno v bližini 22. novembra, praznika sv. Cecilije, ki si jo je izbrala za zavetnico, njen instrument orgle pa za svoj simbol. To leto kot leto njene ustanovitve potrjuje z letnico MDCCI tudi pečat akademije. Spričo teh dveh uradnih virov je poročilo kronista ljubljanskih dogodkov operoza Janeza Gregorja Dolničarja, da je Akademija

---

¹ Edini danes znani izvod *Leges Academiae Philharmonicorum* se je ohranil v zbirki J. G. Dolničarja v Semeniški knjižnici v Ljubljani. Faksimile je s slovenskim prevodom K. Gantarja in M. Smolika 1967 izdala ta knjižnica, 1993 pa z novim prevodom K. Gantarja Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Literatura o Akademiji filharmonikov je razmeroma obsežna. Temeljna teksta sta monografija D. Cvetka *Academia Philharmonicorum Labacensis*, Ljubljana 1962, in — z nekaterimi novimi dognanji — ustrezno poglavje v knjigi J. Höflerja *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*, Ljubljana 1978, str. 107-130.

filharmonikov nastala 8. januarja leta 1702, ko se je pri njenem začetniku Janezu Bertoldu pl. Höfferju sešlo 14 ljudi in ga izvolilo za njenega ravnatelja,² pomota, ki pa jo je glasbeno zgodovinopisje ponavljalo vse do začetka našega stoletja. Toda omenjeni člen Zakonov pravi še nekaj drugega, nikakor ne nepomembnega, namreč to, da je bila akademija zasnovana že nekaj let pred tem (... *Academiae Philharmonicorum Labacensium ante aliquot jam annis inchoatae* ...), kar seveda pomeni, da je prav tako kot Akademija operozov delovala nekaj časa v zasebnem krogu. Kako daleč nazaj je segalo njeno delovanje, ne vemo, najstarejše pričevanje o njem je Dolničarjev zapis, da je bil 1. marca leta 1700 v Höfferjevi hiši na Bregu *Actus Academicus* gospodov muzikov.³ Iz besedila uvodnega člana zakonov akademije se sicer da s precejšnjo verjetnostjo sklepati, da ta hišni koncert ni bil njena prva takšna prireditve, vendar pa je vsa njena dejavnost pred njim zavita v temo. Javnosti so se filharmoniki predstavili hkrati z Akademijo operozov, kajti za njihov prvi javni nastop velja koncert, s katerim so pred izbranim občinstvom povzdignili blesk njene inauguracije 13. decembra leta 1701 v dvorani škofijskega dvorca.⁴

Academia Philharmonicorum je nastala iz sorodnih nagibov kot Academia Operosorum v tistem duhovnem ozračju, ki sta ga ustvarila zmaga protireformacije, z njo pa močnejši prodor vpliva italijanske kulture v naš prostor, ter poraz Turkov leta 1683 pred Dunajem, po katerem nevarnosti njihovih novih prodiranj proti zahodu ni bilo več.

² J. G. Thalnitscher, *Annales Urbis Labacensis*, fol. 39, SKL.

³ J. G. Thalnitscher, *ib.*, fol. 33.

⁴ J. G. Thalnitscher, *Historia cathedralis ecclesiae Labacensis*, Labaci 1882, str. 32. Pisec filharmonikov ne imenuje izrecno ("... festivi tubarum et tympanorum clangores et selectioris musices concertationes ..."), vendar so bili po soglasnem mnenju stroke izvajalci "izbrane glasbe" oni. Stilizacija pasusa bi kazala na to, da so na prireditvi z uvodnimi fanfarami sodelovali deželni trobentači in timpanisti.

V tem muzam naklonjenem ozračju so se po zgledu italijanskih akademij povezali med seboj tudi humanisti iz vrst ljubljanskih patricijev, da bi s skupnim delom prispevali k znanstvenemu in kulturnemu razcvetu glavnega mesta kneževine in širše. Filharmonikom je bila pri tem pred očmi glasba, v kodeksu plemiške vzgoje uzakonjena disciplina, cenjena sestavina kultivirane družabnosti in pomemben okras slovesnih cerkvenih obredov. Vzor so jim bile tovrstne italijanske akademije, prejkone ne toliko najstarejša med njimi, še v stilnem risu renesanse zasnovana Accademia Filarmonica v Veroni (1543) kot dve mlajši v Bologni, Accademia dei Filomusi (1615) in Accademia dei Filarmonici (1666), neposredna spodbuda pa morda vendarle domača Academia Operosorum, četudi arhivsko gradivo tega nikjer ne omenja. Ustanovitelj in prvi dve desetletji gonilna sila Academiae Philharmonicorum je bil Janez Bertold pl. Höffer (1667-1718), operoz z akademskim imenom *Devius*, potomec rodu, ki se je s Saškega priselil na Kranjsko in bil tu povzdignjen v plemiški stan, po študiju pravnik, hkrati odličen in razgledan glasbenik. V ozadju ustanavljanja pa je kot pozornega spremljevalca teh snovanj slutiti samega predsednika operozov, ljubljanskega stolnega prošta Janeza Krstnika Prešerna. Več dejstev govori o tesnejšem odnosu med tema dvema možema: najprej to, da je bil v času Höfferjevih študij v Salzburgu enajst let starejši Prešeren, takrat kanonik tamkajšnjega stolnega kapitlja in nadškofov svetovalec, njegov protektor, nadalje korespondenca med njima v letih Prešernovega bivanja v Rimu, slednjič tudi to, da se je Prešeren Höfferja na vidnem mestu spomnil v svoji oporoki.⁵ Akademija filharmonikov je bila z Akademijo operozov deloma personalno povezana. Od filharmonikov je bil poleg Höfferja njen član z imenom

---

⁵ O tem D. Cvetko, ib., str. 32-34.

Candidus še Janez Jurij Hočevar, toda oba sta bila operoza kot pravnik in ne kot glasbenik. Pravo je s teologijo in medicino sestavljalo triado strok, ki so jih operozi postavili povsem v ospredje svojih hotenj, medtem ko glasbe in umetnosti nasploh njihova pravila ne omenjajo. Höfferjevo akademsko ime *Devius* (Svojepotni) vendarle kaže, da je bil med operozi nekaj posebnega, drugačen od soakademikov, samohodec, in epigram pod njegovim simbolom v *Apes academicae operosorum Labacensium* precej odkrito namiguje, da so pota, ki jih je ubiral, bila prav pota v svetu glasbene umetnosti.⁶ Ne glede na povedano pa je nesporno, da Akademija filharmonikov ni bila samo veja Akademije operozov, kakor so v preteklosti včasih mislili, ampak samostojna, iz sorodnih humanističnih nagibov rojena sestrška družba z lastnimi pravili in lastnimi cilji.

Academia Philharmonicorum Labacensium je bila prvo glasbeno združenje na naših tleh, tudi prvo te vrste izven romanskega in anglosaškega sveta in lahko bi rekli, da je s svojim imenom zapisala Ljubljano na glasbeni zemljevid Evrope.⁷ Treba pa je pripomniti, da se je že pred njo, vendar samo deloma, bavila z glasbo vsaj ena od akademij v mestih na naši obali, to se pravi v tistem delu slovenskega ozemlja, ki je bil pod oblastjo beneške republike in zato pod močnejšim neposrednim vplivom italijanske kulture. Po svojem članstvu, programu in delu so bile te akademije pač italijanske. Ena najpomembnejših med njimi, Accademia Palladia v Kopru,

⁶ Prim. *Akademске čebele ljubljanskih operozov*, prevod, opombe in spremna beseda P. Simoniti, Ljubljana 1988, str. 69, 78 in 17.

⁷ M. Maylender je v svoji *Storia delle Accademie d'Italia*, Bologna 1929, str. 381-384, uvrstil Akademijo ljubljanskih filharmonikov kratkomalo med italijanske akademije, kar je seveda nesprejemljivo. Vsekakor je bila sad italijanskega vpliva in tudi repertoarno močno usmerjena v italijanski glasbeni barok, a delovala je na slovenskih tleh, njeni člani niso bili Italijani in so kot skladatelji ustvarjali tudi izvirna dela. Avtorja je na Maylenderjevo stališče opozorila M. Pirjevec.

ustanovljena že leta 1567 v renesančnem slogovnem okviru, se je v sedmih desetletjih svojega delovanja ob poeziji in gledališču posvečala tudi glasbi. Z njo je, zelo verjetno kot njen pravi član z akademskim imenom Allegro, sodeloval najodličnejši istrski glasbenik tistega časa Gabriello Puliti,⁸ po skladateljskem delu evropsko zanimiva osebnost, ki je z dedikacijo ene izmed svojih številnih zbirk opatu stiškega samostana Jakobu Reinprechtu neposredno posegla tudi v glasbeno življenje osrednje Slovenije.⁹ Precej mlajša je bila goriška Accademia dei Filomeleti, ki jo je leta 1744 ustanovil grof Sigismondo Attems. Delovala je tri leta, gojila pa poezijo, filozofijo in znanost, njen — pač samo dopisni — član je bil tudi Pietro Metastasio, čaščeni poet dunajskega dvora in najslavnejši operni libretist dobe, ki je nekaj svojih verzov uglasbil celo sam.¹⁰ Ali to pomeni, da Filomeleti pri svojem delu tudi glasbe niso povsem obšli, bi bilo treba še dognati.

Organizacijska struktura *Academiae Philharmonicorum* je razvidna iz njenih Zakonov. Dokler ni bila formalno ustanovljena, so jo sestavljali samo v glasbi izvedeni (*Musices periti*), po ustanovitvi pa so se ji ob soglasju ravnatelja in drugih članov načelstva lahko pridružili tudi glasbe neveščci, a njeni ljubitelji (*Musices scilicet Amatores*). Vendar so morali pred sprejemom spolniti pogoje vodstva

⁸ Gl. I. Cavallini, *Kazališna i glazbena aktivnost Paladijske akademije u Kopru*, v: *Glazbeni barok u Hrvatskoj*, Osor 1989, str. 97-113; E. Stipčević, *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća*, Split 1992, str. 77. Stipčević celo misli, da so člani Accademie Palladie "bili u glavnom italijanski, a u manjem broju i slovenski i hrvatski Istrani" (str. 21).

⁹ J. Höfler, op. cit., str. 48.

¹⁰ C. de Franceschi, *L'Accademia Goriziana*, v: *Archeografo Triestino*, Vol. XV della serie, XLIII della raccolta, Trieste 1929-30, str. 101-102. Letnica 1644 za to akademijo v ES I, str. 31, je tiskovna napaka. Za ljubeznivo pomoč pri iskanju literature o Accademii dei Filomeleti se avtor zahvaljuje B. Marušiču iz Zgodovinskega inštituta ZRC SAZU.

akademije. Kakšni so bili ti pogoji, v Zakonih ni povedano, a najbrž je šlo za primerno izobrazbo in stan, morda še za materialno obvezo. Posebnih akademskih imen, kot so jih imeli operozi, si filharmoniki niso nadevali, pač pa število dejanskih akademikov ni smelo biti večje od 31, razen če so bili ravnatelj in člani načelstva soglasno za to, da se njihovo število poveča. Presenetljivo malobesedni so Zakoni o izvajalskem sestavu akademije. Orkestra sploh ne omenjajo, zbor samo na enem mestu. Akademiji je bil glasbeni korpus seveda neobhodno potreben, a kakršenkoli je že bil, ga je spričo omejenega števila akademikov večkrat morala dopolnjevati z drugimi, tudi z najetimi močmi. Iz kronističnih zapisov nam je namreč znano, da je pri nekaterih nastopih filharmonikov sodelovalo veliko, tako na primer pri slovesnostih ob posvetitvi nove ljubljanske stolnice kar 60 glasbenikov. Za kritje takih in drugih stroškov so Zakoni predvideli skupno akademijsko blagajno, v katero je bil vsak član dolžan prispevati najmanj dva florinta letno. Načelstvo akademije (*Magistratus Academicus*) so sestavljali ravnatelj (*Director*), njegov namestnik (*Pro-Director*), starešine (*Seniores*), blagajnik (*Praefectus Aerario*) in tajnik (*Syndicus*). Od ravnatelja in njegovega namestnika se je zahtevala tako umetniška kot upravljalna sposobnost, kajti znala naj bi voditi zbor in samo akademijo. Drugače kot operozi, ki so volili dosmrtnega predsednika, pa so filharmoniki za ravnatelja in celotno predstojništvo uzakonili enoletni mandat. Predaja poslov se je imela izvršiti prvi dan po prazniku sv. Cecilije v hiši odstopajočega ravnatelja, a to določilo so v zadnjem obdobju akademije hudo kršili. Deželni glavar grof Auersperg si je kot ravnatelj akademije svojevoljno podaljševal mandat kar 18 let in seveda tudi ni bil njen umetniški vodja. Oboje kaže, v kakšni krizi se je družba znašla proti koncu svojega življenja.

Cilje, ki si jih je Academia Philharmonicorum postavila za svoje delo, pojasnjuje prvi člen njenih Zakonov, in sicer takole:

Namen Akademije ljubljanskih filharmonikov ... ni le, da se od

časa do časa z ubranim igranjem dostojno razvedrijo, temveč tudi, da z občasnim igranjem pobožno prikličejo v spomin tisto nebeško glasbo, ki bo večno trajala. Zato so bile izbrane za akademski simbol orgle nebeške device Cecilije, katerih piščali so po zemlji razlivala presladko harmonijo, ob tem pa vsakogar tudi k nebesom povzdigovale, z geslom: OŽIVLJA, A DUHU NEMINLJIVOST KAŽE.¹¹

Namena akademije sta bila potemtakem dva in se očitno nanašata na duhovno in na posvetno glasbo. Eden od njiju dviga pogled k nebesom in s to metafizično naravnostjo ustreza baročnemu, iz srednjega veka podedovanemu pojmovanju glasbe, kot ga je leta 1691 formuliral nemški glasbeni teoretik Andreas Werckmeister: "Glasba je dar božji, katerega je dovoljeno uporabljati samo v njegovo čast".¹² Drugi namen, omenjen zelo na kratko in skoraj mimogrede, toda postavljen na prvo mesto, ostaja na zemeljskih tleh in s svojim, v svet lepega dvignjenim hedonizmom napoveduje tisto gledanje na glasbo, ki ga je pozneje do kraja izoblikoval klasicizem, definiral pa leta 1776 angleški glasbeni pisec Charles Burney z besedami: "Glasba je nedolžno razkošje, resda za našo eksistenco nepotrebno, vendar v veliki meri izboljšuje čut sluha in mu prinaša užitek".¹³ Oba ta namena

¹¹ Izvirnik: Quia Academiae Phil-Harmonicorum Labacensium ... finis hic est, ut non tantum Harmonica subinde concertatione honeste recreentur, sed etiam per hujusmodi concertationem temporalem, caelestem illam aeternum duraturam pie in mente revocent: hinc pro Academico Symbolo Organum D. Virginis Caeciliae, cujus cannae, dum suavem in terris Harmoniam diffuderunt, omnem tamen coelum versus perflaverunt, electum fuit cum lemmate: RECREAT, MENTIQUE PERENNIA MONSTRAT. Prevod K. Gantarja.

¹² A. Werckmeister, *Der Edlen Musickunst Würde, Gebrauch und Missbrauch*, Frankfurt 1691, predgovor; gl. D. J. Grout, *A History of Western Music*, New York 1960, str. 411.

¹³ Ch. Burney, *General History of Music I*, London 1776; gl. D. J. Grout, ib.

povzema geslo, ki si ga je izbrala akademija in ga hkrati s podobo orgel kot svojim simbolom dala vrezati v akademijski pečat.

Kakšna je bila dejavnost *Academiae Philharmonicorum*, če si jo hočemo ogledati od blizu, je iz njenih Zakonov mogoče izvedeti le v skromni meri. Govorijo namreč samo o dveh, zanjo očitno pomembnih nalogah — o vsakoletni počastitvi godu sv. Cecilije, njene zavetnice, ki ga zapovedujejo proslavljati s kar najbolj slovesnim obredom, in o žalni svečanosti za umrlimi akademiki. Bogatejši podatki so kronistični zapisi, zlasti Dolničarjevi. Iz njih je razvidno, da se Akademija filharmonikov, ki je bila aristokratska družba, družba plemičev in predstavnikov najvišjega meščanskega sloja, ni zapirala v svoje salone, ampak je nastopala tudi javno in svojo dejavnost delila na tisto, kar je njen bržkone zadnji ravnatelj Carl Seyfried Perizhoffer pl. Perizhoff imenoval *Exercitium Musices inter parietes* in *Actus Publici*.¹⁴ To pomeni, da je *Academia Philharmonicorum* ravnala prav tako v duhu svojega humanističnega poslanstva kot njena vrstnica *Academia Operosorum*, ki ji je bilo vodilo pri delu v grbu zapisano geslo *Nobis atque aliis operosi*.

Dostojno razvedrilo filharmonikov ob glasbi, omenjeno v uvodnem členu Zakonov, je bilo predvsem pač njihovo muziciranje v zaključenem krogu njih samih in izbranih povablencev. V javnosti so se pojavljali ob raznih priložnostih in na raznih mestih, zlasti so z glasbo in svojim visokim družbenim položajem prispevali k sijaju prireditve ob pomembnih dogodkih — ob rojstvih in smrtih v vladarski hiši, obiskih visokih osebnosti, pri umeščanju deželnih glavarjev in ljubljanskih škofov, polaganju temeljnih kamnov za javne zgradbe, posvetitvah cerkva in drugih slovesnih obredih. Manjše

¹⁴ V pismu z dne 22. 10. 1767 deželni komisiji za dobrodelne ustanove, DAS, Lit. A, Nr. 1, Vol. 1.

muzikalne teže, toda pri občinstvu z veseljem sprejete so bile nekatere druge njihove prireditve, kakršna je bila javna serenada za konec slovesnosti ob posvetitvi nove stolnice leta 1707, sklenjena z igranjem trobentačev in timpanistov, ki jih je Höffer razmestil na razsvetljenih zvonikih katedrale,¹⁵ zlasti pa vsakoletna poletna regata na Ljubljani. To je bila očitno odmevna, po beneškem zgledu posneta večerna prireditev s čolni, glasbo, plamenicami, umetnimi ognji in navdušenim pritrjevanjem gledalcev. Dolničar jo je poleg slovesnega praznovanja godu sv. Cecilije štel kar za drugo poglobitno nalogo akademije in jo je v svojem — neuresničenem — predlogu za stenske slike z motivi ljubljanskih znamenitosti v novi zgradbi mestnega magistrata postavil celo na častno prvo mesto. Seveda nimamo v zvezi s to prireditvijo pokazati, žal, ničesar takega, kar bi se, četudi le od daleč, moglo primerjati s slavno *Water Music*, ki jo je v Londonu za kraljevsko regato na Temzi leta 1717 komponiral Georg Friedrich Haendel. Ohranila pa se nam je pesnitev, ki jo je v devetih, baročno slikovitih, mestoma onomatopoetično oblikovanih latinskih elegičnih distihih zložil o regati ljubljanski medikus Jurij Žiga Pogačnik, operoz z akademskim imenom *Sollicitus*. Pesnitev je mikaven spomin, zanimiva pa tudi zato, ker omenja glasbila, na katera so igrali filharmoniki. V prevodu Kajetana Gantarja zveni takole:

Čul sem, kako je nebo, kako je odmevala zemlja,
 v reki tok je valov glasno šumel in kipel.
 Komaj jasna nam noč pregnala je sončno svetlobo,
 v temni odela se plašč, z zvezdami gosto posut:
 že so nam trombe zapele, zamolklo kovinsko donele,
 bobnov začul se je glas, strašno resnoben, močan.

¹⁵ J. G. Thalnitscher, *Historia cathedralis ecclesiae Labacensis*, str. 87.

Kar iznenada na goslih je množica strun zazvenela,
 zraven pa lutnja in vmes sladko pojoča piščal.
 Zvoki različnih rogov se spajajo v skladno celoto,
 skladno ubrani se spet zgublajo v tisoč prvin.
 Svod se leskeče, ves v bakel trepetu žari in odseva,
 ognji umetni goré, padajo bliski z nebá.

.....
 vmes pa od vseh strani ótre oglene pršé.
 Ladje igralcev vrsté v melodij se presladkih sprevodu,
 pesmi ponovno doné, pesmi umetne, lepé.
 Zdajci so vedri valovi odnesli boginje, po reki
 čoln je veselo zdrsel, pesmi se čuje odmev.¹⁶

---

¹⁶ Izvirnik: Vidi ego, queis strepuit clangoribus aether
 Terraque, queis noster frenduit amnis aquis.
 Vix pepulit nox pura diem Phoebumque recondit,
 Et suo nocturna reddidit astra polo:
 Insonuere tubae, crepuit vox rauca metallis,
 Tympana terrificum distribuere sonum.
 Mox subito erupit fidium numerosa propago
 Et cytharae, et variis dulcis arundo modis
 Discordes sonitu lituos concordia junxit,
 Concordes rursus dissidumque fidit.
 Undique festivis trepidarunt aethera flammis
 Festoque succenso fulgura missa polo.
 .....
 Undique promiscuis stuppa vorata focus.
 Omnia dulcisona rediere choragia pompa
 Spiravitque redux ars iterata melos.
 Hinc hilaris tulit unda Deas, hinc inde natantem
 Portarunt resonam flumina laeta ratim.

V sedmem distihu prvi verz manjka. Pogačnikovo pesem je prvi objavil V. Steska v razpravi Academia Operosorum, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko X, 1900,

Kaj so filharmoniki igrali na svojih domačih koncertih, ne vemo, prav tako tudi ne, kaj so izvajali na javnih nastopih. Letopisi razen nekaj redkih izjem o tem podrobneje ne poročajo. Gotovo pa so izvajali skladbe, ki so nastale v njihovih lastnih vrstah in jih danes poznamo le po naslovih in še to ne vseh, morda tudi dela drugih domačih skladateljev, ki niso bili člani akademije, a nedvomno še kompozicije iz sočasnega tujega, se pravi baročnega repertoarja, zlasti italijanskega. Njihovo muziciranje je začetek javnega glasbenega nastopanja pri nas, toda redna in načrtno vodena koncertna dejavnost še ni moglo postati. Ta naloga je ostala prihranjena poznejšemu času. Izvršila jo je leta 1794 ustanovljena ljubljanska Filharmonična družba (*Philharmonische Gesellschaft*), ki je *Academio Philharmonicorum* imela za svojo neposredno predhodnico, leto 1702 kot leto njene ustanovitve pa celo za svoj pravi začetek, dasi je s slogovno usmeritvijo v klasicizem in s članstvom meščanske provenience že bila sad nove, v marsičem drugačne dobe.¹⁷ Zelo jasno se to kaže v tem, kako je statutarno definirala namen svojega delovanja: povsem racionalno in brez kakršnegakoli sledu metafizike, kot "plemenitenje čustev z izbiro dobrih skladb in oblikovanje okusa z dobro izvedbo in v družbinem krogu". Razlika z Akademijo filharmonikov je očitna in nikakor ni majhna.

---

str. 81-82, ne da bi navedel, odkod jo ima, za njim pa — hkrati s slovenskim prevodom K. Gantarja — D. Cvetko, op. cit., str. 71-72. Prof. Gantar je za pričujočo objavo prevod na dveh mestih spremenil. Gl. tudi J. Höfler, op. cit., str. 112.

¹⁷ Značilni v tem pogledu so naslovi del: F. Keesbacher: *Geschichte der philharmonischen Gesellschaft in Laibach seit dem Jahre ihrer Gründung 1702 bis zu ihrer letzten Umgestaltung 1862*, Laibach 1862; P. von Radics, *Die Geschichte der Philharmonischen Gesellschaft in Laibach seit zwei Jahrhunderten 1701-1907*, rkp., NUK, ms.; V. Steska, *Academia Philo-Harmonicorum v Ljubljani. Ob dvestoletnici (1702-1902)*, Dom in svet XV, 1902, str. 234-237.

Academia Philharmonicorum ni dala natisniti seznama svojih prvih članov, kot je to storila Academia Operosorum. Zato njihovih imen ne poznamo, a vemo, da jih je bilo 15. Znana so nam tudi imena več njenih direktorjev. V zgodnjem, pionirskem obdobju akademije so se za Höfferjem, ki je bil njen prvi ravnatelj, na čelu družbe zvrstili — ne vemo zanesljivo v kakšnem vrstnem redu — Janez Jurij Hočevnar (1656-1714), Janez Gašper Gošel (?-1716), Janez Andrej Mugerle pl. Edlheim (1658-1711) in Volbenk Konrad Andrej Siberau (1688-1766). Vsi razen Gošla, ta je bil poklicni glasbenik, so bili pravniki pri deželnem sodišču ali pri deželnih stanovih, hkrati pa diletanti v prvotnem, plemenitem pomenu te oznake z raznovrstnim glasbenim znanjem, ki so si ga pridobili med šolanjem v jezuitskem kolegiju v Ljubljani in na avstrijskih, zlasti pa na italijanskih univerzah. Tako vemo, da je bil Höffer izvrsten v igri na lutnjo in teorbo ter sposoben ansambelski vodja, Gošel mojster na instrumentih s klaviaturo in harfi, Mugerle virtuoz na lutnji, Siberau odličen v igranju na violino in flavto. Vsi — mogoče edino ne Mugerle, ker o njem takih podatkov ni — so bili tudi skladatelji. Höffer je napisal vsaj štiri oratorije, od katerih je bil eden, *Magdalenae Conversio*, izveden leta 1715 v uršulinski cerkvi, drugi, *Patientia victrix in amico Job, invicto Dei servo*, pa leto pozneje v Križankah v okviru slovesnosti ob posvetitvi nove cerkve. Od drugih dveh — *Mors et vita* in *Lilicon* — sta nam znana samo naslova. Kolikor je mogoče soditi po besedilu kompozicije *Patientia victrix*, so bili Höfferjevi oratoriji meditativne vokalno-instrumentalne stvaritve s poudarkom na solistični ariji, po slogu blizu poznemu baroku neapeljske smeri.¹⁸ O Hočevnarju je znano, da je komponiral litanijske skladbe in zlagal glasbo k latinskim igram, ki so jih uprizarjali na odru jezuitskega gledališča (*Josephus Austriacus in Josepho Aegyptio*

¹⁸ O tem podrobneje J. Höfler, op. cit., str. 119-121.

adumbratus, 1690; *Magnanimitas belli et pacis arbitra materna pietate et regia magnificentia vindicata in Critolao boni publici vindice*, 1710; *Ericus disertus Frothonis Daniae regis ex capitali hoste amicus gener*, 1712; *Caecilia in et cum Valeriano de profano amore triumphans*, 1713), samo domnevamo pa lahko, da je kot član in direktor Akademije filharmonikov ustvaril kaj tudi zanjo, dasi viri o tem molče. Gošla je služba organista ljubljanske stolnice navajala predvsem h komponiranju del za cerkveno rabo (*Missae cum instrumentis necessariis, Psalmi vespertini*), toda mogoče je, da je njegov *Compositionum musicalium fasciculus* vseboval filharmonikom namenjene posvetne skladbe. V zvezi s skladateljskim ustvarjanjem Volbenka Andreja Siberaua omenja Dolničar deli *Concentus sacri*, kar ne more pomeniti kaj drugega kot večglasne duhovne kompozicije, ter *Symphoniae a 2 violinis cum Basso*, ki so gotovo bile baročne trisonate in so jih filharmoniki morda največ igrali v svojih salonih. Od vseh teh stvaritev ni, žal, do nas dospela niti ena. Ohranila so se samo besedila za nekatere od omenjenih vokalnoinstrumentalnih in glasbenoscenskih del v natisih Mayrove tiskarske delavnice.

Academia Philharmonicorum je markanten pojav naše glasbene preteklosti. Bila je glavna nosilka glasbenega baroka na slovenskih tleh, z njo je to stilno obdobje doseglo svoj vrh in se nagnilo v zaton. Akademijo operozov, svojo starejšo sestro, je precej preživela. Njenemu delu lahko sledimo še v štirideseta in petdeseta leta 18. stoletja, čeprav ni bilo več tako intenzivno kot v prvih dveh desetletjih, ki sta jih zaznamovala dinamična Höfferjeva osebnost in krog njegovih sodelavcev. Sredi stoletja pa so bili tudi njeni življenjski sokovi izčrpani, družbeni in stilni okvir, v katerem je nastala in delovala, očitno ni več ustrezal spremembam, ki jih je prinesel razvoj. Zadnji podatek o njenem bržkone samo še formalnem obstoju je iz leta 1769.¹⁹

¹⁹ Gre za neko volilo. Gl. D. Cvetko, op. cit., str. 139, 140.

Kot iskra pod pepelom pa je ostalo tisto, kar je Akademijo ljubljanskih filharmonikov priklicalo v življenje in jo navdihovalo — ljubezen do glasbe in skupnega muziciranja, ne samo sebi, ampak tudi drugim in javno. V tem smislu je njeno delo začetek tradicije, ki sicer ni bila neprekinjena in je doživljala tudi nujne spremembe, a s svojim bistvom sega v naš čas.

THE OPEROSI AND THE ACADEMIA PHILHARMONICORUM

The Academia Philharmonicorum Labacensium, the younger sister of the Academia Operosorum Labacensium, was formally founded towards the end of the year 1701, though it actually existed, and was active in a private circle, yet some years beforehand. It was a fruit of the Italian cultural impact, and was most probably following the example of the Accademia dei Filomusi and the Accademia dei Filarmonici in Bologna. The Ljubljana academy was not only the first music society formed in the Slovenian territory, but also the very first institution of this kind outside Romance and Anglo-Saxon world. Its name, therefore, drew Ljubljana into the map of music Europe.

The academy's founder — and during two initial decades of its existence its *spiritus agens* — was Janez Bertold von Höffer (1667-1718). At its foundation the academy numbered 15 members, all of them being musically educated patricians from the town of Ljubljana. After it had also formally come into existence its members could become music lovers, too, though the *Leges academiae* limited the whole number of fellows to 31 at most. The academics' two main tasks were performances at the yearly solemn festivities on the Name-Day of academy's patroness St. Cecilia and at memorial services given on the fellow member's deaths. Besides this, their activities were twofold, music making in their private homes (*Exercitium Musices in-*

ter parietes) on the one hand, and public performing (*Actus publici*) on the other. In public were philharmonics — with music and their high social standing — raising the splendor of celebrations at important social occasions: births and deaths in the emperor's family, visits of notabilities, inaugurations of provincial governors and bishops of Ljubljana, laying foundation stones for public buildings, consecrations of churches and other solemn services. Notorious was especially the yearly summer regatta on the Ljubljanica river, after the Venetian example organized evening event with boats, music, torches, fireworks and thunderous applause of the audience. The details of the philharmonics' music repertoire are not known to us, but it included — apart the contemporary foreign, above all Italian, music literature — also compositions by its own members, which are unfortunately lost and known to us only by the names of their authors and the titles. Among these works figured oratorios, litanies, masses, psalms, triosonatas. The records of the academy's activities could be followed up to the forties and fifties, but later, by the mid eighteenth century, its vital forces seem to become exhausted. The social as well as stylistic framework of its existence became evidently inadequate, having not met the changes occurring in the course of the time. The last evidence of the academy's, most probably yet only formal, existence dates from 1769.

The Academia Philharmonicorum Labacensium is a significant phenomenon of the Slovenian musical past. As the main promoter of the music Baroque in Slovenian lands, it marked the summit of this stylistic period and drowning later with it to its close. The academy's music endeavors meant the beginning of public music performances in Slovenia, that had at that time not yet become a regular and planned concert activities. This task was left to the future generations and was accomplished only later, in 1794, with the foundation of Ljubljana's Philharmonic Society. It believed itself being a direct successor of the Academia Philharmonicorum and even counted the year of the academy's foundation for its own beginning, however its stylistic orientation towards classicism and its members being of bourgeois provenance indicate that this society was already a fruit of a new and in many aspects different era.

☩

LEGES
ACADEMIÆ PHIL-
HARMONICORUM LABACI
METROPOLI CARNIOLIÆ
ADUNATORUM.

I.

Quia Academiae Phil-Harmonico-
rum Labacensium, ante aliquot jam annos in-
choata, est sub fine anni primi post millesimū
septingentesimum sic, ut sequitur, de communi
placito pactæ finis hic est, ut non tantum Harmonicā sub-
inde concertatione honestè recerentur, sed etiam per hu-
jusmodi concertationem temporalem, cælestem illam
æternū duraturam piè in mentem revocent: hinc pro
Academico Symbolo Organum D. Virginis CÆCILIE, cu-
jus canna, dum suavem in terris Harmoniam diffuderunt,
omnem tamen cælum versus perflaverunt, electum fuit
cum lemmate: RECREAT, MENTIQUE PEREN-
NIA MONSTRAT.

II. Aca-

Prva stran zakonov Akademiae Philcarmonicorum Labacensium (1701).

UREDNIKOVO POJASNILO

Decembra 1993 je minilo 300 let, odkar je bila ustanovljena *Academia Operosorum Labacensium*. Ta častitljivi jubilej je Slovenska akademija znanosti in umetnosti kot naslednica Akademije Operosorum proslavila z več prireditvami, med katerimi je bil nedvomno najpomembnejši znanstveni kolokvij, ki je potekal v prostorih Akademije dne 16. decembra 1993. Na tem kolokviju je z referati sodelovalo deset znanstvenikov, ki so skušali z različnih zornih kotov osvetliti nastanek, strukturo, dejavnost, odmevnost in pomembnost te prve in najstarejše znanstvene organizacije na tleh današnje Slovenije; gre za predstavitev in temeljitejše poznavanje obdobja, ki je bilo v dosedanjih raziskovanjih naše kulturne preteklosti sorazmerno zapostavljeno in mačehovsko obravnavano.

Referati tega znanstvenega kolokvija so obenem z nekaterimi dodatnimi gradivi (opombe, likovne priloge, povzetki v tujih jezikih) objavljeni v pričujoči publikaciji. Le-ta se po zunanem formatu in opremi pridružuje reprintu zbirke *Apes Academicae* in njenemu slovenskemu prevodu, dvema publikacijama, ki ju je Slovenska akademija znanosti in umetnosti izdala pred šestimi leti in z njima slovensko in svetovno javnost opozorila na svoje starodavne korenine.

Kajetan Gantar

ISBN 86-7131-83-3

ACADEMIA OPEROSORUM

ZBORNIK PRISPEVKOV S KOLOKVIJA OB 300-LETNICI USTANOVITVE

IZDALA IN ZALOŽILA

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

UREDIL

KAJETAN GANTAR

LIKOVNO TEHNIČNA UREDITEV

MILOJKA ŽALIK HUZJAN

TISK IN VEZAVA

VB&S, LJUBLJANA 1994

NAKLADA 400 IZVODOV

Die haubtstalt
LAYBACH
Lublana

- r. Spitalthor
- s. franciscaner Thor
- t. Carlstetter Thor
- u. Vicethumb Thor
- w. Das Teitschthor
- x. Wasserthor

- a. Das Landthaus
- b. Vicethumbthor
- c. Das Rathhaus
- d. Teitsch Haus
- e. Die Thumbkirchen S. Nicola
- f. P. Soc. Jesu Collegium
- g. franciscaner Closter
- h. Augustiner Closter
- i. Capuciner Closter
- k. burgerliches Spital
- l. Kayserliches Spital
- m. Matraw Closter
- n. Lorenz
- o. Lorenz
- p. Die Trantschen
- q. Crutau

